

► EDITORIAL

Anton Carpinski

► PROVOCĂRILE

REGIMULUI DEMOCRATIC

Mădălin-Bogdan Răpan

Daniel Sidor

Maria Cernat

Andreea-Mihaela Prundeanu

Irina Velicu

Cristina Rhea

Constantin Stoenescu

Monica Pătruț

Camelia Cmeciu

Alexandru Radu

► ESEU

Sorin Borza

► ARHIVA

Stelian Tănase

► SEMN DE ÎNTREBARE

Michael Shafir

► SEMNALE

Sfera Politicii

REVISTĂ DE ȘTIINȚE POLITICE

EDITATĂ DE FUNDAȚIA SOCIETATEA CIVILĂ

APARIȚIE LUNARĂ

VOLUM XVIII
NUMĂRUL 3 (145)
MARTIE 2010

Provocările
regimului democratic

Sfera Politicii este prima revistă de știință și teorie politică apărută în România, după căderea comunismului. Revista apare fără întrerupere din 1992.

Sfera Politicii a jucat și joacă un rol important în difuzarea principalelor teme de știință și teorie politică și în constituirea și dezvoltarea unei reflecții politologice viabile în peisajul științific și cultural din România.

Sfera Politicii pune la îndemâna cercetătorilor, a oamenilor politici și a publicului, analize, comentarii și studii de specialitate, realizate pe baza paradigmelor teoretice și metodologice ale științei și teoriei politice actuale.

Sfera Politicii își face o misiune din contribuția la consolidarea și dezvoltarea societății democratice și de piață în România.

Revistă editată de:

Fundația
Societatea Civilă

Clasificare CNCIS: "B+"
Apare lunar

EDITORIAL BOARD

Călin Anastasiu
Daniel Chirot
Dennis Deletant
Anneli Ute Gabanyi
Gail Kligman
Steven Sampson
Lavinia Stan
Vladimir Tismăneanu
G. M. Tamas
Katherine Verdery

DIRECTOR

Stelian Tănase

REDACTOR ȘEF

Dan Pavel

SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE

Sabin Drăgulin

REDACȚIE

Cecilia Tohăneanu
Alexandru Radu
Aurora Martin
Nicolae Drăgușin
Ioana Paverman
Camelia Runceanu

TEHNOREDACTOR

Liviu Stoica

sferapoliticii@rdslink.ro
redactia@sferapoliticii.ro
<http://www.sferapoliticii.ro>

Sfera Politicii

VOLUMUL XVIII, NUMĂRUL 3 (145), martie 2010

Editorial

- Avatarurile politice ale recunoașterii3
Anton Carpinski

Provocările regimului democratic

- Evoluția ideii de participare democratică9
Mădălin-Bogdan Răpan
- De la starea naturală la comunitatea politică. Între renunțare și delegare..... 15
Daniel Sidor
- Mediating Democracy: is the New Media Able to Create a Pure Democracy?20
Maria Cernat
- Analiză asupra legii și ipotezei formulate de Maurice Duverger26
Andreea-Mihaela Prundeanu
- New Powers, Old Habits. A Critical Analysis of Corporate Social Responsibility 32
Irina Velicu
- Comunicarea în democrație. Între definițiile fundamentale și practica UE.....42
Cristina Rhea
- Noua economie imaterială și managementul cunoașterii46
Constantin Stoenescu
- Dezbaterile electorale – un joc discursiv ritualic..... 57
Monica Pătruț și Camelia Cmeciu
- Reforma partidelor. Cazurile PSD și PNL64
Alexandru Radu

Eseu

- Managementul conectării și resursele ideologice ale puterii 73
Sorin Borza

Arhiva

- Arhivele Sfera Politicii - Sadoveanu mason..... 81
Stelian Tănase

- Semn de întrebare: Istoria unui text nepublicat**94
Michael Shafir

- Semnale** 102

- Index de autori**..... 103

Avatarurile politice ale recunoașterii

■ ANTON CARPINSCHI

Abstract

The aim of our study is to single out a possible way to the culture of recognition in a world strained by deep social cleavages and a strong conflict between values. The study attempts to answer the desideratum of the recognition culture by developing a model of the political founded on the correlation of certain aspects of the human and of the political. Globalization, multiculturalism, the recrudescence of identity movements, as well as other current social and political, economic, cultural, religious processes ask for comprehensive analyses able to generate reasonable suggestions and realistic solutions. There is a need for research capable of nuanced interpretations, proper adaptation and feasible recommendations regarding the dynamics between identity and alterity, unity and diversity, innovation and tradition etc., within the scope of deliberative and participatory democracy and of the recognition culture.

Keywords

recognition, recognition culture, identity, globalization, multiculturalism

Există o limită a recunoașterii politice?

Globalizarea și multiculturalismul zilelor noastre ridică numeroase probleme regimurilor democratice. După cum se exprima Amy Gutmann referindu-se, în special, la SUA și Canada, „provocarea este endemică pentru democrațiile libere deoarece acestea acordă, în principiu, egală reprezentare tuturor”¹. Și tocmai de aceea, se întreabă autoarea, „pot cetățenii cu diverse identități fi reprezentați ca egali chiar dacă instituțiile publice nu recunosc identitățile noastre particulare, ci numai interesele împărtășite în mod universal vizând libertățile civile și politice, veniturile, sănătatea, asigurările și educația?”. Ce se întâmplă, în aceste situații, cu *celelalte identități*, specifice, ținând de cultură, limbă, religie, etnie, gen, vârstă, rasă? Pot fi recunoscute aceste identități specifice ca identități cu caracter public sau chiar politic? Care este limita recunoașterii politice a acestor identități? Trebuie să admitem că, „întrebările despre dacă și cum ar putea fi grupurile culturale recunoscute în politică, sunt printre cele mai presante și supărătoare pe agenda multor societăți democratice și în curs de democra-

1 Amy Gutmann, *Introduction*, în volumul: *Multiculturalism. Examining the Politics of Recognition* (edited and introduced by Amy Gutmann), (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1994), 3.

tizare din lumea de astăzi”¹. Într-un cuvânt, este vorba despre *recunoașterea politică* sau, mai precis, despre *avatarurile politice ale recunoașterii* în lumea globalizării și multiculturalismului contemporan. Avataruri cu atât mai complicate, cu cât chiar societățile avansate și democrațiile consolidate par a nu fi găsit încă soluțiile cele mai potrivite la provocările globalizării economico-financiare și ale multiculturalismului politic.

Globalizarea economico-financiară din zilele noastre amintește de „acumularea primitivă” a capitalului de la începuturile erei moderne. Este vorba, în fond, de același calcul al maximizării rapide a profiturilor marilor corporații, uneori dincolo de limitele legii și ale moralei, de dinamica „fără frontiere” a capitalurilor în căutarea celor mai bune plasamente, de data aceasta în circumstanțele geopolitice și culturale planetare ale modernității târzii. Care sunt consecințele acestui proces? Acum ca și atunci, polarizarea socială, exploatarea muncii, alienarea indivizilor, dezechilibrarea raportului dintre societate și mediul natural etc. Concomitent, progresul științifico-tehnologic, revoluția informațională dar, mai ales, multiplele implicații ale acestora confruntă ființarea omenească cu o provocare a cărei miză este, de fapt, supraviețuirea civilizației umane. Dar, supraviețuirea civilizației umane este, în limitele a ceea ce ține de puterea umană, o problemă de înțelepciune și inteligență politică. Or, constată Peter Drucker, unul dintre cei mai autorizați specialiști în managementul public, din ce în ce mai multe colectivități puse în fața nevoii de a se autoconduce, se dovedesc total nepregătite în acest sens².

De aici, o serie de întrebări neliniștitoare privind viitorul nostru democratic în era globalizării. Menționez doar câteva: poate, într-adevăr, o societate asimila știința și practica autoconducerii sau se complăce, cel mai adesea, în simularea ritualului democratic? Și aceasta, cu atât mai mult cu cât grupuri influente întrețin ignoranța, prejudecățile și conformismul unora, manipulează temerile, comoditatea și consumatorismul altora asigurându-și, astfel, suportul maselor de manevră. Care ar fi, așadar, raportul dintre *reprezentare* și *participare* în jocurile politice ale lumii de astăzi? Ce reflecții și, mai ales, ce teorii și modelări antro-po-politice ar putea fi operaționalizate în strategii eficiente și umanitare capabile să răspundă provocărilor politice ale globalizării și multiculturalismului? Ar mai fi posibilă în lumea de astăzi o *cultură a recunoașterii*³?

Propun focalizarea acestor interogații călăuzitoare într-o teză operațională ce stipulează următoarele: *cultura recunoașterii presupune reciprocitatea recunoașterii prin înțelegerea și asumarea clivajelor*. O cultură a recunoașterii socialmente implementată este o cultură a recunoașterii reciproce datorită înțelegerii și asimilării clivajelor, fie aceasta de gen, rasă, vârstă, socio-economice, etno-culturale, confesional-religioase etc. În ce măsură este posibilă, însă, înțelegerea clivajelor, famili-rizarea cu pozițiile și interesele divergente ale părților angajate: bărbați și femei, albi și oameni de culoare, tineri și vîrstnici, angajatori și angajați, patroni și muncitori, români și maghiari, evrei și palestinieni, mozaici și musulmani, musulmani și hinduși, creștini și musulmani, ortodocși, catolici și reformați etc., etc.? Sugestia mea este aceea că modelul *politicului cu „față umană”* conceput ca, *expresia politică a failibilității asumate*, ar putea contribui la înțelegerea clivajelor și implementarea socială a culturii recunoașterii. Cine este capabil să-și asume propria failibilitate este capabil să înțeleagă și să asimileze clivajele din societate putând, astfel, modela și implementa politicul cu „față umană” și, implicit, o cultură a recunoașterii. Teza politicului cu „față umană” – analizabilă cu altă ocazie – presupune, însă, raportarea la problematica identității și recunoașterii în contextul multiculturalismului.

1 Gutmann, *Introduction*, 3-5.

2 Peter Drucker, „Managing Knowledge Means Managing Oneself”, *Leader to Leader* 16 (Spring 2000), 8 -10.

3 Anton Carpinski, *Cultura recunoașterii*, (Iași:Editura Fundației Academice „Axis”, 2008).

Identitate și recunoaștere în contextul multiculturalismului.

Într-un studiu de referință ce pleacă de la contribuțiile lui Rousseau și Kant în teoria dreptului uman la demnitate egală și ajunge la analiza multiculturalismului în Quebec, Charles Taylor diagnostichează nevoia de recunoaștere prin „legăturile dintre recunoaștere și identitate”¹. Teza sa este aceea că identitatea este parțial modelată de recunoaștere or de absența acesteia, astfel încât, o persoană sau un grup pot suferi reale prejudicii dacă oamenii or societatea din jurul lor îi reflectă printr-o imagine distorsionată sau limitată. Fenomenul istoric localizat de filosoful canadian drept momentul nașterii nevoii de recunoaștere este colapsul ierarhiilor sociale care a favorizat trecerea de la onoarea și onorurile conferite prin rang, la identitatea bazată pe demnitatea personală. Apare, astfel, în epoca modernă o identitate individualizată ce reclamă autenticitatea și vocea interioară a conștiinței. În această ordine de idei, concepția lui Jean-Jacques Rousseau despre autentică moralitate ca vocea naturii din noi și despre salvarea morală ca descoperirea autenticității a rămas drept unul din reperele conceptului de identitate. Idealul autenticității, ca și ideea demnității individuale percepute ca vlăstarele declinului ierarhiei sociale au forjat, desigur, conceptul de identitate. Dar, conceptul de identitate preferat de Taylor nu este cel al identității substanțiale, monologice și exclusiviste, ci unul constructivist, dialogic și relativ. „Trăsătura crucială a vieții umane este caracterul său fundamental dialogic... Geneză minții umane este în acest sens non-monologică, căci nici o persoană nu-și îndeplinește singură propriul scop, ci într-o manieră dialogică... Ne definim propria identitate mereu în dialog cu ceilalți, uneori în conflict cu aceștia, lucrurile și semnificațiile altora traversându-ne mereu”. Așadar, „identitatea mea depinde crucial de relația mea dialogică cu ceilalți”², conchide Charles Taylor, nu înainte de a opera distincția deosebit de utilă dintre recunoașterea la nivel intim (personal) și recunoașterea în plan social, recunoașterea publică.

Plecând de la această distincție, intrăm în hățișul avatarurilor politice ale recunoașterii. Odată cu tranziția istorică a modernității de la onoarea feudal-aristocratică la demnitatea civico-morală a individului, a apărut politica demo-liberală a universalismului axată pe demnitatea egală a tuturor cetățenilor, egalizarea drepturilor și obligațiilor la nivelul întregului corp cetățenesc. Paradoxal, dezvoltarea noțiunii moderne de identitate a generat, pe lângă politica universalistă a demnității egale, o politică a diferenței, a revendicării multiplelor diferențe identitare de natură etno-națională, de gen, cultural-religioase etc. Există, desigur, o bază universală a recunoașterii și emancipării în aceste două tipuri de politică generate de modernitate: *politica demnității egale și politica diferenței*. În același timp, însă, există o întretăiere, o suprapunere și confuzie între cele două politici. Desigur, fiecare dintre noi vrea să fie recunoscut prin propria sa identitate de cetățean și, dacă se poate, cât mai recunoscut prin multiplele sale identități personale: etno-națională, social-profesională, cultural-religioasă, de gen, de vârstă etc. Dar, recunoașterea identității în spațiul public înseamnă a fi recunoscut cu aceleași drepturi și obligații de participare politică. Politica demnității egale stabilise deja drepturile universale pentru toți cei asemănători, cetățenii, „același coș al drepturilor și imunităților” pentru toți. Politica diferenței, în schimb, cere să fie recunoscută identitatea unică a individului sau grupului, ceea ce distinge de toți ceilalți, nu ceea ce îi unește. Partea proastă pentru politica demnității egale este că această trăsătură distinctivă a fost ignorată cu bună știință, uneori, de majoritatea dominante și asimilatoare. Politica diferenței este plină de critici și denunțuri la adresa discriminării sau asimilării forțate. Prin-

1 Charles Taylor, *Politics of Recognition* în volumul: *Multiculturalism. Examining the Politics of Recognition*, ed.cit., 25.

2 Taylor, *Politics*, 32-33,34.

cipiul egalității universale este poarta de intrare a politicii demnității egale, dar odată intrată, cererile acesteia sunt asimilate de politica egalității universale. Așadar, „aceste două politici, ambele bazate pe noțiunea respectului egal, intră în conflict. Pentru una, principiul respectului egal cere să tratăm oamenii la fel, fără nici o diferență între ei. Intuiția fundamentală este aceea că oamenii vor ceea ce este la fel pentru toți. Pentru cealaltă, trebuie să recunoaștem și chiar să încurajăm particularitățile și diferențele. Reproșul pe care prima îl face celei de a doua este că violează principiul nondiscriminării. Reproșul celei de a doua este că prima neagă identitatea forțând oamenii să intre într-un șablon impropriu pentru ei”¹.

Charles Taylor apropie politica respectului egal de liberalismul drepturilor naturale, o formă a liberalismului clasic „inospitalier diferenței”, deoarece se bazează pe aplicarea uniformă a regulilor și este suspicios față de identitățile și scopurile colective. Din fericire, subliniază filosoful canadian, există și „alte modele de societate liberală” care aplică politica respectului egal într-o „variantă mai ospitalieră” diferențelor prin recunoașterea lor „explicită”. Noutatea ar fi tocmai caracterul explicit al recunoașterii multiplelor identități. În acest context importantă, însă, rămâne distingerea sferei publice de cea privată și gradul de rezonabilitate politică a cererilor multiculturalismului. Aceasta deoarece o politică rezonabilă a recunoașterii nu trebuie să se confunde cu presiunile multiculturalismului politic. Dimpotrivă, o politică a recunoașterii bine direcționată spre cultura recunoașterii reciproce trebuie să fie atentă la riscurile de izolare și fărâmițare pe care le prezintă multiculturalismul politic. După cum s-a remarcat, „politica recunoașterii” este răspunsul neo-civismului și cetățeniei liberale în SUA și Canada la nevoia de integrare a categoriilor excluse: afro-americanii, hispano-americanii, asiaticii, femeile, homosexualii. Un răspuns considerat de Charles Taylor semnul evoluției de la imaginarul politic modern marcat de ideea egalității primordiale a indivizilor la cel caracterizat de afirmarea diferențelor. Rămâne de văzut dacă, și în ce măsură, acest răspuns este valabil și pentru democrațiile europene cu o altă istorie a coagulării lor politice.

Animată de idealul demnității umane, nevoia de recunoaștere este susținută de adepții drepturilor naturale și universale ale indivizilor ca ființe umane, cât și de partizanii nevoilor specifice ale indivizilor ca membrii ai diferitelor grupuri etno-culturale, confesional-religioase, de gen, vârstă sau rasă. Ambele orientări sunt prezente în comentariile pe marginea „politicii recunoașterii” inițiate de Charles Taylor. Susan Wolf, de pildă, se concentrează asupra provocărilor feminismului și educației multicultural. Recunoașterea profesională și politică a femeilor este încă controversată, iar identitatea feminină „opresată și exploatată”². Steven C. Rockefeller³, în schimb, analizează politica recunoașterii egale în relație cu valorile democrației liberale, mișcările pentru refacerea mediului și dimensiunea religioasă a experienței. Toate acestea în vederea aprecierii politicii recunoașterii și a clarificării pericolozității formelor ei extremiste ce amenință idealurile libertății universale și comunității inclusive. Apărarea demo-liberală a diversității printr-o perspectivă universalistă, mai degrabă decât una particularistă – aceasta este ideea comentariului lui Steven Rockefeller. Michael Walzer⁴, la rândul său, sugerează existența a două perspective universaliste asupra democrațiilor liberale și, de aici, a două feluri de practicare a liberalismului, interșanjabile în funcție de circumstanțe: „liberalismul 1” centrat pe drepturile individului, neutralitatea statului, separarea acestuia de biserică și „liberalismul 2”, mai democratic permițând comunităților determinarea politicilor publice. Cele două feluri de liberalism se regăsesc parțial în disputa dintre „esențialisti” și

1 Taylor, *Politics*, 43.

2 Susan Wolf, *Comment*, în volumul: *Multiculturalism. Examining the Politics of Recognition*, ed.cit., 76.

3 Steven C. Rockefeller, *Comment*, vol.cit., 87-98.

4 Michael Walzer, *Comment*, vol.cit., 99-103.

„deconstrucționiști”, respectiv, apărătorii principiilor modernității politice și criticii postmoderni ai acestora. Disputa dintre „esențialiști” și „deconstructiviști” poate fi privită, cred eu, dintr-o *perspectivă transmodernă* capabilă să pună în lumină *unitatea continuu-lui și discontinuu-lui* în valorificarea moștenirii moderne.

„Esențialiști” versus „deconstructiviști”. O depășire transmodernă.

Situarea pe pozițiile transmodernității presupune clarificarea unor întrebări legitime. Așadar, poate teoria modernă a drepturilor cetățeanului și a statului de drept să răspundă în mod adecvat presiunilor recunoașterii din direcția multiculturalismului? Dacă întrebarea este formulată astfel, răspunsul meu este afirmativ. Doctrinile și practicile politice demo-liberale, creștin-democrate, social-democrate într-un stat de drept oferă suficiente garanții în acest sens. Întrebarea de mai sus capătă însă, uneori în mod insidios, următoarea formă: poate teoria drepturilor naturale să răspundă adecvat nevoii de recunoaștere *politică* ridicată de multiculturalism? Cu alte cuvinte, poate o teorie centrată pe drepturile politice ale individului-cetățean să răspundă cererilor politice ale grupurilor cu identități etno-culturale, confesional-religioase etc. diferite? În această situație, tot atât de legitimă mi se pare și contra-întrebarea: este legitim ca teoria drepturilor *naturale* ale individului-cetățean, altfel spus, teoria drepturilor *universale* ale omului, să fie contestată de teoria drepturilor *unor* grupuri sau colectivități etno-culturale sau confesional-religioase diferite? Pentru că aici este problema: atât timp cât multiculturalismul rămâne doar multiculturalism și atât, cu manifestări culturale și fără cereri politice specifice privind grupurile particulare etno-culturale, rasiale, de gen, confesional-religioase, problemele publice ale organizării și conducerii, precum și cele ale repartiției resurselor sunt rezolvabile în cadrele politice moderne ce statuează drepturile și obligațiile individului-cetățean în raport cu statul de drept și societatea civilă. În momentul în care multiculturalismul devine politic, devine discriminatoriu. Cererile sale speciale pentru anumite grupuri ies din jocul politic calibrat pe drepturile și obligațiile individului universal. Căci, acesta este unul din paradoxurile politice descoperite de moderni: *drepturile individului sunt universale; drepturile colectivităților sunt particulare*! Acesta este aspectul *continuist* al transmodernității, legătura sa cu spiritul modernității.

În aceste circumstanțe, pentru democrațiile europene cu o istorie națională conturată din zorii modernității, problema multiculturalismului politic apare ca neliniștitoare și chiar amenințătoare. Chiar și un adept al „politicii în dialect” precum Will Kymlicka pare a înțelege acest lucru atunci când scrie, „există temeri că, în timp ce drepturile minorităților pot fi inofensive sau chiar benefice, ele pot constitui totuși primul pas pe o pantă alunecoasă spre o formă mult mai periculoasă a drepturilor minorităților, care implică separatism, segregare și opresiune”¹. Explicația imediată a filosofului canadian este aceea că, „majoritatea oamenilor nu au o percepție clară a limitelor multiculturalismului și a drepturilor minorităților. Oamenii nu se opun drepturilor minorităților în anumite limite, dar ei vor să știe că există cu adevărat limite”. Desigur, se poate spune că teoria drepturilor naturale ale individului nu este contestată, ci doar completată și corijată. Aceasta ar putea fi situația specifică unor țări relativ tinere cu societăți multiculturale formate prin masive imigrări. Cercetările lui Will Kymlicka asupra „cetățeniei democratice în statele multietnice”² au demonstrat că fundamentele culturalismului liberal se susțin prin educația civică, aptă să medieze conflictul dintre cerințele integrării diversității etnoculturale și cele

1 Will Kymlicka, *Politica în dialect: naționalism, multiculturalism și cetățenie*, traducere Diana Stanciu (Chișinău: Editura ARC, 2001), 15.

2 Kymlicka, *Politica*, 263.

ale promovării virtuților și loialităților comune impuse de cetățenia democratică. La aceasta s-ar adăuga și alte măsuri cvasi-compensatorii pe care statul creator de națiuni le poate lua sub flamura politicii multiculturalismului: descentralizarea și auto-guvernarea, drepturile lingvistice, drepturile consfințite prin tratate și revendicări funciare, scutirile de taxe.

În planul realității social-istorice este evident că dinamica forței de muncă, migrările în masă, noile tehnologii de comunicare, schimburile culturale continue au condus, într-un timp relativ scurt, la instituirea unei diversități a modurilor de viață într-o aceeași societate. Membrii unor asemenea societăți se încadrează în mai multe moduri de viață, căci oamenii doresc și sunt îndreptățiți să trăiască, fără a deranja pe ceilalți, în moduri diferite, urmând propriile modele culturale. De la stadiul de adevăr greu acceptat despre viața omenească, pluralismul și incompatibilitatea valorilor au devenit o condiție ce face parte din realitatea socială. Astăzi, experiența comună ne arată că pluralismul este o realitate culturală. Pe măsură ce migrația și comunicațiile au combinat moduri de viață, controversa valorilor a devenit o experiență comună. Pluralitatea modurilor de viață scoate în evidență incomensurabilitatea valorilor, faptul că acestea nu pot fi raportate la o măsură generală, unică, că binele dorit se poate realiza prin modalități contrastante, dintre care unele cu neputință de comparat. Prietenia și iubirea, iubirea și datoria, libertatea și securitatea, libertatea și egalitatea, pacea și independența etc. sunt valori incomensurabile, lucruri ce nu pot fi comparate ca valoare, în general, ci doar, uneori, relativ și contextual. Puși în fața unor dileme de ordin practic și moral în care rațiunea universală devine inoperantă, putem aprecia că un *modus vivendi* între moduri de viață diferite devine o soluție necesară. Aici, sub presiunea pluralismului și diferențelor culturale, apare *discontinuitatea* transmodernității față de modernitate.

În aceste condiții, idealul clasic al toleranței liberale bazate pe căutarea consensului rațional și impunerea modului de viață occidental drept cel mai bun a devenit caduc. Existența mai multor feluri de viață în care oamenii pot prospera și chiar fi fericiți induce ideea că, în pofida faptului că aceste feluri de viață pot fi concurențe, nici unul dintre ele nu este cel mai bun. *Modus vivendi*, sau coexistența modurilor de viață diferite, se bazează pe ideea existenței mai multor modele culturale profitabile pentru oameni, tocmai pentru că nici unul dintre acestea nu este cel mai bun pentru toată lumea. *Modus vivendi* nu înseamnă căutarea regimului ideal, ci obținerea compromisului rezonabil prin reconcilierea instituțională sau interpersonală a unor moduri de viață și modele culturale diferite. Este un compromis rezonabil bazat pe realitatea istorică a pluralismului socio-cultural. *Modus vivendi* nu înseamnă, așadar, ascederea la o valoare supra-ordonată pe care ar trebui să o respecte toate modurile de viață, ci acceptarea ideii că toate modurile de viață conțin valori și interese care fac din *coexistența pașnică* o necesitate, iar din *compromisul rezonabil* calea atingerii acesteia¹. Socializarea prin *reciprocitate* a culturii recunoașterii poate oferi o șansă *civilizației multiculturale*. S-ar putea, însă, ca pentru unii aceste afirmații să pară abstracte, generale și, prin aceasta, prea vagi. Un *modus vivendi* și o politică a recunoașterii în absența spinoaselor probleme ale redistribuției resurselor, realocării valorilor și reproducției sociale este greu de imaginat. Dar aceasta ar putea fi tema unor preocupări viitoare.

¹ Anton Carpinski, *Tolerarea ca „modus vivendi”*, studiu introductiv la, Michael Walzer, *Despre tolerare*, traducere Areta Voroniuc (Iași: Institutul European, 2002), I –XVI.

Evoluția ideii de participare democratică

■ MĂDĂLIN-BOGDAN RĂPAN

Abstract

A journey through the historic universe of the ideas which have contributed to the consolidation of the participative democracy is necessary in order to perceive the major effects upon societies' organization. These ideas have a strategic value within democratic societies, in which democratic competition is organized according to the principle of deliberation.

Keywords

people's participation, democracy, freedom, vote, legitimate participation

Primele vlăstare ale ideii de participare a poporului în luarea deciziilor politice își au rădăcinile în antichitate, odată cu apariția polis-ului grecesc. Apariția altarelor publice în secolele IX-VIII î. Hr. dovedește nu numai statornicirea unor zone sacre a căror identitate dă forma colectivităților civice, ci și integrarea în viața colectivităților a instituției esențiale a sacrificiului, expresie palpabilă, reiterată constant, a solidarității și participării. „Animalele jertfite de *hiereis* și *mageroi*, delegați ai cetății și reprezentând-o cu acest prilej, sunt împărțite între zei și oameni, fixând mereu locul fiecăruia în univers, și se încheie cu distribuirea de părți egale din carnea sacrificată fiecărui participant în mod egal, așa cum, după luptă, fiecare războinic homeric primea parte egală din prada de război. Gestul public, mereu repetat, al acestei împărțiri egale la care toți cetățenii au dreptul prin însuși faptul că aparțin comunității civice exprimă cât se poate de concret noțiunea fundamentală de *participare* care sta la temelia cetății.”¹

Apărută în urma rupturii de fundamentele tradiționale ale dominației politice din acea vreme (puterea era asociată cu imaginea autorității unui stăpân omnipotent), democrația directă, înțeleasă ca prezență fizică simulta-

¹ Zoe Petre, *Civilizația greacă și originile democrației. Premise istorice (I)* (București: Editura Erasmus, 1993), 92 – 93.

nă a cetățenilor în același loc de adunare (*agoră*, piața centrală a „orașului antic”) pentru a exercita funcții publice, este rezultatul unui proiect politic care viza realizarea unei guvernări mai drepte.

„Preluând tradiția spațiului comun în care deciziile căpeteniilor războinice deveneau publice, în centrul cercului în care se strâneau toți războinicii – martor care confirmă hotărârile basileilor – *agoră* preia ansamblul de reprezentări și practici participative care constituiau statutul de *pairi* al membrilor cetelor militare și îi transpune asupra comunității cetățenești.”¹

Primele reforme pentru crearea unei societăți guvernate de lege au fost realizate de Solon la începutul secolului al VI-lea î. Hr. cu scopul de a menține pacea socială într-un moment în care distanța dintre nobilimea îmbogățită și masele de țărani creștea. El creează un Consiliu alcătuit din 400 de membri, câte o sută din fiecare gin-tă, instituind astfel principiul reprezentativității. De asemenea, este înființat un tribunal popular (*heliaia*), cu rolul unei curți de apel formate din cetățeni (bărbați cu vârsta peste 30 de ani) aleși anual prin tragere la sorți, având calitatea de jurați cu drept de vot, hotărârile sale fiind fără drept de apel și cu titlu executoriu imediat. În acest fel, „poporul, ajungând stăpân pe vot, ajunge stăpân pe Constituție”².

După anul 560 î. Hr., statul atenian este marcat de o perioadă de tiranie, urmând ca procesul de democratizare să fie reluat de Pericle în 443 î. Hr. .

„În scopul asigurării unei egalități reale între toți cetățenii, legislația sa aduce un nou principiu: retribuirea funcțiilor. Compensând timpul consacrat vieții publice prin despăgubiri financiare, Pericle promovează participarea civică a celor mai umili, cei a căror existență, dedicată muncii, nu le lasă niciun pic de timp liber.”

„Acțiunea sa este atât de amplă și de hotărâtoare, încât secolul al V-lea î.Hr. este adesea supranumit de istoricii Antichității „secolul lui Pericle”. ”³

Modelul democrației directe adus de Pericle este criticat de filozofi precum Platon sau Aristotel, aceștia considerându-l o formă de despotism, în care poporul devine aliatul de nădejde al demagogilor.

Aristotel pune în oglindă democrația bazată pe libertate și egalitate (în care săracii și bogații sunt suverani în proporție egală) cu democrația, în care suveranitatea este atribuită mulțimii, care înlocuiește legea cu decretele populare. El afirmă: „cu cât această egalitate a drepturilor politice va fi mai completă, cu atât democrația va exista în toată puritatea sa; căci poporul fiind aici în majoritate și părerea majorității formând legea, Constituția aceasta este în mod necesar o democrație”, concludând că „statul în care totul se face cu decrete populare nici nu este, la drept vorbind o democrație, pentru că decretele nu pot hotărî niciodată într-un mod general.”⁴

Decăderea Greciei, cauzată de expansiunea puterii macedonene, face ca treptat hegemonia spațiului mediteranean să fie deținută de Roma, ca centru politic și militar. Principiile rațiunii filozofice inventate de greci constituie temelia pe care se susține edificiul instituțional al republicii romane.

Participarea poporului la ordinea politică a Romei este văzută de Cicero ca o condiție esențială, întrucât „bunul public” (*res publica*) este „bunul poporului” (*res populi*).

«Ca și Polibiu, Cicero consideră că în republica romană ar trebui să existe „o autoritate superioară și regală, o parte făcută pentru cei mari și, de asemenea, treburi lăsate în seama judecății și voinței mulțimii”. El mai adaugă: „dacă în cetate nu

1 Petre, *Civilizația*, 95.

2 Aristotel, *Statul atenian* (Filipeștii de Târg, Prahova: Editura Antet XX Press), 27.

3 Olivier Nay, *Istoria ideilor politice*, traducere de Vasile Savin (Iași: Editura Polirom, 2008), 49,50.

4 Aristotel, *Politica*, traducere de El. Bezdechi (Filipeștii de Târg, Prahova: Editura Antet XX Press), 138, 139

există echilibrul drepturilor, funcțiilor și sarcinilor, în așa fel încât magistrații să aibă destulă putere, consiliul celor mari destulă autoritate, poporul destulă libertate, regimul nu poate avea stabilitate" (*Despre Republică, II*).¹» Pentru Cicero „*libertas* acordată cetățenilor îi autorizează să-și aleagă magistrații și senatorii, dar nu trebuie să ducă la promovarea unei guvernări populare. *Populus* rămâne inconstant, mereu manevrabil, incapabil să identifice interesul general. Are nevoie de șefi, de oameni superiori, pentru a-l conduce pe calea justiției și moralei.”¹

În secolul al XIII-lea, redescoperirea filozofiei antice contribuie activ la deschiderea unei dezbateri privind legitimitatea puterii. Tot mai mulți gânditori ai vremii își pun întrebarea: „Ce este o putere dreaptă?”, pornind de la criterii care nu sunt exclusiv religioase. Această întrebare dă naștere la dezbateri de o amploare deosebită, expunând teologia clasică primelor manifestări ale gândirii umaniste. Acolo unde poporul era considerat o mulțime ignorantă, unii văd, dimpotrivă, un organism capabil să consimtă la ordinea politică. Are loc o răsturnare a fundamentelor bazate pe Dumnezeu și Natură, generalizându-se o nouă idee de justiție, în care puterea principelui este limitată de interesul celor mulți.

Odată cu Marsilio da Padova și William Ockam, gândirea politică se deschide treptat către ideea de dreptate proprie cetății. Ea face din consimțământul poporului (și nu din voința lui Dumnezeu) noua piatră de temelie a guvernării politice.

Marsilio da Padova face referire la o „monarhie electivă”, în care regele își va baza legitimitatea pe consimțământul popular. „Poporul ar ieși astfel din pasivitate și ar deveni „legislatorul”, întrucât ar fi de acum capabil să-și exprime voința prin intermediul unei adunări de cetățeni (*cives*) sau prin intermediul „părții [sale] preponderante” (*honorabilitas*, formată din notabilitățile reprezentând poporul). Această voință s-ar exprima în „lege” (*lex*), pe care niciun principe nu ar putea-o ignora.”²

Filozoful franciscan William Ockam justifică puterea politică prin următoarea idee: „Dumnezeu lăsându-le oamenilor posibilitatea de a-și alege o putere, legitimitatea oricărei guvernări se bazează logic pe adeziunea lor.”³

Tezele celor doi au reprezentat o sursă de inspirație pentru aceia care vedeau societatea umană independentă de ordinea divină, amplificând în Evul Mediu lupta dintre savanții sensibili la științele noi, pe de o parte, și ordinele eclesiastice stabilite la Roma, pe de altă parte.

În Franța, Philippe Pot, reprezentantul nobilimii în timpul stărilor generale din 1484, poreclit „gura lui Cicero”, declara că „încă de la început, poporul a ales regi prin sufragiu și i-a preferat îndeosebi pe oamenii care îi depășeau pe alții în virtute și abilitate”⁴, concludând că „regele nu poate dispune el însuși de lucrul public.”⁵

Războaiele religioase din secolul al XVI-lea conduc la un val de critici aduse monarhiei de *monarhomahi*, teoreticieni proveniți majoritatea din rândul protestanților, care se opun curentului absolutist. În accepțiunea acestora, guvernarea legitimă trebuie să se sprijine pe un regim mixt, ideea de consimțământ popular în alegerea unui rege, pe care aceștia o aduc, nu face decât să asigure tranziția la concepția modernă a vieții politice.

Theodorus Beza sublinia că „puterea regală, pentru a fi moderată, trebuie să fie încredințată unui „magistrat” ales de popor, iar acest magistrat trebuie să acționeze doar în scopul asigurării ordinii și protecției tuturor.”⁶

În secolul al XVIII-lea, omul începe să fie perceput ca o ființă eliberată de orice autoritate, capabilă să reflecteze, să înțeleagă, dar și să acționeze asupra viitorului

1 Nay, *Istoria*, 89.

2 Nay, *Istoria*, 161.

3 Nay, *Istoria*, 163.

4 Nay, *Istoria*, 224.

5 Nay, *Istoria*, 224 – 225.

6 Nay, *Istoria*, 230.

său. Această gândire aduce clarificări importante asupra modului de repartizare a puterilor și pune bazele unei concepții a drepturilor centrate pe ideea de libertate. Asistăm, așadar, la nașterea liberalismului politic în Anglia sfârșitului de secol XVII, primele teorii punând accentul pe protejarea omului împotriva abuzurilor puterii. John Locke în *Tratat despre cârmuirea civilă* (1689) își propune să arate următoarele: „consimțământul față de puterea civilă (prin contract) nu-i poate constrânge pe oameni să-și abandoneze drepturile naturale”;; „orice guvernare își are izvorul în consimțământul oamenilor care hotărăsc să se adune pentru a lupta împotriva dezordinii și a fonda regulile unei vieți armonioase”; „oamenii realizează un prim pact spre a consimți la formarea societății, iar apoi convin printr-un alt pact să-și aleagă o guvernare”.¹

Primii care au încercat să justifice, într-o proclamație universală, ideea că puterea își bazează întreaga legitimitate pe voința poporului sunt revoluționarii francezi. În primele momente ale revoluției (1789), deputații din Adunarea Constituantă sunt, în majoritate, ostili participării *directe* a maselor la guvernare, însă proclamă, în mod solemn, suveranitatea poporului, în scopul politic de a se detașa de societatea Vechiului Regim. În pofida reticențelor a numeroși deputați, s-a lansat ideea unei noi suveranități venite de jos. Ea justifică limitarea puterilor regale în 1791, apoi instaurarea republicii în 1792.”

Robespierre vede suveranitatea aparținând poporului, fiind indivizibilă și inalienabilă: „numai poporul unit în corp politic o poate exercita și nicio facțiune a acestuia, niciun delegat nu își poate asuma exercitarea ei”.²

De asemenea, Robespierre nu este în asentimentul opțiunii liberale ce propovăduiește echilibrul puterilor ca o garanție a moderației politice, fiindcă introduce puteri intermediare față de voința generală. Executivul, autoritățile locale, justiția nu ar putea fi organe independente: nu sunt decât niște „agenți” care prelungesc voința poporului suveran.

Deputații francezi își extrag ideile din lucrarea cheie a lui Jean – Jaques Rousseau, *Contractul social* (1762), aceasta fiind considerată o prefigurare filozofică a Revoluției.

Rousseau este deosebit de încrezător în capacitatea poporului de a-și exprima o părere colectivă. „Atâta timp cât mai mulți oameni adunați laolaltă se consideră a fi un singur corp, ei nu au decât o singură voință, care tinde la conservarea lor comună și bunăstarea generală.”³

Astfel, Rousseau numește „voință generală” decizia *unanimă* pe care o ia poporul pentru a obține binele comun. Această voință este rezultatul unei deliberări, în cursul căreia fiecare își poate exprima punctul de vedere în problemele publice. „Nu există decât o singură lege care prin natura sa cere un consimțământ unanim: acesta este pactul social; căci asociația civilă este cel mai voluntar act din lume; fiecare om fiind născut liber și stăpân pe el însuși, nimeni nu poate sub un niciun fel de pretext să-l supună fără învoirea sa. A hotărî că fiul unui sclav se naște sclav înseamnă a hotărî că nu se naște om.”

„În afară de acest contract primitiv, votul majorității îi obligă întotdeauna pe toți ceilalți. Este o urmare a contractului însuși” „Voința constantă a tuturor membrilor statului este voința generală; prin ea sunt ei cetățeni și liberi”.⁴

Rousseau respinge ideea unui regim reprezentativ, spunând că „o adevărată democrație n-a existat niciodată și nici nu va putea exista vreodată. Este împotriva ordinii firești ca numărul mare să guverneze, iar cel mic să fie guvernat. Nu ne putem închipui un popor stând neconținut în adunare, ocupat cu treburile publice, și

1 Nay, *Istoria*, 249, 250.

2 Nay, *Istoria*, 325.

3 Jean – Jaques Rousseau, *Contractul social*, traducere de H.H. Stahl (Filipeștii de Târg, Prahova: Editura Antet XX Press), 94.

4 Rousseau, *Contractul*, 97.

lesne se poate vedea că n-ar putea institui pentru aceasta comisii, fără ca forma administrației să se schimbe.”¹

Pentru el, numai „democrația directă”, pe care o definește ca o guvernare întemeiată pe „participarea activă și neîntreruptă a cetățenilor la viața politică”, îi permite poporului să-și păstreze neîntreruptă suveranitatea și să nu fie depozat de ea de o castă sau de un tiran. Într-un asemenea regim, „puterea executivă este suspendată, iar persoana celui din urmă cetățean este tot așa de sacră și inviolabilă ca și a primului magistrat, pentru că, acolo unde se regăsește reprezentatul, nu mai există reprezentant.” Dar subliniază că democrația directă este potrivită micilor comunități urbane sau rurale, fiind greu de conceput în cadrul marilor națiuni ale secolului al XVIII-lea.

În antiteză, Emmanuel Sieyès, unul din participanții activi la revoluția de la 1789, susține că suveranitatea nu aparține poporului, ca adunare de indivizi, ci națiunii, ca persoană juridică unică, ce o exercită prin reprezentanții săi. Astfel, după părerea lui Sieyès, corpul politic unitar nu ia cu adevărat formă decât prin reprezentare, de care nu se poate disocia. Pentru el, reprezentanții sunt cei care fac națiunea să existe, și nu invers.

„Națiunea neputând să se manifeste prin instituțiile populare, este necesar să aibă un statut juridic care să definească organele reprezentative abilitate să se exprime în numele său.” „Reprezentanții îi sunt purtătorii de cuvânt, însărcinați să exprime voința generală. Putem astfel să definim guvernarea reprezentativă drept sistemul în care o minoritate de guvernanți mențiți să reprezinte corpul social în ansamblul său este însărcinată, în virtutea unei delegări de putere liber consimțite de către cetățeni, să vorbească și să acționeze în numele națiunii.”²

Montagnarzii, susținătorii suveranității populare, aprigi apărători ai egalității sociale, sunt ostili, din principiu, stabilirii unui sistem reprezentativ, întrucât acesta îi spoliază pe cetățenii de rând, privându-i de partea de suveranitate. Ei militează pentru un sistem de guvernare populară care să permită poporului să intervină direct și în orice clipă în problemele publice. Totuși, din motive practice, ei admit că reprezentanții pot fi aleși, doar cu condiția să li se limiteze autonomia: orice cetățean trebuie să participe la alegeri (ceea ce implică un vot cu sufragiu universal), consultările electorale trebuie să fie frecvente și repetate (spre a se evita ca reprezentanții să-și însușească suveranitatea), iar mandatele sunt „imperative” (prescriu titularilor hotărârile pe care vor trebui să le ia; dacă reprezentanții depășesc acest mandat, poporul are dreptul să-i revoce *oricând*).

Proclamarea sufragiului universal constituie o etapă importantă în istoria construcției democratice în Franța. Odată cu revoluția de la 1848, păturile sociale cele mai modeste pot spera, în sfârșit, să fi reprezentate în instituțiile parlamentare, controlate din 1830 de marea burghezie. Însă această speranță se năruie în câțiva ani, deoarece republica socială pe care o visau se prăbușește.

Parcurgând retrospectiv etapele dezvoltării istorice, putem constata că deseori, în baza principiului electiv, s-au făcut încercări de a readuce în scena reprezentativă preceptul mandatului: prin intermediul votului, alegătorul conferă celui ales un mandat care nu poate fi neglijat de acesta din urmă. De aceea, reprezentantul este, în esență, un delegat. John Wahlke militează împotriva tezei cu privire la mandat ca o legătură strânsă dintre alegător și cel ales. Conform concluziei savantului american, doar un număr neînsemnat de cetățeni denotă existența intereselor ce ar corespunde clar noțiunii de „cerințe politice” ori „așteptări politice”. De asemenea, foarte puțini dintre cetățeni manifestă poziții chibzuite, coerente și ferme cu privire la majoritatea chestiunilor care constituie obiectul politicilor publice.³

1 Rousseau, *Contractul*, 63.

2 Nay, *Istoria*, 365 – 366.

3 Domenico Fisichella, *Știința politică. Probleme, concepte, teorii*, traducere de Victor Moraru

„Mulți cetățeni duc lipsă de informația de care ar avea nevoie pentru a cunoaște mai bine structurile și procesele politice, dar și actorii acestora, în vederea transmiterii către aceștia a cerințelor și năzuințelor. Pe de altă parte, relativ puțini cetățeni întrețin contacte cu reprezentanții lor și, în genere, prea puțină lume manifestă în mod special vreun interes față de activitatea decizională a unor astfel de reprezentanți sau față de alte aspecte ale funcționării ordinare a parlamentului (Wahlke, 1983).”¹

Relația reprezentativă de tip electiv antrenează un reprezentant și un colegiu, compus din mai mulți alegători, uneori câțiva la număr, cel mai adesea, mii ori zeci de mii, mandatul ținând de voința majoritară a acestora.

În acest context, trebuie să reținem că criteriul decizional și selectiv al democrației astfel înțelese nu este principiul majoritar extrem, ci principiul majoritar, temperat de garanții pentru minorități electorale.

«Așa cum a subliniat cu putere laureatul Premiului Nobel, economistul Sir Arthur Lewis (1965, pp. 64-65), guvernarea majorității și caracteristica guvern-contra-opoziție pe care o implică aceasta pot fi interpretate ca nedemocratice, pentru că sunt principii ale excluderii. Lewis arată că sensul primar al democrației este acela că „toți cei care sunt afectați de o decizie trebuie să aibă șansa de a participa la luarea deciziei, fie în mod direct, fie prin reprezentanți aleși”. Cel de-al doilea sens este acela că „voința majorității va avea câștig de cauză”. Dacă aceasta înseamnă ca partidele învingătoare să poată lua toate deciziile guvernamentale, iar învinșii să poată critica, dar nu guverna, susține Lewis, cele două sensuri sunt incompatibile; „a exclude grupurile învinse de la luarea deciziei violează clar sensul primar al democrației”.»²

Grație contribuției succesive, datorată creștinismului, dreptului natural, constituționalismului și liberalismului, timpurile moderne au elaborat o concepție a libertății individuale care, în plan politic, este în primul rând un ansamblu de garanții ce se referă la puterea politică; în epoca modernă, ea își are expresia instituțională principală în stat. Libertatea epocii moderne trebuie deci înțeleasă, mai întâi de toate, ca libertate în raport cu statul, care garantează indivizilor protejarea anumitor spații de autonomie.

Unul dintre factorii cărora tradiția politologică îi atribuie imposibilitate funcționării în timpurile moderne a democrației directe, înțelese ca o prezență fizică a cetățenilor adunați în același loc pentru a discuta și a-și exercita funcțiile publice, este amploarea, atât de ordin teritorial, cât și de ordin demografic, a comunităților politice caracteristice timpurilor mai recente. Astfel, specificul instituțional al regimurilor democratice din epoca noastră este dat de adunările reprezentative, grație cărora este posibilă depășirea problemelor legate de marile distanțe în spațiu și de numărul mare al populației.

După cum se poate observa, dinamica ideilor politice cu privire la participarea poporului are o evoluție lentă și sinuoasă, dând naștere la numeroase dezbateri între teoreticieni și producând o serie de transformări profunde în istoria Europei. Modelul ideal de democrație se lasă încă așteptat, formele actualele de guvernare - cel consensualist și cel majoritarist, aflate în concurență - trebuind să răspundă la provocările unei societăți din ce în ce mai tehnologizată și marcate de diversitate (etnică, religioasă etc.).

(Iași: Editura Polirom, 2007), 260.

¹ Fisichella, *Știința*, 261.

² Arend Lijphart, *Modele ale democrației. Forme de guvernare și funcționare în treizeci și șase de țări*, (Iași: Editura Polirom, 2006), 49.

De la starea naturală la comunitatea politică. Între renunțare și delegare

■ DANIEL SIDOR

Abstract

The pattern (matrix) that casts a political community is almost identical according to the contractual philosophers. From a natural state, exercising their freedom, the individuals sign a contract that shifts them from a natural state to a social state, a political community. The signed contract involves the renunciation of several rights, and the state of the individual differs according to the rights they gave up by signing the contract. The current paper is intended to point out the differences in between two groups of individuals : one group whose members would hypothetically sign the contract proposed by John Locke and another group whose members would (hypothetically) sign the contract proposed by Thomas.

Keywords

John Locke, Thomas Hobbes, contract, freedom, political power

Starea naturală, indiferent dacă este considerată dat istoric sau concept justificativ, constituie punctul de pornire al evoluției individului în ceea ce privește organizarea socială. Renunțarea la această stare naturală se face printr-un contract, care înseamnă consensul, consimțământul mai multor indivizi asupra a ceva, în cazul nostru asupra necesității existenței unei autorități superioare voinței personale individuale. Ceea ce vrem să arătăm în continuare este că natura contractului la care aderă indivizii influențează condiția lor postcontractuală. Aria de libertate postcontractuală în care se învârtă individul, evident mai mică decât cea avută în starea naturală, este influențată de tipul contractului dintre indivizi. Pentru a argumenta ideea de mai sus ne vom folosi de ideile politice ale lui Hobbes și Locke, mai precis de diferențele existente între ideile celor filosofi.

Pentru Hobbes starea naturală nu este un dat istoric, o formă de existență umană anterioară oricărui fel de organizare socială. Starea naturală este un concept rezultat în urma unui demers explicativ, o modalitate de justificare. „Este vorba de un mit explicativ, folosit pentru a lămuri de ce oamenii consimt, și trebuie să consimtă, la limitările libertății personale pe care le presupune supunerea față de o autoritate”¹. Trei atribu-

¹ Bertrand Russell, *Istoria filosofiei occidentale, volumul II*, (București: Humanitas, 2005), 65.

te ale omului influențează climatul existent în starea naturală. Concurența, neîncrederea și reputația, specifice fiecărei persoane, fac ca starea naturală să fie una de conflict permanent. Cuvântul folosit de Hobbes pentru acest conflict este războiul: starea naturală „este o stare de război între fiecare om și fiecare altul”.

Oamenii sunt egali și liberi în starea naturală. Prin libertate se înțelege, conform sensului propriu al cuvântului, absența piedicilor externe, care adesea îl lipsesc pe om de o parte a puterii sale de a face ceea ce ar voi, dar care nu-l pot stânjeni să-și folosească puterea rămasă, așa cum îi dictează judecata și rațiunea¹. Libertatea pe care o posedă și atributele specifice fiecărei persoane, fac posibilă existența dorinței de autoconservare, adică păstrarea (conservarea) libertății și a bunurilor, dar în același timp și sporirea acestora. Sporirea este de cele mai multe ori posibilă numai prin împuținarea libertății și bunurilor altora. În acest sens, pentru Hobbes există un război permanent al omului împotriva omului. Pentru a ne fi mai ușor în argumentare, vom numi libertatea și bunurile unei persoane proprietate. Vom înțelege deci prin proprietate că omul este stăpânul propriei sale persoane, a acțiunilor sale și a rezultatului muncii sale.

Având însă deplină libertate, starea de conflict existentă nu se va încheia niciodată, deoarece siguranța personală, proprietatea și mijloacele de a le conserva nu vor exista niciodată (întotdeauna va exista un individ mai puternic care să priveze de proprietatea sa pe unul mai slab). Se tinde astfel spre o depășire a stării de natură și o îndreptare a individului către o formă socială organizată. Această trecere se face prin renunțarea la anumite drepturi.

Care sunt motivele pentru care un individ ar renunța la o parte din drepturile sale? Primul motiv pentru Hobbes este obținerea unui beneficiu în urma renunțării la acel drept: „ori de câte ori un om își transferă un drept sau renunță la el, o face fie cu gândul la un transfer reciproc al unui drept, fie în vederea vreunui alt bun pe care speră să-l obțină astfel. În ultimul rând, motivul și scopul pentru care un om recurge la renunțarea la drepturi și la transferul lor sunt siguranța propriei persoane în ceea ce-i privește viața și mijloacele de a o conserva, pentru care niciodată nu poate stăruii îndestul.

În două feluri poate un individ să renunțe la drepturile sale. „Prin simplă renunțare, atunci când celui ce renunță nu-i pasă asupra cui se va răsfărâge beneficiul. Și prin transfer, atunci când intenționează ca beneficiul cedării să-i revină unei (sau unor) anumite persoane. Iar atunci când un om și-a abandonat sau și-a cedat un drept, se spune că este obligat sau legat să nu-i împiedice pe cei cărora le-a fost abandonat sau acordat dreptul să beneficieze de pe urma lui”.

„Transferul reciproc de drepturi este ceea ce oamenii numesc CONTRACT”, spune Hobbes. Prin aceste contracte indivizii își aleg persoana (sau grupul de persoane) care să îi cârmuiască, să îi apere de ei înșiși și să mențină o stare de pace. Contractele se realizează pe plan orizontal, adică între indivizi și nu între indivizi și suveran. Din acest motiv suveranul nu poate să încalce nici un contract: „deoarece dreptul de a fi purtătorul persoanei tuturor este acordat celui căruia i se atribuie suveranitatea, nu printr-o convenție a acestuia cu fiecare din ei, ci doar prin convenții reciproce între supuși, nu poate exista nici un fel de încălcare a convenției din partea suveranului”.

Care sunt drepturile la care renunță indivizii în urma semnării contractelor? În primul rând, lucru pe care-l vom întâlni și la Locke, trebuie acceptată voința majorității. Voința celui mai puternic, hotărâtoare de altfel în starea naturală, se transpune în voința majorității, voința care este necesară constituirii unei comunități și apoi legitimării suveranului acesteia: „Se spune că o *comunitate civilă* este *instituită*,

1 Thomas Hobbes, „Leviathanul sau Materia, forma și puterea unei comunități eclesiastice și civile” în Ioan N. Roșca, Sergiu Bălan, Delia Șerbescu (coordonatori), *Filosofie Modernă, sinteze și texte*, (București: Editura Fundației România de mâine, 2006), 98.

atunci când o mulțime de oameni cad de acord și convin fiecare cu fiecare altul, ca oricărui om sau oricărei adunări de oameni i-ar fi conferit, de către majoritate, dreptul de a reprezenta persoana tuturor, adică de a fi reprezentantul lor, cu toții, atât cei care au votat în favoarea lui, cât și cei care au votat împotriva-i, să-i autorizeze toate acțiunile și judecățile în același fel, ca și când ar fi fost ale lor înșiși, cu scopul ca ei să conviețuiască pașnic și să fie protejați în fața altor oameni... deoarece majoritatea a declarat prin consimțământ un suveran, cel care a votat împotriva trebuie acum să cadă de acord cu ceilalți”¹.

Un alt element fundamental al proprietății pe care individul îl pierde este libertatea opiniilor. Odată ieșit din starea naturală și intrat în comunitatea imaginată de Hobbes, individul care semnează un contract renunță la dreptul de exprimare a opiniilor. Cel care primește dreptul de a controla aceste opinii este suveranul. El poate astfel „să decidă care doctrine și opinii sunt dușmănoase și care sunt favorabile păcii; Căci acțiunile oamenilor se nasc din opiniile lor; iar buna cărmuire a acțiunilor, pentru pace și bună înțelegere, constă în buna cărmuire a opiniilor”.

Deasemenea semnatarul contractului dă suveranului dreptul de control asupra bunurilor lui și ale semenilor: „este atribuită suveranității întreaga putere de a prescrie regulile prin care fiecare om să știe care sunt bunurile de care se poate bucura și ce acțiuni poate înfăptui fără a fi stingherit de nici un alt supus”².

Și Locke își imaginează omul înaintea oricărei stări de organizare socială într-o stare naturală, una de perfectă libertate și egalitate. Pentru Locke însă starea naturală nu este o construcție justificativă ci este un dat istoric, un real care nu poate negat. Faptul că nu există consemnări despre această stare inițială a omului nu implică inexistența aceste stări. Dacă nu există însemnări despre copilăria soldaților din armatele lui Xerxes, nu înseamnă ca aceștia nu au fost niciodată copii – este argumentul de care se folosește Locke pentru a dovedi existența stării de natură. Starea naturală este pentru Locke una dominată de pace, condusă după o lege naturală care garantează pacea și conservarea întregii omeniri. Executarea legii naturale îi aparține fiecărui om, fiecare are dreptul de a pedepsi încălcarea legii, astfel încât să impiedice nerespectarea ei pe viitor³. Fiecare are obligația de a se conserva el însuși, iar atunci când propria sa conservare nu este amenințată, să conserve restul umanității, neputând să afecteze viața, libertatea, sănătatea sau bunurile altcuiva decât pentru a face dreptate față de un criminal⁴. Singura libertate absentă este cea de distrugere pe sine sau orice altă vietate aflată în posesie.

Starea de natură dominată de pace, se poate transforma însă într-o stare de război. Atunci când puterea individului de a pedepsi pe cel care încalcă legea naturală este folosită în mod absolut și arbitrar se poate ajunge într-o stare de conflict similară celei imaginate de Hobbes. În acest sens este de dorit o autoritate superioară individului care să mențină starea de pace. Vom înțelege și aici prin proprietate că omul este stăpânul propriei sale persoane, a acțiunilor sale și a rezultatului muncii sale.

De ce este necesară o trecere dinspre starea naturală spre o organizare politică? Locke indentifică trei lipsuri care justifică această trecere: „în starea de natura lipsesc: o lege stabilă, cunoscută drept etalon, un judecător cunoscut și imparțial și puterea de a susține, sprijinii și executa sentința”⁵.

Și aici, ca și la Hobbes, trecerea spre societatea politică se face printr-un contract semnat voluntar și conștient de către indivizii care doresc să facă parte din

1 Hobbes, *Leviathanul*, 100, 99, 109, 107.

2 Hobbes, *Leviathanul*, 112, 115.

3 John John Locke, *Al doilea tratat despre cărmuire. Scrisoare despre toleranță*, (București: Nemira, 1999), 54.

4 Locke, *Al doilea tratat*, 55.

5 Locke, *Al doilea tratat*, 160.

această comunitate. Semnarea contractului presupune bineînțeles renunțarea la anumite drepturi. Contractul reprezintă consimțământul¹ individului de a face parte din comunitatea politică respectivă: „prin urmare trebuie să se înțeleagă că oricine intră din starea naturală într-o colectivitate renunță în favoarea majorității comunității la întreaga putere necesară scopurilor pentru care se intră în societate. Iar aceasta se face pur și simplu prin înțelegerea privind unirea într-o societate politică, acesta fiind întregul contract ce poate exista sau trebuie să existe între indivizii care intră într-o societate”².

La ce drepturi renunță indivizii în momentul semnării contractului? Locke susține că omul, în starea naturală are două puteri. Tocmai acestea sunt drepturile la care renunță (le delegă): „Căci în starea naturală omul are două puteri. Prima dintre acestea este aceea de a face tot ce găsește potrivit pentru conservarea lui însuși și a celorlalți în limitele permise de legea naturală. Cealaltă putere a omului în starea naturală este aceea de a pedepsi crimele. El renunță la ambele puteri atunci când se alătură societății politice”³.

Am afirmat mai sus că individul, în momentul semnării contractului își delegă anumite drepturi. Ținta delegării lui este puterea politică. Spre deosebire de Hobbes, la Locke această delegare se face prin convenții semnate între cârmuire pe de o parte și individ pe de altă parte. Cârmuirea își are puterea de la individ și cârmuiește pentru individ. Prin această convenție, omul nu se dezarmează, nu rămâne neputincios în fața puterii: „Așadar, eu înțeleg puterea politică ca pe un drept de a face legi însoțite de pedeapsa cu moartea – și, prin urmare, de toate pedepsele mai mici -, în vederea reglementării și conservării proprietății, și de a folosi forța colectivității atât în executarea unor asemenea legi, cât și în apărarea comunității de vătămări aduse din afara țării, toate acestea numai în vederea binelui public”⁴... „Pe când, dacă presupunem că s-au încredințat pe ei înșiși puterii arbitrare absolute și voinței unui legislator, asta înseamnă că ei înșiși s-au dezarmat și l-au înarmat pe el pentru ca să poată face din ei o pradă oricând dorește. Puterea supremă nu-i poate lua unui om vreo parte a proprietății sale fără consimțământul său”⁵.

Ceea ce am vrut să arătăm mai sus este un tipar folosit și de Hobbes și de Locke. Rezultatele aplicării ideilor pe același tipar sunt însă diferite. Ambii autori plasează individul într-o stare naturală, stare în care indivizii sunt egali între ei și liberi. Cu toate acestea, în mod voluntar, renunță la starea naturală prin semnarea unui contract și trec într-o comunitate politică, comunitate care are ca principal scop protejarea membrilor ei (în principal prin protejarea proprietății acestora). Ajunși în comunitate politică indivizii nu mai sunt egali, în sensul că, prin contractul semnat renunță la anumite drepturi, drepturi care se îndreaptă spre cârmuitorul acelei comunități.

Diferențele care apar între cei doi autori, și care ne interesează aici, vizează condiția individului după semnarea contractului. Indivizii pornesc din starea naturală egali și liberi și ajung în comunitate politică inegali (cei care au renunțat la drepturi și cei care au primit drepturile la care ceilalți au renunțat) și mai puțin liberi.

Cei care au semnat contractul întocmit de Hobbes au ales un suveran către care au transferat toate drepturile referitoare la proprietatea lor, atât cea materială cât și cea spirituală. Se supun dorinței suveranului ales de majoritate, nu pot să aibă opinii care ar putea distruge starea de pace și bunurile lor devin dispoziția hotărârii suveranului. Toate acestea în schimbul protecției probabile oferită de suveran. Sin-

1 Prin consimțământ Locke are în vedere acordul pe care fiecare individ trebuie să-l dea atunci când este vorba de drepturile, libertățile sau proprietatea sa.

2 Locke, *Al doilea tratat*, 113.

3 Locke, *Al doilea tratat*, 131.

4 Locke, *Al doilea tratat*, 52.

5 Locke, *Al doilea tratat*, 138.

gurul drept rămas este cel al autoapărării, drept care exista și în starea naturală. Mai mult, suveranul nu poate fi tras la răspundere pentru faptele sale deoarece nu există nici un contract între el și supușii lui. Prin trecerea de la starea naturală la comunitatea politică individul a pierdut dreptul asupra bunurilor sale și asupra opiniilor proprii.

Cei care au semnat contractul întocmit de Locke se supun deasemenea voinței majorității. Puterea însă este răspunzătoare deoarece există un contract între ea și indivizi. Proprietatea le rămâne intactă, transferând puterii dreptul de a folosi forța în vederea pedepsirii criminalilor. Opiniile le rămân libere, atâta vreme cât nu încalcă legile. Prin trecerea de la starea naturală spre comunitatea politică indivizii au câștigat o autoritate care deține puterea de a pedepsi crimele, iar această putere nu este exercitată absolut și arbitrar ci criterial.

Să presupunem că indivizii care au renunțat prin consens la starea de natură pentru a obține beneficii prin apartenența la o comunitate politică realizează că există o altă formă de organizare, care le poate aduce și mai multe beneficii. Hotărâsc prin urmare să renunțe la comunitatea politică și să treacă la comunitatea ideală. Pentru semnatarul contractului întocmit de Locke nimic mai simplu. Renunță la protecția comunității din care fac parte, sunt capabili să supraviețuiască folosindu-se de bunurile și roadele muncii lor, și pot să se asocieze cu cei apropiați în opinii. Sunt liberi să experimenteze orice fel de stări de organizare ar dori (inclusiv întoarcerea la starea naturală).

Cei care au semnat contractul întocmit de Hobbes, dacă și-ar manifesta opinia de a renunța la suveranul existent, ar putea rămâne, în cel mai fericit caz, fără proprietate și ar putea ajunge în imposibilitatea de a supraviețui, sau ar putea fi pedepsiți pentru opiniile contrare păcii, pe care le-au exprimat (și eventual uciși).

În concluzie, comunitatea politică imaginată de Locke este superioară celei hobbesiene, dacă aplicăm în comparație criteriul proprietății (a libertății asupra bunurilor și a libertății asupra opiniilor). Această superioritate este însă consecventul contractului semnat de indivizi. Pentru Hobbes, prin contract, individul renunță la o serie de drepturi, tocmai acelea care i-au oferit posibilitatea să depășească starea naturală. Locke nu dorește renunțarea la drepturi ci delegarea lor. Puterea imaginată de Hobbes devine una absolută pe când cea imaginată de Locke devine una contractuală. Pentru Hobbes prin contract individul se supune, pentru Locke individul participă.

Mediating Democracy: is the New Media Able to Create a Pure Democracy?

■ MARIA CERNAT

Abstract

In recent years, due to the extraordinary development of mass communication techniques, the possibility of reviving the Athenian model of direct democracy with the help of the new media has been seriously taken into account by many political thinkers. This new form of democracy would be at the same time direct – offering to the citizens the possibility of directly expressing their opinions – but also mediated – those opinions are expressed through the media, using the modern communication technologies. The main objective of our paper is to suggest that before embracing this form of oxymoronic democracy (direct and mediated at the same time).

Keywords

direct democracy, mass communication technologies, mediated democracy, the role of the media in democracy, political system

When speaking of *direct democracy*, most political thinkers are invoking the Athenian¹ example. As we all know, this was a political system that allowed citizens to benefit from those few liberties that define direct democracy: they could all meet in the legendary *agora*, they were all granted the freedom of expressing their opinions, they could all vote for or against any decision regarding the problems related to their community's welfare. The actual representative form of democracy is almost always criticized in the light of this ideal situation, without any consideration for the historical conditions that made this exceptional political system possible. There were only a few citizens living in Athens, they could all meet, they could all discuss public matters. The historians prove that this is only an idealized version of what Athenian democracy was really like. So, why is this ideal image, this political myth, still haunting us? The answer is quite simple: we feel the need of invoking this type of system as the actual de-

¹ As Quentin Skinner and other political thinkers show, the Athenian model is in fact a political system remote from the idealized image that we all share. In other words, there were a lot of inconsistencies with the ideal of pure democracy. For instance, women were not granted the right to vote, the people born outside the city's borders could never receive citizenship etc.

mocracy, the representative one, proves to be disappointing in many respects. The distance between us and our elected representatives is constantly growing. We feel the people we vote for always have a personal agenda, far more important than the public agenda, they were elected for. We feel betrayed by the fact that the important problems concerning our society's welfare are left behind and the public debate is dominated by cheap political scandal. We feel that the laws are mere instrument of personal benefit. And the list could go on indefinitely. As hope dies last, the new mass communication technologies are regarded as the instrument that could bring us closer to a form of purified democracy. That is, by using state of the art communication media we should get closer to the political power. The decision would be literally in our hands, as the practices of direct democracy (the referendum, for instance), could be used on a daily basis. Still, I think there are a lot of reasons that undermine this political project. I am not trying to investigate them all.

My purpose is to show that media is not creating a modern *agora* that allows citizens to freely express their opinion. On the contrary, media is seriously undermining the possibility of a rational, and even a reasonable political deliberation. I shall take as a starting point an article written by one of the most important contemporary political philosophers, John Rawls, and an article belonging to a nevertheless important media theorist, Bernard Berelson. John Rawls publishing *Outline of Decision Procedure in Ethics in 1951*. The reason for examining this particular article from the enormous diversity of papers on this matter is the declared effort of John Rawls of identifying the *minimal* conditions for achieving the ideal of a reasonable discussion. Throughout his work, Rawls is trying to distance himself from any *comprehensive doctrine*, that is, from any clear definition of *good*. This is also a form of expressing *the priority of right*, over the several *ideas of the good*. His purpose is to offer the political framework that will allow citizens to reasonably discuss in order to achieve the goal of a commonly accepted decision. Although Rawls is trying to avoid the normative character of theories, relying mostly on the *procedure* in achieving if not consent, maybe a space of common understanding, the conditions imposed to his citizens are, as we shall see, very restrictive. In the cited article, the philosopher is trying to sketch a procedure of settling moral disputes that disregards any commitment to moral principles. How should we know how to deal with a moral conflict in the absence of any normative constraints? The answer relies in the fact that the normative aspects are to be found, in Rawls' theory, in the characteristics of those engaged in moral or political dispute.

The reason for investigating the normative aspects of Rawls' procedure is related to the fact that political disputes are often moral disputes. The philosopher is warning against the danger of transforming his procedure into a method of settling usual quarrels. This precise goal is not to find psychological methods for resolving conflicts. The extension that I propose seems to be consistent with the philosopher's intention, since in a democracy the political and the moral problems are often the same. In this way, we could say that the decisional procedure proposed by Rawls can be used to solve political disputes as well. In order to discuss public matters, citizens should be *competent judges*. What are the characteristics of those citizens? *A competent moral judge is expected to have a certain requisite degree of intelligence, which may be thought of as that ability which intelligent test are designed to measure. (...) A competent judge is required to know those things concerning the world around him and those consequences of frequently performed actions. (...) A competent judge is required to be a reasonable man as this characteristic is evidenced by his satisfying the following tests: First a reasonable man shows willingness, if not a desire, to use the criteria of*

inductive logic in order to determine what is proper for him to believe. Second, a reasonable man, whenever he is confronted with a moral question, shows a disposition to find reasons for and against the possible lines of conduct which are open to him. Third, a reasonable man exhibits a desire to consider questions with an open mind (...).'

This is the moral and intellectual profile of the citizen expected to engage in a moral or political dispute. As Bernard Berelson² points out, the political theorists are relying only on pure speculation when discussing about the moral and intellectual profile of their citizens. The media theorist is trying to build a bridge between the normative aspects claimed by political philosophers and the empirical sociological studies designed to test their contentions. This type of theoretic endeavor proves to be a very fertile one since it shows us the impact media has in consolidating or weakening the democratic political system. Berelson is examining step by step all the necessary intellectual and moral requirements and he is trying to find out if they are in fact fulfilled.

The first requirement is related to the intellectual skills of the person who has to take a moral or political decision. Rawls is emphasizing the role of the intelligence in this process of decision making. A certain level of intelligence is not enough to determine whether a normal citizen should be qualified as a *competent judge*. Citizens must have a certain personality structure. It is easy to understand that certain personalities function better in authoritarian regimes, while others in democratic regimes, and the level of intelligence has nothing to do with it.

In the effort of translating Rawls' normative requirements into empirically tested assertions, Berelson identifies some personality traits that can be synthesized as follows:

- A citizen has to be interested in problems exceeding the framework of daily preoccupations;
- A citizen has to display a certain emotional detachment that will allow him to participate in public debates;
- A citizen has to possess the ability of obeying some decisions and the ability of critically expressing himself, with regard to certain public interest decisions that are or not related to him;
- A citizen has to constructively criticize authority;
- A positive self image;
- The conviction in his or her ability of reliably participating in political business and changing things;

If we accept this translation of Rawls' requirements, we should be able to see whether media is in fact helping to develop such traits, or, on the contrary, it's only making matters worse. The method I shall use in investigating this problem consists in taking these requirements and try to see what are the findings of the sociological studies regarding those imperatives.

On the first hand, citizens should be interested in matters remote from their everyday preoccupations. That is, people should be interested in politics, political systems and democratic procedures. The dominant media of our days, television, has moved its interest from problems concerning public affairs to domestic quarrels. The political talk-shows are replaced with discussions regarding

¹ John Rawls, „Outline of a Decision Procedure in Ethics”, *The Philosophical Review*, 60 (1951): 178.

² Bernard Berelson, “Democratic Theory and Public Opinion”, *The Public Opinion Quarterly*, 16 (1952): 315.

private matters. This is what researchers¹ are calling the *intimacy turn* in television. One can argue that blogs and the Internet are offering a viable solution to this problem. But blogs are usually places where people talk about their personal problems, hopes and convictions. Although it offers a great possibility of interaction, the Internet consists mainly of local communities. This is a technological tool that can be used for interpersonal communication (e-mail or messenger type programs) but also for public debate (political forums). As we all know the apparent freedom of expression of the actual forums is undermined by the political parties, which are paying certain people to enter forums and express only those messages previously agreed upon. The fact that people are not usually interested in politics is illustrated by the simple observation that most of them, at least in our country, could not be able to answer simple questions, like who are our ministers. The commercial media is cultivating this lack of information since, paradoxically as it may sound, public interest information does not interest the public. That is, the TV channels functioning as public services, focusing on public interest information, have small audiences and the TV channels presenting juicy details of famous people's little quarrels are gaining all the public interest. The apparent paradox is easy to solve: we assume that the public sphere is naturally interested in debates and discussions regarding political subjects, but, in fact, it is not this what public is really looking for.

The second requirement is related to the emotional detachment that citizens should display when discussing political issues. The empirical data² shows that it is very important to use powerful symbols in political communication. This is because there is a close connection between the interest in politics and the emotional involvement. So, this requirement could never be met. That is, the more interested people are in politics the more they are attached to their convictions. The political message transmitted through media will never target those well informed people, simply because they are already informed. The possibility of a rational debate is thus undermined since all political discussions should target people who are not yet decided or informed. In this way, the door to the image conflict is being opened. The politician will dress as the stylists are telling him, talk like the PR specialist is dictating and act like his campaign manager will decide. This kind of negative effect of the media has been discussed when J.F. Kennedy first ran for presidential elections. In 1960 the electoral debate was transmitted on television for the first time. The following research showed that the people watching TV voted for Kennedy, while the people who were listening to the debate on the radio voted for Nixon. This can only be explained as the result of the fact that the image of the young Kennedy was far more appealing than the image of Nixon. The stronger arguments of Nixon were defeated by the fresh look of Kennedy.

The third requirement is somehow related to the first two. In order to be able to express critical points of view regarding authority, one has to be informed and educated. The authority and the legitimacy of a democratic society are based on people's ability to understand the role of democratic institutions and the principles governing them. I cannot see how media could help in developing civic consciousness, since commercial imperatives are driving them in a desperate quest for high audiences. It is not plausible to believe that public debate on democracy's principles should help media channels reach those audiences.

1 Todoran, I. „Lacrimi, râsete, aplauze. O incursiune în universul spectacular al televiziunii contemporane”, *Revista Română de Comunicare și Relații Publice*, 6-7 (2003), Ed. SNSPA.

2 D. Charleston, L. Mae, 2007 „Posing with the Flag: Trait-specific effects of symbols on person perception”, *Journal of Experimental Social Psychology*, 43 (2007): 241.

The forth requirement regards citizen's ability to constructively criticize authority. In order to criticize it, he or she has to know what this authority relies on. This imperative imposes certain knowledge of the institutions and the principles of democratic political systems. For the same reasons expressed above, it is fairly unlikely for this requirement to be met.

The fifth and the sixth requirements are interrelated. That is, sociological and psychological data show that people affected by neurosis and depression are very unlikely to be interested in problems on the public agenda. Moreover, people have to trust the political system and to be confident that their participation should make a difference. This is one of the most vulnerable points of the actual democracy that I don't think could be overcome with the help of the media. Most people feel that their decision and often their vote are useless. Installing a modern voting system in every home is not a feasible solution. As we are all concerned with our every day work it is unlikely that we will be able to focus for a long period of time on public agenda issues in order to vote. Of course, one could joke about it and say that our Parliament members are almost always asleep, so it should not be so difficult to take their place. But the voting procedure, even reduced to a single click, is a time consuming process, as we are living in a country with millions of people and not in a city where only men have the right to vote. Today's problems are not as simple as the Athenian's problems and I find it hard to believe that our citizens would sacrifice a nice chat on the Internet in order to vote some boring laws regarding intellectual property or civil procedure regulations.

This rather pessimistic perspective on the possibility of building a direct and yet mediated democracy, with the help of the new mass communication technologies, is completed by the radical point of view of Elisabeth Noelle-Neumann. She is trying to prove that the best way to understand media effects on public debate is not to speculate on what media is doing to people, but rather to empirically test what people are doing with the media messages. Her radical point of view is showing that media is not improving the democratic political system. On the contrary, it is weakening this system. She distinguishes between *public* opinion and *published* opinion. The *published* opinion is the opinion that the media is choosing to present to the public and very often it has nothing to do with the public's opinion. The published opinion is, as most people feel, the opinion of the majority. Expressing a point of view contrary to this published opinion is an emotionally consuming process: people always fear the rejection of the society. In this way, the published opinion becomes a powerful tool of coercion and not the modern *agora* that could offer to each citizen the space to freely express his opinions. Noelle-Neumann is very reluctant in offering the published opinion a meaning related to the theoretical concept of critical public opinion. *The public opinion is definitely not a source of wisdom which improves the government by its criticism. We have to give up this ideal, even if main political scientists, sociologists and philosophers still cling to it, extolling "critical public opinion" or public opinion committed to public welfare. This kind of public opinion is an invention. It cannot be discovered by empirical methods of observation. Also, in the analysis of opinion formation processes, one does not come across any phenomena that might be explained by the assumption of such kind of public opinion.*¹ That is, the media selects some opinions and publishes them and those opinions are felt to be the relevant opinion of the majority. The members of the public are not opposing these opinions since they fear social rejection. The opinions selected by the media, in other words, the published opinion, are functioning as a tool of restricting

¹ Elisabeth Noelle-Neumann, "Public opinion and the classical tradition: A Re-evaluation", *The Public Opinion Quarterly*, 43 (1979):153.

the freedom of expression. Using sociological instruments of investigation Noelle-Neumann proves that the public may express very different opinions when the disclosure of identity is not imperative. When sociologists ask questions about certain issues disregarding the identity, the fear of being rejected is thus eliminated and the members of the public express opinions that have nothing to do with the published opinion.

For the reasons explained above I think that it is impossible to obtain a pure democracy with the help of the new mass-communication technologies. The new media will offer an enormous variety of information and it will certainly facilitate the communication process. For instance, the Internet could offer the possibility of expressing points of view while hiding identities. Even nowadays there are public forums, for instance, that allow people to discuss anonymously. This rather pessimistic perspective should not be a radical one. We could never predict the way future technology may evolve, but, considering nowadays possibilities it seems impossible to build a direct and yet mediated democracy.

Analiză asupra legii și ipotezei formulate de Maurice Duverger

■ ANDREEA-MIHAELA PRUNDEANU

Abstract

Maurice Duvergers's sociological law, asserting that "a plurality rule election system tends to favor a two-party system" cannot stand as a universal law. Our hypothesis is that it is nevertheless impossible to be applied universally, both because of its probabilistic formulation and because of the existent counter-examples. In the following I aim at demonstrating this hypothesis, first by delivering Duverger's law and then by adjoining those theories questioning its mere veracity. In the end I will complete my demonstration by attaching two case studies, more precisely those of Canada and India, as they stand as the most relevant counter-examples to dismantle the universality of Duverger's law.

Keywords

Duverger's law, relative majority, two-party system, proportional representation, multi-party system

1. Introducerea problemei de analizat

În cele ce urmează voi urmări să prezint legea și ipoteza formulate de Maurice Duverger și să argumentez că propoziția colectiv recunoscută ca „adevărată lege sociologică” de Duverger nu poate avea statut deplin de lege.

Ce susține de fapt legea lui Duverger?

Deși nu este primul care a afirmat următoarea idee și a dezvoltat-o, aceasta este denumită astfel, deoarece el a fost cel dintâi care a îndrăznit să pretindă că este lege. Formularea sună astfel: „metoda majorității relative favorizează sistemul bipartidist”.

Pentru început, voi clarifica cele două concepte prezente în lege. Prin *majoritate relativă* se înțelege formula electorală conform căreia „primul clasat învinge” – „este de departe cea mai simplă: candidatul care primește cele mai multe voturi, indiferent dacă este o majoritate sau o pluralitate, este ales.”¹ (unde pluralitate reprezintă varianta anglo-saxonă pentru majoritate relativă, iar termenul „majoritate” este folosit pentru a desemna majoritatea absolută, câștigătorul fiind candidatul care obține cele mai multe voturi, însă acesta trebuie să atingă cota majoritară -50% din numărul de voturi +1- pentru a fi ales). Prin *sistem bipartidist* se înțelege sistemul de parti-

1 Arendt Lijphart, *Modele ale democrației* (București: editura Polirom, 2006), 142.

de în care două partide își dispută majoritatea mandatelor. "Sistemele bipartidiste sînt dominate de două partide mari, deși în parlament pot exista și câteva partide mici."¹ Cel mai reprezentativ exemplu de sistem bipartidist este cel din Marea Britanie.

În completarea legii, Duverger a enunțat o propoziție, care are valoare de ipoteză: „sistemul majoritar relativ cu două tururi și reprezentarea proporțională favorizează multipartidismul” (Duverger 1963, p.217).

Deși aceste afirmații sunt susținute de studiile făcute de Duverger asupra Europei și Americii de Nord în perioada dinainte de 1950, legea are un grad ridicat de ambiguitate și este demontată de existența „anomaliilor” din Danemarca înainte de 1920 și din Canada, acestea fiind explicate de Duverger prin expansiunile geografice ale partidelor secundare.²

În continuare voi descrie cadrul teoretic al prezentei lucrări, iar apoi, folosind studii de caz voi argumenta că legea lui Duverger nu poate avea statut de lege.

2. Cadrul teoretic

Așa cum am menționat și în rândurile de mai sus, legea lui Duverger implică faptul că regula majorității relative folosită în determinarea câștigătorului alegerilor favorizează apariția sistemelor bipartidiste. Strâns conectată de aceasta este ipoteza pe care Maurice Duverger o aduce în completare, conform căreia regula majorității cu două tururi și reprezentarea proporțională conduc la sisteme multipartidiste.

Scurt istoric

Formulările lui Duverger au apărut pentru prima dată în variantă scrisă în 1951, în lucrarea „Partidele politice”, dar idei asemănătoare fuseseră formulate cu aproximativ un secol înainte, când interesele stabilirii unei relații între formulele electorale și sistemul de partid dintr-o țară erau în plină manifestare.

În 1859, Thomas Hare a introdus în lucrarea sa, „The Election of Representatives”, metoda votului unic transferabil ca metodă a reprezentării proporționale, iar John Stuart Mill a continuat pe aceeași linie, reușind să realizeze o vagă abordare a ipotezei lui Duverger, însă nu și a legii neapărat. Mill era susținătorul ipotezei intrării în Parlament nu doar a două partide, ci și a unor minorități bine reprezentate, iar metoda propusă de Hare ar duce la un sistem multipartidist.³

Henry Droop însă a avut o primă încercare de a afirma a unei legi similare celei lui Duverger, când a scris în 1869 despre regula majorității relative:

Fiecare alegător are practic doar o alegere între doi candidați sau seturi de candidați. De îndată ce succesul depinde de obținerea unei majorități a voturilor agregate ale tuturor alegătorilor, o alegere este de obicei redusă la un concurs între cei mai populari doi candidați sau seturi de candidați. Chiar dacă alți candidați sunt în cursa electorală, alegătorii de obicei descoperă că voturile lor se vor pierde, dacă nu sunt date în favoarea unuia sau celuilalt dintre partidele între care se face de fapt alegerea.⁴

Acest raționament intuit de Droop, a fost dezvoltat de Duverger și menționat ca *factor psihologic* ce contribuie la veridicitatea legii. Alegătorii, în cazul existenței a două mari partide ce se confruntă (formula electorală fiind cea a majorității rela-

1 Arendt Lijphart, *Modele ale democrației* (București: editura Polirom, 2006), 78.

2 William H.Riker, *The Number of Political Parties: A Reexamination of Duverger's Law* (New York: Ph.D. Program in Political Science of the City University of New York, 1976), 96.

3 William H.Riker, *The Two-Party System and Duverger's Law: An Essay on the History of Political Science* (Washington: American Political Science Association, 1982), 755.

4 William H.Riker, *The Two-Party System and Duverger's Law: An Essay on the History of Political Science* (Washington: American Political Science Association, 1982), 756

tive), își dau seama că voturile lor către un al treilea partid dezavantajat se irosc, căci acesta nu are șanse de câștig, astfel că vor vota pentru cea mai preferabilă alternativă dintre cele două. De exemplu, fie o alegere după regula pluralității relative într-o circumscripție uninominală cu următoarele rezultate la un moment $t-1$: 10000 de voturi pentru A, 9000 de voturi pentru B, 2000 de voturi pentru C. Susținătorii lui C îl preferă pe acesta lui B, iar pe B lui A. A continuă să îl susțină pe C la momentul t , caeteris paribus, ar însemna să contribuie la victoria lui A. Așadar, ei își vor transfera voturile către B, pentru a îl ajuta pe acesta să câștige, căci le este preferabil lui A.¹ Această abordare este denumită *vot strategic* și este favorizantă pentru sistemul bipartidist. Duverger formulează aceeași explicație și pentru comportamentul politicienilor, care preferă să se alăture unuia dintre cele două partide puternice decât să candideze pentru cel de-al treilea, care are șanse minime de câștig.² Aceste comportamente sunt puse pe seama abordării alegerii raționale, indivizii căutând să își maximizeze utilitatea.

În corelație cu efectul psihologic, *legea sociologică* este guvernată și de *efecte mecanice* ale formulei majorității relative, căci partidele, cu excepția celor două, vor fi mereu subreprezentate, pierzând la fiecare circumscripție.

În continuarea studiilor lui Duverger, Douglas Rae a analizat datele alegerilor electorale din 20 de democrații vestice și a conchis că, deși există o legătură între regula majorității relative și sistemele bipartidiste, acestea nu îi poate fi atribuit statutul de lege sociologică³, bazându-se mai ales pe contraexemplul canadian.

Rae a reformulat legea lui Duverger: formulele majoritare relative sunt întotdeauna asociate cu competiția a două partide cu excepția situației în care există partide minoritare locale puternice.⁴ Însă, chiar și această folosire, ca și cea duvergeriană, este încă probabilistică.⁵

Necesitatea unor revizuirii ale legii, precum și ambiguitatea propriu-zisă a textului ridică semne de întrebare: poate fi numită afirmația lui Duverger lege sociologică sau nu?

În primul rând, a pretinde că relația este o lege implică o condiție necesară și suficientă și o cauzalitate, în timp ce folosirea verbului „a favoriza” face relația probabilistică, mai mult decât deterministă.⁶

În al doilea rând, existența unor contraexemple demontează propoziția desemnată ca lege, căci de îndată ce se susține că *formula majorității relative favorizează sistemele bipartidiste*, atunci țările cu un sistem electoral bazat pe această regulă trebuie să tindă către un astfel de sistem de partide. Faptul că nu se întâmplă întotdeauna așa, cele mai ilustrative exemple fiind Canada și India, face propoziția lui Duverger să nu fie acceptată ca lege.

Ipoteza este de asemenea combătută de contraexemple, însă aceasta poate fi acceptată pe baza faptului că nu a fost ridicată la rang de lege. Numărul partidelor din Australia, care folosește votul alternativ ca formulă electorală (acesta putând fi considerat o formă rudimentară a metodei Hare sau a regulii majorității), a crescut de la două la trei, apoi s-a stabilizat. Dacă ipoteza s-ar fi verificat, numărul lor ar fi

1 William H. Riker, *The Number of Political Parties: A Reexamination of Duverger's Law* (New York: Ph.D. Program in Political Science of the City University of New York, 1976), 93.

2 Arendt Lijphart, *Modele ale democrației* (București: editura Polirom, 2006), 160.

3 W. M. Dobell, *Updating Duverger's Law* (Québec: Canadian Political Science Association and the Société québécoise de science politique, 1986), 586.

4 Douglas W. Rae, *The Political Consequences of Electoral Laws* (rev.ed.; New Haven: Yale University Press, 1971), 95.

5 W. M. Dobell, *Updating Duverger's Law* (Québec: Canadian Political Science Association and the Société québécoise de science politique, 1986), 586.

6 William H. Riker, *The Two-Party System and Duverger's Law: An Essay on the History of Political Science* (Washington: American Political Science Association, 1982), 754.

trebuit să continue să crească, însă aceasta nu s-a întâmplat. Austria a păstrat reprezentarea proporțională și sistemul bipartidist după Al Doilea Război Mondial. Irlanda este o demontare a teoriei și mai evidentă – în ciuda utilizării sistemului Hare, numărul partidelor a scăzut drastic, de la șapte în 1927 la trei în 1969.¹

Teoria privind legea și ipoteza lui Duverger fiind expuse, nu pot susține decât faptul că dacă legea a necesitat continue ajustări nu demonstrează decât că aceasta nu poate fi folosită ca lege și propria formulare nu o face decât probabilistică, iar în partea ce urmează voi apela la studii de caz asupra relației formulă electorală – sistem de partide în Canada și India pentru a întări cele spuse în rândurile de mai sus.

3. Studiu de caz: Canada și India

Canada este una dintre cele mai folosite argumente pentru a combate legea lui Duverger. Chiar acesta s-a oprit asupra situației canadiene, introducând în textul referitor la legea sa un argument (însă ușor demontabil) privitor la existența în Canada a unui sistem format din patru partide, nu unul bipartidist, așa cum prevede legea pentru o formulă electorală majoritară relativă. Această frază – utilizată drept argument: „Excepțiile sunt foarte rare și pot fi explicate în general ca rezultat al unor condiții speciale”² –, pe lângă faptul că este vagă și insuficientă pentru a constitui un argument, a devenit inutilă, deoarece Canada a experimentat în mod repetat un sistem diferit de cel bipartidist, nu doar într-o anumită perioadă, sub umbrela unor circumstanțe deosebite cum spunea Duverger. Autorul legii descria lumea politică din Canada ca fiind formată din patru partide ce sunt reprezentate pe scena politică, dintre care două aveau reprezentare națională, iar celelalte două din Ottawa se hrăneau din puterea pe care o exercitau în provincii. El susținea că, de îndată ce situația tranzitorie din Canada (1957-1963) va lua sfârșit – această perioadă fiind defapt cea în urma căreia s-a putut constata excepția legii prin existența a trei partide reprezentate –, Canada se va alinia celorlalte exemple care confirmă legea sa.

Douglas Rae, în urma studiilor asupra datelor de natură electorală, a descoperit însă că formula majorității a eșuat de mai multe ori în Canada să producă un sistem bipartidist; deci nu este vorba de o situație tranzitorie (Duverger). Cele două partide puternice nu au reușit să obțină 90% din locuri până în 1958, când primul partid clasat a atins nivelul de 75% în Camera Comunelor, dar a existat și atunci un al treilea partid, deci nu s-a ajuns la un sistem bipartidist nici în acest caz.³

Explicația pentru această situație este demarcarea între partidele naționale și cele provinciale, aceasta ducând la instabilitate. Alegătorii păstrează anumite simpatii pentru anumite partide la nivel național și provincial. Există baze pentru a afirma că loialitatea față de un anumit partid provincial influențează votul la alegerile naționale și ajută la conturarea sistemului politic național. Din acest punct de vedere, Blake nota că scena politică a Canadei este caracterizată de „două lumi politice” care există simultan, dar separat.

Mai mult, Canada este numită și „two-party-plus system”, adică țară cu sistem mai mult decât bipartidist pe baza reprezentării persistente a Partidului Nou Democratic (New democratic Party). Prezența acestuia a fost pusă din perspectivă duvergeriană pe existența unui sistem bipartidist la nivel regional. Adică, deși Partidul Nou Democratic este slab susținut la nivel național, poate fi avantajos să se voteze strategic pentru el dacă are susținere la nivel regional. Deci, Canada poate avea un

1 William H. Riker, *The Two-Party System and Duverger's Law: An Essay on the History of Political Science* (Washington: American Political Science Association, 1982), 758.

2 Maurice Duverger, *Political Parties*, trans. by B. and R. North (London: Methuen, 1954), 217

3 W. M. Dobell, *Updating Duverger's Law* (Québec: Canadian Political Science Association and the Société québécoise de science politique, 1986), 586

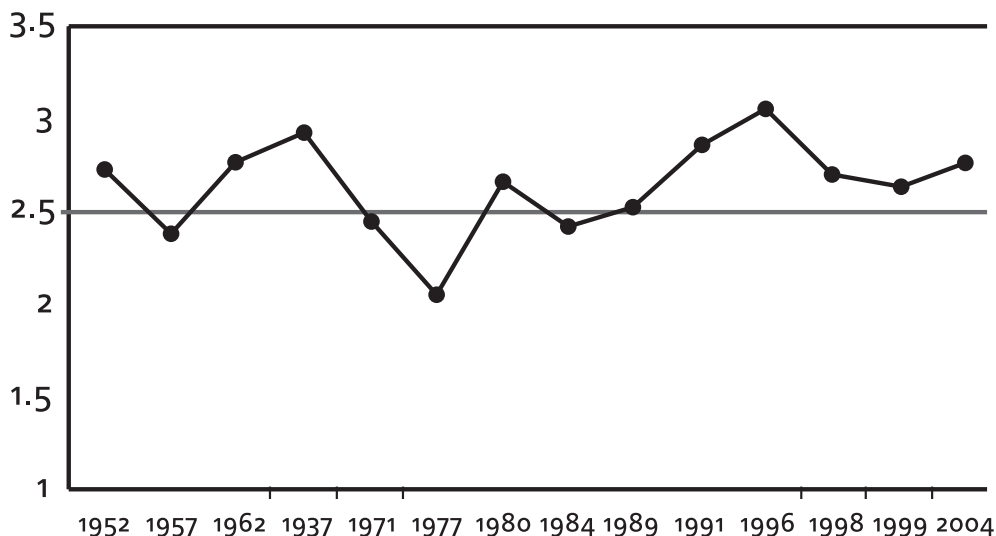
sistem *two-party-plus* la nivel național, dar la nivel provincial să cunoască un sistem bipartidist. Însă această ipoteză este combătută de studiile realizate pe regiuni, care au arătat că, și aici, coexistă mai mult de două partide (adevărată contradicție a legii universale propuse de Duverger).¹

Faptul că sistemul federal interacționează cu cel regional în Canada duce la o înclinație mai redusă către votul strategic printre alegători, ceea ce împiedică sistemul bipartidist să prindă contur. Loialitatea de la nivel regional duce ca și al nivel național votanții să susțină partidul respectiv, ajutându-l să câștige locuri la alegerile naționale. Astfel se explică existența unui sistem *two-party-plus* în Canada, deși se folosește formula electorală majoritară relativă, în contradicție cu legea duvergeriană.

În ceea ce privește **India**, aceasta a servit mult timp ca un exemplu mai mult decât pertinent pentru a contrazice legea lui Duverger. Pentru a ilustra argumentele pe baza cărora poate fi dezisă legea duvergeriană, mă voi concentra asupra perioadei dinaintea de 1989 (era Congresului), când Partidul Congresului domina de departe viața politică, opoziția fiind fragmentată. Partidul Congresului a obținut de regulă 3/5 din numărul de locuri, iar între 1951 și 1984, a ajuns la 2/3 din numărul de locuri, fiind astfel cel mai bine reprezentat, căci opoziția s-a constituit din mai multe partide cu un număr de locuri mai mic. Aceasta nu este în concordanță cu legea lui Duverger, opoziția nefiind concentrată într-un singur partid, ci constituită dintr-un număr considerabil de partide.

În figura de mai jos, sunt prezentate datele în ceea ce privește numărul de candidați pe circumscripție pentru India în perioada 1952-2004²

Effective Number of District Candidates: India 1952-2004

Sursă: Diwakar 2007

¹ Emily Clough, *Exceptions to Duverger's Law in Canada and Britain: The Role of Federalism v. Information* (Philadelphia: American Political Science Association, 2009), 5.

² Royce Carroll, Matthew Shugart, *Parties, Alliances, and Duverger's Law in India* (California: Western Political Science Association, 2008), 45.

Atât la nivel de circumscripție, cât și la nivel național, India se sustrage regulii prezentate de Duverger. Aceasta poate fi pusă pe seama faptului că partidul dominant (Partidul Congresului), ocupând centrul, desparte opoziția în partide separate de stânga (socialiști și câteva partide de orientare comunistă) și de dreapta (conservatorii religioși și cei economici). Cele două extreme se pot alia cu dificultate, Partidul Congresului reușind să împiedice unirea acestora, ceea ce duce la menținerea structurii deja formate, cu partidul puternic și opoziții săi fragmentați.¹ Alegătorii sunt mai puțin raționali și votează mai puțin strategic.

Conform lui W. M. Dobell², explicația pentru situația politică din Canada și India este ipoteza conform căreia partide mai mici apar semnificativ în cele două, deoarece niciunul dintre partidele mari nu posedă o imagine plauzibilă pentru a fi un partid național.

Atât Canada, cât și India nu susțin legea sociologică a lui Duverger, factorul psihologic referitor la votul strategic nefuncționând așa cum îl prezintă autorul legii. Deși formula electorală este cea majoritară relativă, aceasta nu duce la dezvoltarea unui sistem în care doar două partide își dispută mandatele, ci apar și alte partide în competiție, care beneficiază de loialitatea existentă la nivel regional, loialitate ce se răsfrânge și asupra alegerilor naționale.

Existența acestor două exemple indiscutabil contrare legii lui Duverger o face să fie invalidă și să nu poată fi utilizată drept regulă universală în corelarea dintre formula electorală utilizată și sistemul de partide rezultat.

Concluzie

Așa cum am argumentat mai sus, în urma unei analize asupra legii și ipotezei lui Maurice Duverger – conform cărora formula majorității relative (denumită și *the winner takes it all*) și cea a reprezentării proporționale conduc la un sistem bipartidist, respectiv multipartidist –, se constată că acestea nu se verifică întotdeauna, excepțiile fiind puternic conturate.

Faptul că India și Canada, deși folosesc formula majorității relative, cunosc un sistem diferit de cel bipartidist, contrazice statutul de lege formulat de Maurice Duverger. În aceste cazuri nu se mai verifică aspectul sociologic din spatele propoziției duvergeriene, alegătorii nu mai înclină către votul strategic (în cazul în care candidatul favorit nu are șanse de câștig, votul se va îndrepta pentru alternativa preferată dintre cele două care se confruntă pentru a nu fi irosit). De asemenea, în cazul ipotezei (care nu este însă ridicată la rang de lege), Australia este un bun contraexemplu, căci, deși utilizează formula proporțională, nu are un sistem multipartidist.

Acestea fiind zise, închei lucrarea prin a întări ideea de la care am plecat conform căreia legea universală a lui Duverger nu poate fi recunoscută ca lege, fiind mai degrabă o afirmație probabilistică, iar ipoteza este și ea demontată de existența unor cazuri contrare.

¹ William H. Riker, *The Number of Political Parties: A Reexamination of Duverger's Law* (New York: Ph.D. Program in Political Science of the City University of New York, 1976), 104.

² W. M. Dobell, *Updating Duverger's Law* (Québec: Canadian Political Science Association and the Société québécoise de science politique, 1986), 594.

New Powers, Old Habits

A Critical Analysis of Corporate Social Responsibility

■ IRINA VELICU

Abstract

In the light of any shift in power, particular decisions become obsolete or surprisingly needed. This is the case of Romania too, considering the recent popularity of the Gold Corporation project in Roșia Montana. The corporate project has been generally described as a blessing for the Romanian economy. In the grip of this modern dilemma the President of the Republic asks for an urgent evaluation of this project, given the scarce resources of the national budget facing the economic crisis. Using this particular case-study rather as a framework of analysis, this essay debates the topic of corporate social responsibility as mere voluntary commitments which do not lead to substantial improvements in corporate conduct towards the societies within which they operate.

Keywords

corporation, power, globalization

Introduction

...no soul to be damned, no body to be kicked.¹

Today among the 100 largest economies in the world 51 are corporations and only 49 are states.² The number of multinational companies (MNCs) has increased from 7,000 in the 1960s to 65,000 MNCs in 2002, with more than 850,000 subsidiaries.³ Very flexible, huge, and complicated networks of production, distribution, and capital transactions have come to dominate the global economy facilitated by developments in communication and transportation technology. In the same time, raising awareness of the increasing dominance of corporations in society, and their negative impacts on the society such as exploitation of workers or environmental degradation has become the full-time job of many social society activists. Most notably, the actions to promote corporate responsibility and accountability fuel the debates on the impact of corporations upon democracy within and beyond nations.

1 Joel Bakan, *The corporation: the pathological pursuit of profit and power*. (New York: Free Press, 2004).

2 R.J. Barnett and J. Cavanagh, *Global Dreams: Imperial Corporations and the New World Order* (New York: Simon and Schuster, 1994).

3 *World Investment Report 2002* (Geneva: UNCTAD, 2002).

This paper argues that the corporate social responsibility (CSR) consists merely of voluntary commitments which do not lead to substantial improvements in corporate conduct towards the societies and environment within which they operate. Since they are not legally binding and not enforceable, many TNCs use codes just to promote and improve their own image, a fact that is 'certified' by advocates of corporate globalization, as it complies with the internal logic of the corporate world. The first part of this essay will offer a brief outline of the history of corporate responsibility and its implications. The second chapter of the essay will make a clarification of the more recent concept of 'corporate social responsibility'. The essay mentions the case study of sweatshops and argues that CSR is mainly a public relations tool used and abused by corporations to their own advantage, continuing the „pathological pursuit of power and profits“¹ that underpins the corporate logic.

Corporations – Going back to history.

History gives us examples of how companies (corporations) have affected societies throughout the last three centuries. In the latter part of the 17th century, many colonists in America were protesting against their dependence on Britain, especially on monopolistic trading companies that were granted exclusive rights to certain markets or goods.² These monopolies created opposition because they increased the prices of imported commodities, such as tea, and processed goods. The East India Company enjoyed the monopoly for tea export to the colonies and tax exemptions on the exported tea. The climax of protests against these practices was the Boston Tea Party in 1773 that started the War of Independence. The dumping of the tea into Boston harbour was a protest against a company as well as against the crown. The power of the East India Company had corrupted the government; this was the reason for the struggle.

Another example in this respect is the first international human rights movement of the twentieth century, initiated by Edmund Dene Morel in 1897. He discovered that the Belgian King Leopold used forced labour in the Congo to extract rubber that was exported to Belgium. Leopold was the main beneficiary, not the Belgian state. Morel launched a campaign against King Leopold, using publications and the media to inform the public. The effect of this campaign was that the Belgian government transferred the control of the Congo from the King to the state in 1908 and the abuses were stopped.

Also, in 1720, the English Parliament had outlawed the corporation through the Bubble Act (as a result of the collapse of South Sea Company). However it was cancelled in 1825 and followed by an increase in the number of corporations. Co-opting workers into the capitalist system was a useful strategy. Moreover, large corporations absorbed small and medium ones and the era of corporate capitalism begun.

The early 20th century witnessed a legitimacy crisis since many people had come to realise that corporations threaten to overwhelm social institutions and governments. As a result, corporations started to build a different image of themselves as being more benevolent and socially responsible. The „New Capitalism“ softened the images by promising good corporate citizenship and practices of better wages and working conditions. They admitted that capitalism could not survive unless equality and cooperation between workers and capitalists replaced division and

¹ Bakan, *The corporation: the pathological pursuit of profit and power*.

² Danaher K. and Mark J.D., *Insurrection: Citizen Challenges to Corporate Power* (New York: Routledge, 2003).

conflict. The same social concerns for health, welfare and education of workers and their families have been furthered after the Great Depression (1930) especially considering the fact that some people blamed corporations for it.¹

In USA, Roosevelt's New Deal tried to deal with these public issues and moderate the invisible hand of the markets with a visible hand of government. The similarity between fascism and the conduct of those who wanted to remove the New Deal and Roosevelt is essential and one should also have in mind that corporations have been used to facilitate Hitler's actions. In 1973 the oil crisis and OPEC formation produced high unemployment, inflationary recession. America witnessed a crisis of the New Deal policies followed by the fact that Western governments started to embrace neo-liberalism, which, like its laissez-faire predecessor, celebrated economic freedom for individuals and corporations and prescribed a limited role for governments. Over the next two decades governments pursued neo-liberalism's core policies of deregulation, privatisation, spending cuts, and inflation reduction. By early 1990s, neo-liberalism had become an economic orthodoxy. With the creation of GATT (and in 1994 the WTO) the deregulatory logic of economic globalisation was deepened. As we shall see in the next chapter, the historical framework detailed so far is essential for a critical analysis of corporate actions.

Two of the main problems associated with corporations and facilitated by neo-liberalism through policies of deregulation and privatization are due to the fact that they are very difficult to monitor by states, international organizations or social groups because by definition a big part of their organization operates outside the territory of any one state and that their organizational structure usually impedes finding those responsible for abuses.

First of all, the logic of globalization makes countries compete with each other with low salaries and taxes in order to attract as much investment as possible, yet this process leads to a *race to the bottom*² and hollows out the societal conditions on which the economic system is based.³ The efficiency of governmental regulation on corporate action is hence limited. Reasons are that governments cannot execute legislation beyond borders and that legislation is very inflexible, running behind state of the art technological and social developments; it is also unable to enact precise guidelines for ethically doubtful situations.

Another reason for limited state power is that many policy guidelines and decisions are issued at a supranational level. Regional institutions such as the EU have been increasing their power in the last decade while the WTO, IMF, and the World Bank have become responsible for many domestic decisions, pursuing programs that have deep consequences for the national economies of developing countries.⁴ The Commission of the European Union has issued the Green Paper „Promoting a European Framework for Corporate Social Responsibility“ in July 2001.⁵ According to this, the promotion of CSR is based on voluntarism and compatibility of EU CSR initiatives with the OECD and ILO guidelines. However, the Commission also argues that public action is needed to promote CSR because it is insufficiently governed at global and national levels and because different CSR tools (e.g., labelling and certification procedures, reporting standards etc.) are confusing for con-

1 Bakan, *The corporation: the pathological pursuit of profit and power*.

2 Among others, Brecher and Costello have elaborated on this dynamic. See Jeremy Brecher and Tim Costello, *Global Village or Global Pillage – Economic Reconstruction from the Bottom up* (Cambridge: South End Press, 1994).

3 David Held and Anthony McGrew, „The Great Globalization Debate,“ in David Held and Anthony McGrew, *The Global Transformations Reader: An Introduction to the Globalization Debate* (Cambridge: Polity Press, 2003), p.13.

4 David Held and Anthony McGrew, „The Great Globalization Debate,“

5 European Commission, *Corporate Social Responsibility*.

sumers, companies, other stakeholders and the public and could thus lead to market distortions.

The ILO's Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work¹ is endorsed by all ILO members, even though many countries have not ratified the related conventions, which means that they are not legally binding in every state. Similarly to the OECD Guidelines, the ILO codes are of a voluntary nature and governments are left to promote them. Besides the OECD and ILO guidelines there several other sets of guidelines exist, such as the UN Global Compact, the Global Sullivan Principles, the Caux Principles, or the Global Reporting Initiative. The US government is also supporting voluntary initiatives to promote CSR, such as the OECD Guidelines.² The belief is that voluntary guidelines and public-private partnerships are the best ways to encourage corporate responsibility. There is no „one size fits all approach“ to the issues corporations must address. Voluntary codes and partnerships provide the flexibility necessary to implement different approaches, involve relevant stakeholders, and achieve sustainable results.³ It is important to see how the position of the US government is almost identical to the position of business associations and corporations.

Second, by definition, the corporation is a legal institution with a unique structure and set of imperatives that facilitates corruption and negligence.⁴ Both neo-liberals and leftists show that corporations have a legally defined mandate to pursue their own self-interest, which is to increase profits, regardless of other considerations. They have the capacity to combine the capital (the economic power) of many people. Ownership is separated from management. Decisions are usually taken collectively and it is not clear who exactly did what. Consequently, no one can actually be held responsible for harmful effects. Usually only a corporate 'person' can be prosecuted.

The corporation's unique structure is largely to blame for the fact that illegalities are endemic in the corporate world. By design, the corporate form generally protects the human beings who own and run corporations from legal liability, (...). Shareholders cannot be held liable for the crimes committed by corporations because of limited liability, (...). Directors are traditionally protected by the fact that they have no direct involvement with decisions that may lead to a corporation's committing a crime. Executives are protected by the laws unwillingness to find them liable for their companies' illegal actions unless they can be proven to have been „directing minds“ behind those actions. Such proof is difficult if not impossible to produce in most cases, because corporate decisions normally result from numerous and diffuse individuals' inputs, and because courts tend to attribute conduct to the corporate person“ rather than to the actual people who run the corporations.⁵ As history showed, the origins of the corporations lie in the state's goal to serve national interests and advance the public good. Corporations are creations of states. They can and must be compelled by them to follow regulations.⁶ If one also thinks of the institutions like the WTO and their domination by powerful states and especially the USA one can argue that 'laissez faire' and globalization are actually regulated by states, and especially some states.⁷

1 ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work (Geneva: ILO, 1998).

2 Lorne, W. Craner, *Promoting Corporate Social Responsibility Abroad: The Human Rights and Democracy Perspective* (Remarks at the 2002 Surrey Memorial Lecture, National Policy Association, Washington, DC: June 18, 2002).

3 Craner, *Promoting Corporate Social Responsibility Abroad*.

4 Bakan. *The corporation: the pathological pursuit of profit and power*. He also quotes Friedman who argues that corporations are not 'allowed to be concerned with other issues but profit maximization.

5 Bakan, *the Corporation: the pathological pursuit of profit and power*, p. 79.

6 Bakan, *the Corporation*.

7 See Karl Polanyi, *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of our Time*. (New York: Farrar & Rinehart, 1944).

One of the truths of globalization refers to the fact that developing countries have had to open up their markets while being unable to develop their own domestic industries having to grant access to larger Western corporations. The privileging status of Western corporations in the WTO which translates in a different 'protectionism' of Western interests captured by few big companies at the expense of poorer developing countries and their domestic industry and companies.¹ Moreover, the WTO is practically led by corporate lawyers many of whom work for those companies that hope to benefit from the WTO's decisions.² Still, neo-liberal market capitalism is increasingly accepted as the best model for maximising global welfare and is perpetuated and enforced by major global actors around the world.³

What exactly is CSR?

The European Commission defines Corporate Social Responsibility (CSR) as „a concept whereby companies integrate social and environmental concerns in their business operations and in their interaction with their stakeholders on a voluntary basis as they are increasingly aware that responsible behaviour leads to sustainable business success.”⁴ The World Business Council for Sustainable Development defines it as „the contributing commitment by business to behave ethically and contribute to economic development while improving the quality of life of the workforce and their families as well as the local community and society at large.”⁵

CSR functions at three levels:⁶ Firstly, companies have to comply with legal responsibilities (e.g. tax, health and safety legislation, workers rights, consumer rights, environmental laws) and industry standards. Second, firms have to minimize or to eliminate their negative effects on society and deal with risks (e.g. human rights violations and environmental degradation). Third, corporations should increase their positive effects and create value through innovation, investing and forming partnerships for reaching social and environmental goods (e.g., creating new jobs, social and economic improvements, solving conflicts).

Three generations of CSR can be distinguished.⁷ The first generation of CSR involves companies acting responsibly in a way that does not harm or even improves financial results. This is the most usual form of CSR and is also called corporate philanthropy; it is often conducted to improve a firm's reputation. It often involves companies donating computers to schools or funding 'good projects', as for example Bill Gates does with donating money in order to develop an AIDS vaccine.

1 Robert Hunter Wade, „What strategies are viable for developing countries today? The World Trade Organization and the shrinking of 'development space'", *Review of International Political Economy* 10:4 November 2003: 621–644.

2 See, for instance Background Briefing, produced by Kirsten Garrett, discussion with George Monbiot on Global Democracy, November 11, 2001, ABC Radio National, <http://www.abc.net.au/rn/talks/bbing>, accessed 02.01.2003.

3 See for instance, Mark Duffield, *Global Governance and the New Wars*, (London Zed Books, 2001), p. 30.

4 European Commission, *Corporate Social Responsibility*, p.3.

5 Richard Holme and Phil Watts, *Corporate Social Responsibility: Making Good Business Sense* (Geneva, WBCSD, 2000), p.8. The WBCSD is a business association with 170 members created in 1992 to represent business at the Earth Summit in Rio, 1992. Also the Aspen Institute discusses three types of corporate citizenship. *Aspen ISIB Business Leaders Dialogue* (New York: Aspen Institute, 2001).

6 Raynard, P. and Forstater, M. *Corporate Social Responsibility: Implications for Small and Medium Enterprises in Developing Countries* (Vienna: UNIDO, 2002).

7 S. Zadek, *The Civil Corporation. The New Economy of Corporate Citizenship* (London: Earthscan, 2001).

Second generation CSR involves companies considering CSR as an integrated factor in the long-term business strategy. The leading companies in CSR are positioned in this generation; however, most companies are still far away from this stage since it requires a complete change in mindset. The third generation of CSR includes fighting poverty, exclusion, and environmental pollution. At this point, the third generation is not approached by any company, because it requires the leadership of companies in influencing the market they are dealing with and its regulation towards sustainability, and no company has (yet) the determination to do so. Examples might be changing the corporate tax system, requiring social and environmental reporting, or supporting consumer education.

Most corporations emphasize the voluntary nature of CSR, its contribution to sustainable development and that it has to be implemented on a global level.¹ They refuse 'one-size-fits-all' solutions and oppose legal regulation because this would limit creativity and innovation in the process of implementation. It is also argued that customers, employees, shareholders, and other financial partners can much better formulate their specific demands in relation to CSR than governments can.² Furthermore, regulation needs a long time to be implemented and is difficult to be tailored to individual companies or sectors.

Critiques of CSR

Voluntary codes of conduct that should serve as guidelines to improve labor conditions have become the hook in the campaigns for labor rights.³ In response to protests from labor rights activists, many producers have established voluntary codes to improve their labor conditions and those of their subcontractors in developing countries. NGOs such as the Clean Clothes Campaign (CCC), Global Exchange, Union of Needletraders, Industrial and Textile Employees (UNITE), United Students Against Sweatshops (USAS), and the Worker Rights Consortium (WRC) attack MNCs, being very skeptical about the efficiency of self-monitoring systems and considering that they are unreliable and deliver superficial improvements. They also criticize that voluntary codes of conduct undermine approaches of trade unions and governments that are more reliable and effective than voluntary codes.⁴

One relevant example of how corporations merely use PR tool to deal with problems that have become public scandals is the sweatshops issue. Sweatshops refer to „any factory that violates more than one of the country's fundamental labour laws, which include paying a minimum wage and keeping a time card, paying overtime, and paying on time“⁵ or „any shop that does not respect workers' right to organize an independent union“.⁶ Labour rights and corporate accountability groups even say that a factory has to pay its employees a living wage, a wage that can fulfil the basic needs of a small family.⁷ Historically, the term 'sweatshop' was established

1 European Commission, *Corporate Social Responsibility*.

2 VNO-NCW, *VNO-NCW Position on Corporate Social Responsibility*.

3 Santoro, M.A., „Defending Labor Rights: On the Barricades and In the Boardroom,“ *The Brown Journal of World Affairs*, Winter/Spring 2003, Vol. 9, Issue 2, 303-319.

4 See, for example, <http://www.cleanclothes.org/intro.htm>.

5 *The FTAA and the Scourge of Sweatshops* (Global Exchange), <http://www.globalexchange.org/campaigns/ftaa/FTAAWTOSweatshops.html.pf>, accessed May 3, 2004.

6 *The FTAA and the Scourge of Sweatshops*.

7 A debate about whether a minimum wage or living wage has to be paid, can be found in „Living Wages and College Logo Apparel: Are the Two Compatible?“ *La Follette Policy Report*, Vol.11, No.1, Spring 2000, 1-7.

in the 19th century.¹ It describes a subcontracting business system in which the profit of the middlemen is determined by the difference between the amount they received for an order and the amount they paid to the workers. This difference was said to be 'sweated' from the workers, since they were paid very low wages for excessive hours worked under harmful working conditions.² European and US retailers, such as Nike, Adidas, GAP, Tommy Hilfiger, C&A etc., gain huge profits and set wages with little relation to productivity. Workers are usually paid a 'piece rate', a certain amount of money for each completed item. Thus, workers have to 'sweat', to work hard and long, if they want to earn a decent income.³ Garment workers have to work more than 40 hours a week and verbal, physical, and sexual abuse are no exception. Workplace injuries happen very often as well, and apparel workers are exposed to toxic chemicals. These workers are intimidated or dismissed or, when a factory is indeed unionized, the factory is closed down.⁴

The anti-sweatshop movements made the corporations admit that they are responsible for the workers in their subcontracting factories⁵ and hence they allow some monitoring evaluations.⁶ However, the Global Exchange report shows that Nike, for instance, has not changed much; workers still live in poverty, forced overtime is not abandoned, organizing unions is still answered by repression and intimidation.⁷ Nike handles sweatshop abuses with public relations instruments and iff a corporation spends enough money to recover its brand image, it has the opportunity to create whatever image it wants, and erase any negative association that has existed.⁸ If one generalizes from the outcomes in this case, since Nike is one of the most investigated companies regarding CSR, one can conclude that the companies are not meeting their announcements and instead use public relation tools.

Furthermore, developing countries display the need for foreign investment and MNCs operating in these countries have a great economic and political influence since they often have a higher annual turnover than the GDP of the host countries. This leads to potential corporate abuses that the respective governments are unable or unwilling to prevent. Moreover, the influence of MNCs can aggravate the access to justice. It can become even more difficult, if host governments and companies are both involved in abuses or in corruption. Trying to sue MNCs in their home countries is also very complicated and the limited opportunities to do so, such as through the

1 *The Garment Industry* (Sweatshopwatch) <http://www.sweatshopwatch.org/swatch/industry/>, accessed May 3, 2004.

2 Sweatshops mostly exist in developing and poor countries, such as in South East Asia or in Central and South America, but they are also present in richer countries such as in the areas around Los Angeles and New York in the United States. They produce labour-intensive goods such as clothing. Strong competition for low labour costs and the liberalization of the global trading regime brought garment production to developing countries where workers usually have almost no bargaining power and where (authoritarian) governments repress workers organizing in unions. See *The Garment Industry*.

3 Danaher and Mark, *Insurrection*.

4 Examples of individual cases can be found in among other publications, Klein, *No Logo*; Connor, *We Are Not Machines*; *The Gap's Global Sweatshop*; or Raworth, K., *Trading Away Our Rights – Women Working in Global Supply Chains* (Oxford: Oxfam International, 2004).

5 Oliviero and Simmons, „Who's Minding the Store?” and Danaher and Mark, *Insurrection*.

6 However, critics say that the published monitoring reports hide more than they reveal, because essential information is missing.

7 Connor, *Still Waiting For Nike to Do it*. See Appendix 1 for a description of Knight's promises and the status of implementation.

8 Another weakness of the reputation-based approach is that only the major brands are tackled, whereas a great number of players in the apparel industry have been neglected. Especially workers of factories producing no-name products are worse off than the workers producing for brand name companies.

US Alien Tort Claims Act,¹ have been increasingly closed off. Peter Utting from the United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD)² criticizes voluntary initiatives, because they are established without considering the principles of transparency, independent monitoring, consultation of workers and communities, and international core labour and human rights standards. These kinds of „closed“ agreements often result in „non-compliance, double standards, inadequate targets or standards, or green-washing.“³

In addition, voluntary CSR initiatives in Southern countries have mainly been created by Northern actors. Partnerships between corporations and NGOs concerned with modifying corporate practices in the South involve mostly Northern NGOs. Some of these NGOs claim to negotiate on behalf of Southern interests, but do not involve Southern NGOs in their negotiation processes.

The UNRISD report also criticizes NGO-business partnerships. The problem is that these partnerships can involve a process of co-optation diluting the critical opinions of activists. The status of an „activist“ changes to that of a „consultant“ who sells advice and other services. Moreover, trade unions complain that they have not been consulted in the establishment of codes of conduct, even though the issues that are dealt with are identical with the issues raised in collective bargaining.⁴ They fear to become a redundant factor because NGOs are trying to enforce the codes and become negotiation partners in their own right. In this sense, codes of conduct serve as a (potentially bad) substitute for trade union activities and an instrument to prevent further legal and collective agreements.

Almost all critiques raise the issue that the monitoring practices of codes of conduct are not reliable, because the efforts are often made by profit-driven auditing companies, such as KPMG or PricewaterhouseCoopers and it is difficult for them to deny certification if they do not want to lose a client.⁵ Critics therefore ask for independent monitoring of the codes along clearly stated standards, benchmarks, and rules.

In addition to these pragmatic examples, it is interesting to see how the concept of CSR is ideologically criticized by both liberal-capitalists as well as more leftist groups. However, the target of their critique is different. Going back this time to the history of political philosophy one can notice that even Friedrich Hayek rejected the concept of CSR. He believed that „the prevailing belief in ‘social justice’ is at present probably the gravest threat to most other values of a free civilization.“⁶ For him,

in [...] a system in which each is allowed to use his knowledge for his own purposes the concept of ‘social justice’ is necessarily empty and meaningless, because in it nobody’s will can determine the relative incomes of the different people, or prevent that they be partly dependent on accident. ‘Social justice’ can be given a meaning only in a directed or ‘command’ economy (such as an army) in which the individuals are ordered what to do.⁷

1 The ATCA has held US companies responsible for their foreign activities with some success. Under this act, US district courts hear foreign citizens’ claims in relation to practices ‘in violation of the laws of nations.

2 Peter Utting, *Business Responsibility for Sustainable Development*, Occasional Paper No. 2 (Geneva: UNRISD, 2000).

3 Utting, *Business*, 30.

4 *EMF Position Paper on Corporate Social Responsibility* (Luxembourg: European Metalworker Federation, 3-4 December 2001).

5 Oliviero and Simmons, *Who’s Minding the Store?*

6 Friedrich Hayek, *Law, Legislation and Liberty*, Vol.2 „The Mirage of Social Justice“ (London: Routledge and Kegan Paul, 1976), p.66.

7 Hayek, *Law*, 69.

Neoliberal economists consider CSR as a distortion of efficient markets and a danger to wealth creation.¹ They share Milton Friedman's view, which reduces the social responsibility of business to increasing profits. A corporate executive has the „responsibility [...] to conduct the business in accordance with their [employers'] desires, which generally will be to make as much money as possible while conforming to the basic rules of the society, both those embodied in law and those embodied in ethical custom.”²³

Henderson warns that a general acceptance of CSR will have serious negative consequences for the people, and it might lead to more profits for individual companies. The adoption of CSR among corporations contributes to higher costs because managers have to consult outside stakeholders; new measures for accounting, monitoring, and auditing are needed; and environmental and social standards have to be implemented. These costs are then likely to be passed on to consumers and the benefits are dubious.⁴

Alter-capitalist protestors see CSR as a tool of corporate defence, led by the public relations departments against more regulation. They do not believe that CSR can work against the dynamics of the race to the bottom triggered by globalizing capital. „Corporations aren't allowed to be nice. Company directors are legally obliged to act in the best interests of their shareholders' investments – i.e. to make them as much money as possible. Genuine efforts to sacrifice profits in favour of human rights and environmental protection are off-limits. Even if a company's directors took the long view that environmental sustainability is ultimately essential for economic sustainability, their share price would drop and they would probably be swallowed up by competitors. This is why corporate social and environmental initiatives can't really get beyond the marketing and green-washing stage”.⁵

Leftist views the corporate world as being characterized by greed, moral indifference or amorality, venal actions, a fanatic religion of maximizing profits and pursuing self-interest in this direction regardless any other considerations and a science of exploitation. Profit is more important even than public safety and health. Scepticism about social responsibility of corporations is warranted and even strengthened by opinions of advocates of corporate globalization, like Friedman, who says that the only reason a corporation would engage in this is again profit. Despite its shift towards more social responsibility, the corporation in itself has not changed. Its power has actually increased this way, since business men have increasingly started to think that they have a responsibility to change their environment, to pursue values and to make the world a better place shaped in terms of corporate values and meanings. Social responsibility, sponsorship activities, donations etc. are only good investments in order to expand influence and gain more control.⁶

The implications of corporate action are important: democracy is endangered since all corporations do is trying to gain more freedom from democratic control and public scrutiny. The practice of repeal of regulation was used by corporations to achieve their objectives and remove government control by influencing politicians

1 Raynard P. and Forstater, M. *Corporate Social Responsibility: Implications for Small and Medium Enterprises in Developing Countries* (Vienna: UNIDO, 2002).

2 Friedman, „The Social Responsibility of Business is to Increase its Profits.”, *New York Times Magazine*, September 13, 1970.

3 Henderson, D., „The Case Against 'Corporate Social Responsibility'”, *Policy*, Vol.17, Winter 2001, pp.28-32.

4 Friedman, „The Social Responsibility of Business is to Increase its Profits.”, *New York Times Magazine*, September 13, 1970.

5 „What's Wrong with Corporations” (Oxford: Corporate Watch), <http://www.corporatewatch.org.uk/pages/corporations.pdf>, accessed April 21, 2004.

6 Bakan, *The corporation: the pathological pursuit of profit and power*.

and policies. The increasing acceptance of a partnership between business and government changes our understanding of democracy as hierarchical. Partners are equal but the government is invested by the people with authority to make decisions and have sovereignty over corporations too and not to be equal with them.¹

Institutions that have traditionally been seen as public have become or are being considered for full or partial privatisation (as Friedman advocates, only the basic functions- judicial, armed forces, extreme poverty eradication - should be left to government).² The public space has been privatised as well if you consider the streets, town squares and other public spaces that were essential for democratic practices and have now been transformed through the construction of private tunnels and sidewalks, suburban town centres with shopping malls and municipalities with gated communities. As Bakan mentions, „Deregulation is really a form of *de-democratisation*, as it denies „the people“, acting through their democratic representatives in government, the only official political vehicle they currently have to control corporate behaviour”³. Consequently, in neo-liberal thought, the minimal role of states with regards to capital control coupled with it being seen as the only legitimate form of political community minimises the possibility for people to lay claims for the public goods it provides.

Conclusion

As we have shown, the major flaw of corporate social responsibility is that it only translated itself in PR tools like codes of conduct which are not even legally enforceable. Allied to this, there is a lack of independent and transparent monitoring. Corporations that rely heavily on their brand name and have been involved in public relations disasters could be using codes to promote their image without actually changing things notably on the ground.

Corporate globalization undermines the ability of democratically elected governments worldwide to determine the destinies of their people and empowers other actors (such as international governmental and non-governmental organizations or transnational corporations) with few or no democratic credentials. The global economy characterized by massive transnational flows of capital, goods and services and, to a lesser extent, labour forces and dominated by transnational corporations looms large in this process. Corporations are not in any way mandated by the people it affects and hence should not decide or influence political decisions to such a large extent in issues that affect the public. If major political decisions that affect lives worldwide are taken by private corporations that people do not control, where and how are people politically represented? With corporations as the dominant forces in cultural production, whether this will simply lead to cooptation rather than control is an open question.

1 See Bakan *The corporation: the pathological pursuit of profit and power* but also George Soros, *Open Society: Reforming Global Capitalism* (New York: PublicAffairs, 2000), Jan Aart Scholte, *Globalization: A Critical Introduction* (London: Palgrave, 2000) and David Held, and Anthony McGrew (eds.), *The Global Transformations Reader: An Introduction to the Globalization Debate* (Cambridge: Polity Press, 2000).

2 Bakan, *The corporation: the pathological pursuit of profit and power*.

3 Bakan, *The corporation: the pathological pursuit of profit and power*. p. 150

Comunicarea în democrație

între definițiile fundamentale și practica UE

■ CRISTINA RHEA

Abstract

Parallel with a short presentation of communication, information and art fields, this article analyses some contemporary theses (communication-information, culture-Europa/Romania, art and culture-cultural industries, underground culture-UE, (the cultural development of) mass media-UE, mass media-the future of democracy) and anti-theses (information-culture, mass media-culture creators, cultural industries-underground culture, underground culture-UE, mass media-the commercial interests of UE), generated by the informative society.

Keywords

Culture, communication, intelligentia, mass media, information, democracy, underground culture, European Union, politics

Comunicarea stă la baza organizării sociale. **Cultura** este sinonimă cu *umanismul*. **Comunicarea de masă** este deseori sinonimă cu **mass media**, în cadrul societăților moderne. **Industria culturale** manipulează valorile culturale și artistice ca bunuri de consum, considerate fiind mărfuri supuse cererii și ofertei. **Mass media** reprezintă canalul sensibil al schimbului de informații privind valorile culturale. **Politica** se subsumează tot mai mult încercării de a transforma mass-media într-un serviciu de propagandă în folos propriu. **Democrația** receptează gradul de adaptare al cetățenilor la cerințele sociale. **Uniunea Europeană** reformulează cadrul democratic modern, păstrând totodată diversitatea culturală și istorică a Europei.

Care sunt punctele-cheie unde aceste noțiuni sunt complementare sau diametral opuse? Putem vorbi de câteva teze și antiteze contemporane? Aceasta este temă majoră a cercetării acestui articol.

Conceptele de «**Comunicare, cultură, mass media, politică și democrație**» nu pot fi studiate fără înțelegerea integrală a culturii Sud-Estului Europei (în paralel cu cerințele practice contemporane ale Uniunii Europene), sub aspectul tuturor dimensiunilor culturale, sociale, politice și umane.

În mod esențial, funcția esențială a limbii ca *instrument* este aceea de *comunicare*. **Comunicarea** este o percep-

ție, o acțiune asupra subiectului receptor și un efect retroactiv (feedback) asupra persoanei emițătoare: „Limbajul este conceput ca instrument al acțiunii practice și al raționamentului discursiv, iar gândirea, ca individuală, conceptuală, critică”.¹

Orice act de vorbire reunește un mesaj și patru elemente legate de acesta: *emițătorul, receptorul, tema mesajului și codul utilizat*. Mesajul este propriu-zis obiectul comunicării, iar „codul” este instrumentul lingvistic al mesajului. Alături de rolul de comunicare, de informare, limbajul are și o *funcție expresivă*: „Arta se situează în zona imaginarului, a plăsmuirilor purtătoare de sensuri umane și virtualități prin care este vizat realul – ca pretext sau ca obiect al unui „comentariu” provocat de o subiectivitate estetică.”²

Cuvintele sunt, astfel, sisteme de regăsire a informației, alcătuite din metafore și simboluri, care exprimă sau exteriorizează senzorial experiența: „Cultura definește sintetic modul uman de existență și este simbolul forței creatoare a omului. Destinul omului poate fi descifrat analizând acest imens patrimoniu de creații spirituale și tehnice, acumulat în decursul veacurilor, în cadre geografice și sociale diferite, în societăți având legi, instituții, tradiții și structuri variate.”³

Dar, mașinile cele mai caracteristice secolului nostru sunt mașini informaționale. Cine spune „comunicare” se referă, de fapt, la „informație”. Presa, radioul, televiziunea au dezvoltat într-un mod considerabil problema comunicării în epoca noastră și i-au modificat datele esențiale. Cantitativ, comunicația a crescut prodigios. Ceea ce nu este *mediatizat*, difuzat prin mass-media, abia dacă există. În acest sens, mass-media nu comunică doar evenimentul, dar îl și recrează. „Cum poate da valori omul acestui univers imens?” se întreba Constantin Noica în remarcabila sa lucrare „*Mathesis sau bucuriile simple*”.⁴

Societatea informațională pare că a dat deja răspunsul: prin mass-media, ca factor corealizator al civilizației industriale. Prezentându-i-se lumea ca prezentă, ca fapt viu, dat, omul este angrenat în universul informațional și valoric. Dar, creatorii adevărați de cultură afirmă cu totul altceva: „Viața și cultura unei țări, spunea Mircea Eliade, nu se măsoară nici cu «azi», nici cu «măine»; se măsoară cu decadele, cu veacurile”.⁵ Nimic din clipa efermeră, contemporană, a fluxului informațional, nu se regăsește în Clipa Culturii.

Conform EUROPA, site-ul portal al Uniunii Europene⁶, aceasta este mândră de diversitatea sa culturală. Limba, literatura, teatru, arte vizuale, arhitectura, artizanatul, cinematografia și radiodifuziunea pot să aparțină unei anumite țări sau regiune, dar acestea reprezintă o parte din comunitatea patrimoniului cultural european. Uniunea Europeană își propune să mențină și să sprijine această diversitate și pentru a ajuta le face accesibile și altora. În 1992, prin *Tratatul de la Maastricht* a fost recunoscută în mod oficial pentru prima dată, dimensiunea culturală a integrării europene. Înainte de acesta, *Capitala europeană a culturii* a fost lansată în 1985.

România, situată la o răscruce a Europei este o simbioză între spiritul ardelean, puternic modelat de cultura Europei Centrale și spiritul vechiului Regat, în care se simte influența bizantină și slavă. După căderea Cortinei de Fier, Europa nu mai este o geografie, ci mai degrabă un domeniu al spiritului. „Dacă Europa a rămas, teoretic măcar, sau latent, *întreagă* în ultimii patruzeci și cinci de ani, este pentru că nici un zid, nici o „cortină de fier” n-a reușit să anuleze circulația valorilor spirituale

1 Alina Bărgăoanu, *Tirania Actualității. O introducere în istoria și teoria știrilor* (Tritonic, 2006), 22.

2 Vasile Macoviciuc, *Inițiere în filosofia contemporană* (Economică, 2000), 347.

3 Grigore Georgiu, *Filosofia culturii. Cultură și comunicare* (Comunicare.ro, 2004), 15.

4 Constantin Noica, *Mathesis sau bucuriile simple* (Humanitas, 1992), 15.

5 Mircea Eliade, *Profetism românesc – România în eternitate* (București :Roza Vânturilor, 1990), vol.2, 25.

6 Vezi <http://europa.eu>.

dintr-o zonă într-alta. Cultura a fost marea și fericita subversiune a spiritului european împotriva propriei sale atomizări. Ea e emblema însăși a supraviețuirii noastre”.¹

Cultura îi dă omului umanitatea sa. Legătura dintre drept și libertate se numește *societate civilă*. „Fără îndoială, cultura a devenit un concept universal în întregul câmp al cunoașterii și al abordărilor politice ale lumii actuale. Conceptele de informație, comunicare, limbaj și imagine sunt noi continente subsumabile conceptului de cultură.”²

J. J. Van Cuilenburg, O. Scholten, G. W. Noomen definesc **comunicarea** drept „un proces prin care un emițător transmite informații receptorului prin intermediul unui canal, cu scopul de a produce asupra receptorului anumite efecte”.³ Ce este **comunicarea de masă**? Aceasta este orientată către audiențe largi, eterogene, care nu sunt cunoscute de către comunicator; mesajele sunt transmise în mod public și sunt calculate astfel încât să ajungă repede la public, uneori chiar în mod simultan. În limbajul de specialitate, foarte adesea, această noțiune este considerată sinonimă cu aceea de *mass-media*.

Asimilarea valorilor culturale autentice este însă însoțită de o intensă confruntare de idei cu privire la menirea socială a artei și culturii în lumea contemporană. Dezbaterile pe această temă, adeseori televizate, relevă o dată în plus, fenomenele de criză ce străbat lumea, ocupând sectoarele vieții spirituale. „În formele omogene de cultură, spunea Emil Cioran, individul bine dotat simte singurătatea mai intens decât în formele complexe, deoarece specificitatea unui fond subiectiv de viață nu descoperă în planul culturii o direcție particulară în care să se integreze”.⁴

Regăsim, în studiile de specialitate, menționat faptul că în deplină complementaritate cu afirmația lui Cioran, menționat faptul că **industriile culturale** nu oferă consumatorilor ei nici un catharsis modelator, nici o experiență estetică; ele elaborează un produs uniform al cărui scop unic este de a distra și se caracterizează prin claritate, simplitate, atractivitate: „În măsura în care valorile culturale corespund nevoilor sociale potențate oficial, ele devin o întreprindere foarte rentabilă pentru funcționarea societății capitaliste, deoarece ele permit, în același timp, menținerea *statu-quo*ului și satisfacerea nevoilor mereu recreate de un sistem de publicitate și de propagandă pentru un individ care ajunge cu ușurință prada manipulării.”⁵

Dar, **industriile culturale** rămân un fenomen complex și contradictoriu. Deoarece, în replică la dorința de posesie a consumatorului, dezvoltat de **industriile culturale**, s-a dezvoltat industria **underground culture**, care, conform *Wikipedia*, „există în afara domeniului de aplicare a mass-media mainstream și cultura populară” și se prezintă ca o critică extrem de virulentă la adresa culturii de consum și a societății de piață, vorbind despre o lume care consumă fără justificare.

Paradoxal însă, multe dintre aceste proiecte culturale aparțin diverselor organizații independente finanțate de UE, focusate în mare parte pe educația creativă a publicului și pe dezvoltarea unui nou tip de gândire intelectuală bazat pe subiecte cu tematică socială. Astfel, este subliniat dialogul continuu cu problemele societății contemporane. Desigur, de regulă, astfel de inițiative aparțin tematicii și individualităților specifice spațiului urban, având ca metode utilizate cercetarea directă și documentarea pe plan regional.

Teoreticienii occidentali în comunicare subliniază **rolul necesar formativ al mass-media** care contribuie, înainte de orice, la lărgirea circuitului valorilor artistice sau al mesajelor care implică într-un fel sau altul trăiri artistice. Ce ar presupune acest lucru? Efort, educație și participare la procesul comunicării.

1 Andrei Pleșu, *Chipuri și măști ale tranziției* (București, Humanitas, 1996), 239.

2 Grigore Grigore, *Filosofia*, 16.

3 J.J.Van Cuilenburg, O.Scholten, G.W. Noomen, *Știința comunicării* (București, Humanitas, 1998), 102.

4 Emil Cioran, *Singurătate și destin* (București, Humanitas, 1991), 55.

5 Nicolae Frigioiu, *Industria culturală și cultura de masă* (Politică, 1989), 116.

Realitatea însă, din punctul de vedere al Uniunii Europene, este mult diferită, mai pragmatică. **Industria culturală** în UE – cinema și audiovizual, edituri, muzică și artizanat – sunt considerate, cu precădere, importante surse de venituri și de locuri de muncă, angajarea a mai mult de șapte milioane de oameni. UE ridică programe de sprijin pentru anumite industrii culturale, încurajându-i să profite de oportunitățile oferite de piața unică și tehnologiile digitale.

Cu alte cuvinte, o organizație politică, cum este UE, se străduiește să creeze un mediu dinamic pentru aceste industrii prin reducerea birocrăției, oferind acces mai ușor la finanțare, contribuind cu proiecte de cercetare precum și încurajând o cooperare mai mult cu parteneri din interiorul și din afara Uniunii.

Însă, utilizarea și finanțarea mass-media de către organizațiile politice include și o dimensiune culturală în multe alte domenii de politică externă, cum ar fi educația (inclusiv învățarea limbilor străine), cercetare științifică, suport pentru IT și tehnologii de comunicații, precum și în zona dezvoltării sociale și regionale.

Totodată, în privința culturii, ca formă de comunicare și parte a democrației, UE contribuie la plata pentru școli de muzică, săli de concert și studiouri de înregistrare. Ca parte a politicii sale regionale, în Ghidul pentru Fondul Regional, Comisia Europeană solicită guvernelor statelor membre să promoveze dezvoltarea culturală în regiunile mai sărace pentru a le ajuta să-și afirme identitatea lor, pentru atragerea turiștilor și a crea locuri de muncă în domenii precum serviciile online și mass-media.

Cum diversitatea lingvistică este o piatră de temelie culturală și democratică a Uniunii Europene. Aceasta contribuie la restaurarea patrimoniului cultural al Europei și la stimularea dialogului intercultural. Limba nu numai își deschide porțile pentru alte culturi, de asemenea, îmbogățește într-un mod practic capacitatea noastră de a beneficia de contacte culturale.

Pentru majoritatea oamenilor obișnuiți, televiziunea este principala sursă de informare și divertisment. Televiziunea a deschis era comunicării prin sateliți artificiali – sute de milioane de oameni de pe toate continentele receptează în același timp, aceleași imagini. Dezbaterile problemelor generale creează sentimentul participării oamenilor la contemporaneitate și la actul democrației.

Realitatea directă cu care se confruntă și se referă adesea UE este însă, din nou, diferită și mult mai pragmatică. Sectorul audiovizual implică interesele comerciale mari și problemele legate de diversitatea culturală, serviciile publice și responsabilitatea socială.

Apar, prin urmare, întrebări necesare, în fața cărora Uniunea Europeană, cu precădere în condițiile actualei crize economice mondiale, va trebui să răspundă fără îndoială: Deschiderea frontierelor Uniunii Europene implică nemijlocit unificarea spirituală a umanității? Împrumutul cultural între națiuni este întotdeauna un factor al schimbării culturale? Piața comunicării este/devine o piață informațională sau o piață a interesului? tehnologia informațională modernă limitează liberul acces la informație sau nu? Cine răspunde pentru spectacolul mediatic european, dezvoltat în cadrul imediat de cunoaștere al democrației?

În condițiile în care mass-media au încă un rol central în viața cetății (deoarece acestea pot influența atitudini, opinii și comportamente ale oamenilor, prin caracterul lor public), aceste întrebări devin factori de civism în societățile democratice. În deplin acord cu acestea, rămâne teza marelui gânditor român, Constantin Noica¹, din 1934: „Cultura e omenească; e adevărul nostru, e ordinea după chipul și asemănarea noastră [...] Știința și cultura nu sunt dincolo de noi. Orice s-ar face, un anumit antropologism ne domină toate creațiile. A vorbi deci de o relativizare a culturii înseamnă a o considera pe aceasta drept altceva decât este. Cultura nu e decât omul însuși”.

¹ Constantin Noica, *Mathesis*, 73

Noua economie imaterială și managementul cunoașterii

■ CONSTANTIN STOENESCU

Abstract

The Treaty of Lisbon approaches knowledge society as a strong desideratum for the European Union. In this article I will try to find a philosophical basis for such a strategy. I think that the relation between science and technology could be an independent variable, able to explain the new potential role of the learning system and of research as turning into productive factors. In the light of the new economy, knowledge stands as a new kind of market, while the winners can only be those organizations in which knowledge management is internal and structurally assimilated as a theoretical and practical framework.

Keywords

knowledge society, science and technology, Denison thesis, new immaterial economy, knowledge management

• A devenit aproape o banalitate un discurs despre globalizarea economiei, revoluția tehnologică și noile tehnologii bazate pe comunicare. Pornind tocmai de recunoașterea acestor procese, în Tratatul de la Lisabona se menționa necesitatea modernizării profunde și competitive a economiei europene și se stabilea, între altele, obiectivul ambițios al construirii până în 2010 a unei societăți bazate pe cunoaștere. Dar, dincolo de această mișcare strategică a Uniunii Europene, putem identifica schimbări fundamentale în însăși modul de a înțelege lumea. Asupra acestui fundal filosofic mă voi opri în acest studiu cu scopul de a elucida teoretic unele dintre componentele sale.

• Activitățile economice sunt asociate în mod tradițional cu o acțiune concretă asupra unor bunuri materiale, de la intervenția directă asupra proprietăților lor și manipularea în diverse scopuri productive la utilizarea lor pentru producerea altor bunuri. La nivelul imaginarului colectiv asocierea dintre economie și materialitatea pură este un loc comun, iar în gândirea economică tradițională trasarea distincției dintre activitățile productive și activitățile neproductive pornește chiar de la faptul că doar cele dintâi au ca rezultat bunuri materiale, singurele depozitare ale valorii economice. Ideea că activitățile trebuie organizate în mod eficient pornind de la criteriul ieșirii pe piață cu bunuri mate-

riale vandabile este firul roșu care străbate teoriile consacrate ale managementului. În ultimele câteva decenii această imagine tradițională asupra economiei a început să fie privită cu scepticism, pornind chiar de la simptomul că piața apreciază drept valori economice și bunuri a căror materialitate este secundă în raport cu utilitatea lor propriu-zisă. A început să se vorbească despre o economie în formare, noua economie imaterială, simbolică, bazată pe cunoaștere, educație și cercetare, o economie cu caracter sistemic, care se joacă cu spațiul și timpul. În acest studiu îmi propun să analizez unele dintre premisele asumării noului concept de economie imaterială și să arăt că acesta, la rândul lui, duce la acceptarea tezei că în societatea contemporană, caracterizată drept societate bazată pe cunoaștere, managementul cunoașterii înseamnă în primul rând considerarea cunoașterii drept factor de producție care face diferența dintre reușită și succes.

O perspectivă filosofică asupra relației dintre știință și tehnologie

Economia imaterială este rezultatul unei transformări profunde care a avut loc la nivelul relației dintre știință și tehnologie, culminând cu folosirea pe scară largă a calculatoarelor și așa-numita revoluție informațională. Îmi propun să analizez, dintr-o perspectivă epistemologică, relația dintre știință și tehnologie, pentru a preciza astfel ce înțeles are în acest context conceptul de cunoaștere științifică.

În mod tradițional, tehnologia este înțeleasă ca un produs secundar al cercetării științifice fundamentale în sensul aplicării legilor universale ale științei în anumite contexte practice, în scopul sporirii capacităților operaționale ale omului. În timp ce știința este definită drept cunoaștere obiectivă, tehnologia ar reprezenta dimensiunea aplicativă a teoriilor științifice. Această înțelegere a naturii tehnologiei și a relației dintre știință și tehnologie se bazează pe anumite presupoziii conceptuale și metodologice. Am în vedere faptul că aceia care definesc tehnologia ca aplicație a legilor universale ale științei împărtășesc în comun așa numita concepție standard asupra științei. Știința este considerată pură și autonomă, liberă de influențe culturale și interese socio-economice, lipsită de presupoziii și prejudecăți. Aplicarea teoriilor este descrisă după modelul testării deductive: din sistemul teoretic deducem anumite consecințe singulare care reprezintă aplicații empirice ale teoriei. Popper descrie testarea teoriilor ca aplicație empirică a acestora: „Acest test trebuie să stabilească dacă noile consecințe, deduse din teorie, se susțin și practic, de exemplu, în experimente științifice sau în aplicații practice cu caracter tehnic.”¹ În acest sens, vom spune, de exemplu, că teoria fizică a refracției a fost pusă la probă cu succes prin construirea de către Galilei a unei lunete de mare performanță.

Această imagine asupra tehnologiei ca set de aplicații empirice ale științei a fost supusă unei revizuirii fundamentale mai cu seamă pe măsură ce „Noua filosofie a științei” a impus reconsiderarea concepției tradiționale asupra naturii și dinamicii științei. Pe de altă parte, procesul industrializării științei și dezvoltarea sectorului cercetării industriale au dus la o nouă configurație a raportului dintre știință și tehnologie. Numeroși economiști, sociologi și politologi au analizat efectele integrării noilor tehnologii în sistemul producției. În primă instanță, au fost abordate teme privind influența factorilor economici asupra orientării cercetării științifice, responsabilitatea omului de știință, aplicațiile posibile ale descoperirilor științifice, consecințele ecologice și riscul pe care le implică dezvoltarea tehnologică. Ulterior, în contextul „Noii filosofii a științei”, au fost inițiate cercetări istoric-critice privind tipurile de interacțiune dintre știință și tehnologie, precum și dinamica acestui raport. Principala consecință a acestor cercetări a

¹ Karl R. Popper, *Logica cercetării*, (București. Editura Științifică și Enciclopedică, 1981), 77.

fost revizuirea imaginii tradiționale asupra tehnologiei ca simplă aplicare a legilor universale ale științei.

În studiul „Relațiile dintre istorie și istoria științei”, Thomas Kuhn descrie trei tipuri de interacțiune între știință și tehnologie, considerate ca activități distincte, cu propria istorie. Cel mai vechi tip de interacțiune datează încă din antichitate și este descris ca „impactul tehnologiilor preexistente, indiferent de sursa lor, asupra științelor”¹ Astfel, statica veche, chimia și termodinamica, s-au dezvoltat ca urmare a cercetării de către oamenii de știință a ceea ce meseriașii învățaseră deja să facă fără ajutorul științei. De exemplu, observă Kuhn, atunci când Sadi Carnot și-a propus să elaboreze teoria mașinii cu abur, forță motrice primară la producerea căreia știința a contribuit cu foarte puțin, rezultatul a fost un pas decisiv spre termodinamică, dar ceea ce propunea Carnot pe baze teoretice pentru îmbunătățirea performanțelor mașinilor fusese realizat deja în practica inginerescă. Al doilea tip de interacțiune se manifestă de la mijlocul secolului al XVIII-lea și constă în aplicarea în meserii a metodelor specifice științei. Exemplificăm prin fermele experimentale din Anglia acelei perioade și prin experimentele cu aburi ale lui Watt. Ultimul tip de interacțiune apare spre sfârșitul secolului al XIX-lea și constă în dezvoltarea tehnologică pe baza rezultatelor științei și cu ajutorul nemijlocit al oamenilor de știință. Acest tip de interacțiune este evident în domeniile comunicațiilor, medicinei și războiului.

Din această perspectivă istorică este evident că tehnologia nu mai poate fi înțeleasă numai ca aplicație a cunoașterii științifice obiective.. În primul rând, constatăm că inovațiile tehnologice de până în secolul al XIX-lea nu au fost realizate de oamenii de știință, ci, în mod preponderent, de meseriași lipsiți de instrucție științifică și disprețuiți de savanții contemporani lor. În al doilea rând, mutațiile tehnologice revoluționare, așa cum ar fi revoluția tehnologică din secolul al XIX-lea, nu pot fi explicate doar ca rezultat al aplicării legilor universale ale științei în scopul rezolvării unor probleme practice. Drept urmare, devine legitimă întrebarea: nu cumva și tehnologia este cunoaștere sau încorporează, cel puțin în mod tacit, elemente de cunoaștere?

O încercare de a preciza relația dintre știință și tehnologie în articulațiile sale istorice și epistemologice aparține Grupului de la Starnberg.² Se consideră că relația dintre știință și tehnologie a parcurs trei faze distincte. În prima fază, care corespunde din punct de vedere istoric Renașterii, știința și tehnologia se aflau într-o strânsă unitate în sensul utilității practice a cunoașterii teoretice. Idealul noului tip de știință, exprimat cu ocazia ridicării catedralei din Milano prin replica „Scientia sine arte nihil est”, se constituie prin asocierea filosofiei naturale cu tehnologia. Pentru cercetătorii din epocă, cum ar fi Leonardo da Vinci, „scopul cunoașterii naturii nu este numai să descopere faptele, ci și să construiască obiecte artificiale în acord cu regulile care schițează domeniul stărilor posibile ale naturii.”³ Dacă pentru un meșteșugar medieval regulile erau simple instrucțiuni pentru a face ceva, ele devin acum atât legi ale naturii cât și reguli de operare. Altfel spus, cu o formulă utilizată de Böhme, der Daele și Krohn, cunoașterea naturii devine identică cu construcția ei experimentală și deductivă.⁴ Sau, într-o terminologie filosofică și mai generalistă, se trece de la o gândire substanțialistă de tip aristotelic la o gândire relațională de tip cartesian.

1 Thomas S. Kuhn, 1932, *Tensiunea esențială*, (București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1982), 189.

2 Pentru o discuție critică a acestor contribuții, vezi Ilie Pârvu, capitolul „Știința și tehnologia: relevanța metodologică a unei analize comparative”, în *Introducere în epistemologie* (București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1984).

3 G. W. Böhme, G., W. van der Daele, W. Krohn, 1978, „The Scientification of Technology” în W. Krohn, E. T. Layton jr., P. Weingart, *The Dynamics of Science and Technology*, (Dordrecht: Reidel, 1978), 223.

4 Böhme, der Daele, Krohn, „The Scientification”, 224.

Celei de-a doua faze îi este caracteristică diferențierea instituțională și cognitivă a științei și tehnologiei. Acestei faze îi corespunde constituirea științei newtoniene de tip ipotetico-deductiv. În timp ce inginerul construiește un instrument și îl consideră o realizare tehnică dacă acesta funcționează și corespunde unui scop practic, omul de știință încearcă să înțeleagă de ce funcționează acesta și își propune elaborarea unei teorii explicative în termeni de regularități. În pofida acestei diferențe, știința modernă rămâne orientată spre tehnică din două motive: primul, pentru știința modernă experiența asupra naturii este mediată de instrumente care sunt perfecționate în conformitate cu standarde științifice, al doilea, teoriile științelor naturii sunt teorii de tip instrumental, atât pentru că ele rezultă direct din analize ale aparatelor cât și deoarece modelul lor pentru interpretarea naturii este „marele ceas”.¹ Pe de altă parte, tehnica acestei perioade se dezvoltă independent de știința academică mai mult pe seama cercetărilor empirice desfășurate de meșteșugari sau de alți inventatori ingenioși care prin formație și stil de activitate nu fac nicidecum parte din comunitatea oamenilor de știință.

În faza a treia, începând cu dezvoltarea industriei chimice în Germania în secolul al XIX-lea are loc procesul „științificării tehnologiei”, ceea ce determină tendința unificării științei și tehnologiei chiar la nivelul teoriei. Structura specifică noului nivel de interacțiune dintre știință și tehnologie constă în ramificarea științei în teorii specializate sau, judecând lucrurile dintr-o perspectivă favorabilă tehnologiei, se configurează un proces nou caracterizat de îndeplinirea scopurilor tehnice prin construirea de teorii. Din perspectiva actualului stadiu al dezvoltării științei și tehnologiei rezultă că aceste sisteme de cunoaștere au un nucleu teoretic comun care se referă la același domeniu de obiecte (de exemplu, acesta este cazul termodinamicii și al mecanicii cuantice, pe de o parte, și al tehnologiei combustiei, pe de altă parte), dar se deosebesc prin „orientarea spre scopuri diferite.”² Dacă omul de știință intenționează să interpreteze și să explice fenomenele prin formularea unor regularități corespunzătoare claselor de obiecte, tehnicianul intenționează să realizeze un instrument care să funcționeze eficient.

Totuși, deosebind tehnologia de știință numai prin orientarea celei dintâi spre adevărul util nu tindem astfel spre o identificare a tehnologiei cu știința în privința conținutului lor teoretic-explicativ? Se deosebesc acestea numai prin scopuri și prin soluționarea diferită a problemelor și sunt identice sub aspectul elementelor de cunoaștere pe care le conțin? Cred că un răspuns afirmativ ar presupune definirea tehnologiei în mod exclusiv din perspectiva actualei faze a relației dintre știință și tehnologie. În mod originar tehnologia reprezintă un tip distinct de interacțiune a omului cu natura, o interacțiune orientată spre formularea unor principii de acțiune eficientă în raport cu nevoile practice și cu constrângerile mediului natural și social. Desigur, orice tehnologie trebuie să fie compatibilă cu știința și tinde spre asimilarea metodei științifice. Pe de altă parte, tehnologia este cunoaștere în sensul lui „a ști cum” deoarece conține elemente de cunoaștere tacită, neexplicită, fără a fi elaborată în teorii, prezentă uneori doar ca experiență practică.³

În consecință, dincolo de una sau de alta dintre definițiile istorice ale tehnologiei, se impune elaborarea unui concept general al tehnologiei care să surprindă funcția pe care tehnologia o îndeplinește în cadrul culturii indiferent de interacțiunile ei cu știința sau cu alte domenii într-o anumită etapă istorică. În acest sens general, teh-

1 Böhme, der Daele, Krohn, „The Scientification”, 228.

2 G. Küppers, „On the Relation between Technology and Science- Goals of Knowledge and Dynamics of Theories. The Example of Combustion Technology, Thermodynamics and Fluidmechanics”, în W. Krohn, E. T. Layton jr., P. Weingart, *The Dynamics of Science and Technology*, (Dordrecht: Reidel, 1978), 115.

3 Vezi Ron D. Johnston, „The Internal Structure of Technology”, în Paul Halmos (editor), *The Sociology of Science*, (Keele, 1972), 118-120.

nologia este un sistem de cunoaștere operațională cu o structură deschisă spre știință și spre contextul social-istoric. Prin urmare, putem afirma că tehnologia nu este o simplă aplicare a legilor universale ale științei și nici doar cunoaștere științifică orientată spre scopuri practice, ci reprezintă ea însăși cunoaștere, cel puțin de tip tacit.

Această nouă configurație a relației dintre știință și tehnologie duce la unificarea lor teoretică și la dislocarea distincției tradiționale dintre teorie și practică, la revizuirea despărțirii de sorginte renașcentistă dintre „umaniști” și „tehnicieni”, inclusiv la renegocierea așa-numitului conflict dintre cele două culturi pus în discuție de C. P. Snow.¹ Activitatea de cercetare științifică încetează să mai fie privită doar drept cunoaștere de dragul cunoașterii, iar inovația tehnologică este valorizată prin plasarea ei în contextul social și cultural, nu numai în funcție de avantajele economice pe care le aduce. Drept urmare, sesizarea rolului social și economic al științei și al tehnologiei și analiza dimensiunii practice a cunoașterii duc la reconsiderarea teoriei economice și la o nouă viziune asupra importanței economice a sistemului educațional.

Teza Denison: învățământul ca factor de producție

Prin anii '60 ai secolului trecut s-a desfășurat în Statele Unite o dezbatere amplă între economiști privind sursele eficiente ale creșterii economice.² Părerile erau împărțite în legătură cu relația dintre inovarea tehnologică și creșterea economică și acopereau un spectru larg de opțiuni, de la analiza Cobb-Douglas după care o creștere de 0,5 la sută pe baza acumulării de capital este deja o sarcină monumentală, pe când o creștere de 1 la sută ar fi imposibilă, la rezultatele lui Solow, conform căruia schimbarea tehnologică poate asigura o creștere de 1 la sută.

O poziție intermediară, pe baza unei analize istorice a perioadei 1929-1969, și anume, că o creștere de 1 la sută este dificilă, însă nu imposibilă, este adoptată de Edward F. Denison. Acesta face estimări asupra influențelor pe care le-au avut asupra creșterii economice diverse îmbunătățiri ale factorilor de producție și are ideea de a lua în considerare schimbările de tip calitativ survenite în pregătirea forței de muncă. Ca urmare a analizei unor corelații la nivel macroeconomic între creșterea economică, schimbarea tehnologică și îmbunătățirea calității forței de muncă, Denison ajunge la concluzia că schimbarea tehnologică și, implicit, creșterea economică, nu sunt asigurate prin simpla achiziționare de echipamente mai performante, ci numai în condițiile creșterii calității forței de muncă, deci, ale creșterii cheltuielilor pentru educație. Aceste cheltuieli pentru educație se regăsesc însă în creșteri ale produsului intern brut, ceea ce înseamnă că investițiile în educație nu înseamnă bani cheltuiți într-un sector neproductiv. Astfel, Denison generează o schimbare a imaginii dominante tradiționale în economie după care creșterea economică prin schimbarea tehnologică este produsă prin investiții în capitalul industrial și o înlocuiește cu teza că progresul tehnologic este determinat de creșterea calității forței de muncă, adică de un sistem educațional mai bun. Schimbarea calității forței de muncă devine un factor al creșterii economice.³

1 Vezi Charles P. Snow, 1998, *The Two Cultures*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1998). Acesta a lansat în urmă cu circa o jumătate de secol teza că în societatea modernă există o ruptură de comunicare între cultura științifică și cultura umanistă.

2 Pentru o prezentare critică a acestei dezbateri vezi Paul Wonnacott, *Macroeconomics*, (Homewood, Illinois: Richard D. Irvin Inc., 1978), cap. 16, „Growth”.

3 Vezi Edward F. Denison, *The Sources of Economic Growth in the United States and the Alternatives Before Us*, (New York: Committee for Economic Development, 1962), precum și, de același autor, *Accounting for United States Economic Growth, 1929-1969*, (Washington DC: Brookings Institution, 1974).

Denison își întărește argumentul prin luarea în considerare a experienței japoneze în domeniu.¹ Așa numitul „miracol japonez” produs în perioada imediat următoare celui de-al doilea război mondial este explicat prin creșterea inițială a cheltuielilor pentru educație, ceea ce a dus la existența pe piață a unor persoane pregătite să asimileze rapid noutățile tehnologice. Investițiile în educație se regăsesc în creșteri accentuate ale produsului intern brut, fapt care face ca educația să poată fi privită drept unul dintre cele mai rentabile sectoare economice.

S-a ajuns astfel la o nouă abordare în teoria economică și, în timp, la o analiză economică a sistemului educațional. Una dintre primele lucrări în care este analizată din perspectivă economică relația dintre știință, învățământ și producție apare în 1972 și îi aparține lui J. L. Maunouri. Acesta inventariază douăsprezece corelații:²

1. Activitatea de cercetare științifică duce la creșterea fondului de cunoștințe de care dispune omenirea.
2. Activitatea de producție are și ea ca subproduse informații noi care sunt adăugate fondului de cunoștințe.
3. Cunoștințele existente sunt valorificate în procesul de producție.
4. Activitatea științifică se desfășoară pe baza cunoștințelor existente. Dispunem în orice situație de cunoaștere de o cunoaștere prealabilă.
5. Cunoștințele sunt transmise de sistemul de învățământ.
6. Activitatea de producție pune probleme al căror răspuns este găsit în activitatea de cercetare științifică.
7. Învățământul formează cercetători..
8. Învățământul formează forță de muncă adecvat calificată pentru producție.
9. Forța de muncă poate fi oricând readusă în sistemul de învățământ pentru recalificare.
10. Activitatea de producție însăși formează forță de muncă calificată.
11. Cercetătorii își perfecționează calificarea și aptitudinile în procesul activității științifice.
12. Activitatea de producție comandă sectorului de cercetare prestări de servicii și acestea au ca rezultat valori economice.

Ceea ce unește în mod fundamental cele trei subsisteme, - producția, învățământul și cercetarea - este triplul proces de inovare, formare și circulație a cunoștințelor, realizat parțial de fiecare dintre cele trei subsisteme, dar eficientizat maximal numai prin racordarea fiecăruia dintre subsisteme la cerințele celuilalt și ale societății în ansamblu. Nici unul dintre cele trei domenii nu are exclusivitatea în legătură cu vreunul dintre cele trei procese. Ca urmare, doar dinamica lor integrată poate asigura funcționarea eficientă a societății și potențarea lor reciprocă prin folosirea adecvată, fără pierderi majore, a tuturor resurselor.

Circulația cunoștințelor în sistemul social global depinde de factorii culturali, instituționali și organizaționali interni acestuia.³ Astfel, un factor cultural decisiv ține de capacitatea de a realiza un acord fin între nevoile pieței și cunoștințele care sunt oferite de sistemul de învățământ. Aceasta înseamnă că poți să investești ineficient în învățământ dacă nu formezi competențele de care este nevoie pe piața muncii. De aceea, progresează mai rapid acele societăți ale căror sisteme de învățământ au o capacitate adaptativă mai mare, mergând până la oportunism educațional, sunt flexibile în raport cu circulația cunoștințelor și nevoile pieței, sunt structurate divers, în sensul că asigură alternative și filiere educaționale diverse, chiar divergente. Firește că cel mai favorabil caz îl reprezintă societățile care prin tradiție

1 Edward F. Denison, William R. Chung, *How Japan's Economy Grew so Fast*, (Washington DC Brookings Institution, 1976.).

2 J. L. Maunouri, *Economie du savoir*, (Paris: Armand Colin, 1972).

3 Vezi R. Gordon, R. Solow, *The Source of Technological Change*, (Massachusetts: MIT Press, 2002).

sunt inovatoare, deschise către noutatea informațională și în care indivizii cred că formarea profesională continuă este o valoare. Din punct de vedere instituțional diferența decisivă dintre o societate sau alta este dată de relația dintre cele trei subsisteme, adică de reglementările care vizează atât cooperarea și concurența dintre instituțiile de învățământ sau cercetare și organizațiile de tip economic cât și mobilitatea geografică și sectorială a indivizilor. Învățământul va fi factor al creșterii economice doar în anumite condiții de reglementare a pieței, și anume, numai dacă piața absoarbe productiv oferta educațională, fără a mai fi nevoie de mai mult decât o formare continuă. În fine, organizațional vorbind, dilema majoră provine din înțelegerea raportului dintre stat și piața liberă, fiind preferabil acel stat minimal, care își asumă rolul de cureaua de transmisie a cunoștințelor și lasă decizia, pornind de la principiul subsidiarității, pe seama celor care vor fi direct afectați de consecințe. În acest sens, susțin că învățământul va multiplica profitul în acele societăți în care societatea civilă este mai bine structurată, astfel încât deciziile politice sau acțiunile agenților economici sunt sub supraveghere civică de tip critic și corectiv.

Probabil că mai multe sisteme ar putea fi eficiente în privința circulației cunoștințelor între subsistemele producției, învățământului și cercetării. Au fost puse în circulație mai multe modele teoretice. În linii mari, două tipuri de sisteme par a fi performante¹. Primul ar fi un sistem neoclasic de creștere endogenă de tip schumpeterian. Acest model a fost propus de Aghion și Howitt². Cei doi pornesc de la conceptul lui Schumpeter de „distrugere creativă”. Sistemul economic își găsește înăuntrul său resurse pentru a se schimba, dar cu prețul distrugerii a ceea ce nu-i mai este de folos. Într-un asemenea sistem cunoștințele reprezintă o prioritate și sunt bine cotate pe piață. Ca urmare, cei ce la produc sunt bine plătiți, premiați, au prestigiu. De asemenea, mobilitatea profesională este maximizată, de cele mai multe ori în direcția celui care plătește mai mult. Un asemenea sistem este concurențial, flexibil, inovator. Deși sistemul de învățământ primește mulți bani, cu o mare pondere a surselor private, există riscul de a se încuraja monopolurile educaționale. Celălalt sistem, numit de Aghion și Howitt al „difuziunii structurate”, se caracterizează printr-o mare mobilitate a capitalurilor, inclusiv investiții în condiții de risc, o flexibilitate industrială sporită, o socializare a cunoașterii și o centrare a cercetării pe priorități. Un asemenea sistem este orientat organizațional spre dezvoltare, astfel încât orice capital este investit pentru a maximiza efortul colectiv. Sistemul de învățământ și cercetarea sunt considerate resurse majore ale dezvoltării.

Economia cunoașterii și cele două noi resurse: educația și cercetarea

Cunoștințele, spre deosebire de orice alte bunuri, au câteva caracteristici ireductibile.³ În primul rând, cunoștințele au un caracter public, în sensul că de ele, în măsura în care nu sunt secretizate sau nu fac obiectul altor drepturi de proprietate care să genereze plata unor compensații financiare, beneficiază întreaga comunitate, adică orice utilizator competent poate dispune de ele ca de un bun de folosință publică. Cunoștințele sunt un bun public pur.⁴

1 Philippe Aghion, Peter Howitt, *Competition and Innovation: an Inverted U Relationship*, (Harvard: Harvard University Press, 2002)

2 Philippe Aghion, Peter Howitt, „A Model of Growth Through Creative Destruction”, în *Econometrica*, vol. 10, nr. 2, (1992), 323-351.

3 O primă punere în discuție a acestor caracteristici, reluată după aceea și de alți autori, îi aparține lui K. J. Arrow, „The Economic Implication of Learning by Doing”, *Review of Economic Studies*, 29, (1962). 155-173.

4 J. Stiglitz, „Knowledge as a Global Public Good”, în Inge Kaul, Isabelle Grunberg, Marc A.

În al doilea rând, din momentul în care au fost făcute publice, cunoștințele sunt non-exclusive sau, în termenii preferați de filosoful român Constantin Noica, se distribuie fără să se împartă. Cunoștințele nu încetează să aparțină celui ce le deține dacă acesta le-a împărtășit altei persoane. Odată ce o cunoștință a devenit publică nu se mai poate exercita un control privat asupra folosirii ei, reglementările vizând doar drepturile de proprietate intelectuală. De cunoștințele produse de o anumită persoană și făcute publice poate beneficia oricine altcineva fără să se producă în mod voluntar o tranzacție comercială pe piață.

În al treilea rând, spre deosebire de orice alte bunuri, cunoștințele sunt o resursă inepuizabilă, adică nu sunt distruse în timp prin utilizarea lor, fiind consumabile la infinit. Utilizarea unei cunoștințe publice de către un agent economic nu presupune producerea ei în prealabil special pentru acest agent. Aceasta înseamnă că agenții economici nu intră în competiție unii cu alții în legătură cu consumul unor cunoștințe făcute deja publice. Carluer¹ identifică două aspecte ale acestei absențe a rivalității. Mai întâi, un agent care are acces la o anumită cunoștință se poate folosi de o ea de oricât de multe ori, fără ca acest fapt să-l ducă la costuri suplimentare. Al doilea, la un moment dat, de o anumită cunoștință se pot folosi oricât de mulți agenți economici, fără ca prin aceasta vreunul dintre ei să fie privat de această posibilitate. Altfel spus, costul marginal de întrebuințare este nul. Utilizarea cunoașterii publice existente este gratuită și este imposibilă fixarea unor costuri pentru cazul în care o anumită cunoștință este folosită de mai multe ori.

În fine, o altă proprietate specifică a cunoștințelor ține de caracterul lor cumulativ cel puțin în raport cu utilizările lor economice, în sensul că noile cunoștințe se adaugă celor deja existente, formând o tradiție de cercetare și inovare ce le conferă autenticitate. Orice cunoștință poate fi factor al producerii de alte cunoștințe noi care, la rândul lor, nu vor putea fi doar consumate la infinit de o infinitate de agenți economici, ci vor genera alte cunoștințe. Cunoștințele sunt produse de o comunitate științifică și sunt apoi folosite de alte grupuri sau organizații. În legătură cu acest aspect, Cohen și Levinthal vorbesc despre capacitatea de absorbție, definită drept capacitate a unei organizații de a recunoaște valoarea unei noi informații, de a o asimila și utiliza în scopuri comerciale.²

Înțelese ca resurse economice imateriale, cunoștințele sunt analizabile în diverse contexte disciplinare și interdisciplinare. Astfel, de cercetarea surselor sau a formelor cunoașterii se ocupă epistemologia, o analiză a specificului cunoașterii științifice este realizată de filosofia științei, și, mai nou, științele cognitive își propun o cercetare integrată asupra diverselor procese de cunoaștere. Aspectele de tip organizațional sunt cercetate de sociologia cunoașterii, epistemologia socială și managementul cunoașterii. Aspectele tehnologice sunt abordate de teoria informației și științele comunicării, iar economiei cunoașterii îi revine cercetarea aspectelor comerciale, a relației dintre cunoștințe și procesul economic.

Problema fundamentală a economiei cunoașterii este analiza relației dintre creșterea cunoașterii și creșterea economică. De regulă, cei mai mulți dintre cercetători au luat în considerare posibilitatea construirii unei explicații în care stocul de cunoștințe are rolul de variabilă explicativă. La nivel macroeconomic a fost analizată posibilitatea descrierii unei funcții speciale a sistemului, aceea de a produce cunoașteri. Întrebarea esențială este dacă în competiția economică putem vorbi despre un avantaj al agenților economici care dețin mai multe cunoștințe și sunt, prin urmare, mai inovativi. Oare este eficient să cheltuiești mai mult pentru învățământ și cerce-

Stern (editori), *Global Public Goods: International Cooperation in the 21st Century*, (United Nations Development Programme, New York, Oxford University Press, 1999), 308-325.

1 Frederic Carluer, *Management et économie du savoir*, (Paris: Ellipses, 2009) 12

2 W. Cohen, D. Levinthal, „Absorptive Capacity: a New Perspective on Learning and Innovation”, *Administrative Science Quarterly*, vol. 35, (1990) 128-152.

tare? Cercetătorilor le-a luat mai mult timp să formuleze întrebarea, pentru că, neîndoindu-se, răspunsul este afirmativ.

Michel Porter¹ face o analiză complexă asupra factorilor creșterii economice și ia în considerare, dintr-o perspectivă evoluționistă, prioritatea unor anumiți factori într-o anumită etapă a dezvoltării economice a unei națiuni. Porter deosebește între factorii de producție, de la pământ și resurse naturale la muncă, analizați de economia clasică încă de la Adam Smith, capitalul financiar, devenit tema principală a discuției în teoriile monetariste, și capacitate de inovare, adusă în prima linie a dezvoltării de teoreticienii societății cunoașterii. Teza lui Porter este aceea că fiecare națiune utilizează într-o ordine evoluționistă fiecare dintre acești factori și că avantajul competitiv este dat de modul în care fiecare factor este consumat în condiții de oportunitate în raport cu scopul ameliorării structurii productive. Astfel, orice națiune care acumulează capital pe baza resurselor de care dispune va ajunge în cele din urmă într-o etapă a dezvoltării sale în care avantajul competitiv va fi asigurat prin inovare tehnologică. O națiune care dispune de resurse naturale are un avantaj competitiv inițial, dar acesta va fi pierdut în cazul în care capitalul acumulat nu este investit în educație și cercetare pentru a pregăti astfel întâmpinarea momentului în care factorul inovare tehnologică devine prioritar. În acest stadiu al priorității inovării încep să capete importanță pentru procesul economic o serie de factori externi care alcătuiesc împreună mediul în care concurează agenții economici. Astfel, va avea consecințe economice pe termen mediu și lung o anumită politică de reformare a sistemului de învățământ, politică prin care o națiune poate fi orientată spre primul stadiu, cel al dominanței factorilor de producție, sau poate fi deschisă spre viitor, în cazul în care școala și filierele de educație continuă mizează pe pregătirea pentru o societate a cunoașterii. Pe de altă parte, un mediu social și cultural în care sunt prețuite valorile produse de cercetare poate accelera dezvoltarea unei națiuni, după cum un mediu în care banii circulă exclusiv pentru a crea avantaje comerciale imediate va forța sistemul economic să se blocheze într-un mercantilism care va duce la ieșirea națiunii respective din marea competiție și va anula eventualele ei avantaje competitive generate de deținerea unor resurse naturale. Ca urmare, rămân în cursă acele națiuni care sunt pregătite organizațional să folosească avantajul competitiv oferit de capacitatea de inovare. Ce presupune o asemenea organizare este tema de lucru a managementului cunoașterii.

Provocările managementului cunoașterii

Constituirea disciplinară a managementului cunoașterii s-a produs relativ târziu, abia după ce mai multe economii mature au ajuns în acel stadiu în care dezvoltarea lor economică depindea de o mai bună organizare a proceselor de creare și de circulație a cunoștințelor. În 1995 Nonaka și Takeuchi² pun în discuție conceptul de cunoaștere organizațională sau de cunoaștere deținută de o organizație, deosebită de cunoașterea deținută de o persoană. De asemenea, Nonaka reformulează distincția lui M. Polanyi dintre cunoașterea tacită și cunoașterea explicită. După Polanyi³, cunoașterea tacită este cunoaștere în stare practică, adică acea cunoaștere pe care se sprijină activitățile omenești și care nu poate fi despărțită de activitatea pe care o face posibilă. Cunoașterea explicită constă din informații ce pot fi comunicate și sunt susceptibile să fie adevărate sau false. Nonaka argumentează că un individ

1 Michael Porter, Michael, *The Competitive Advantage of Nations*, (London: Mac Millan, 1990).

2 Ikujiro Nonaka, Ikujiro, Hirotaka Takeuchi, *The Knowledge Creating Company*, (Oxford: Oxford University Press, 1995)

3 Michael Polanyi, *The Tacit Dimension*, London, Routledge & Kegan Paul, 1967

poate să nu fie conștient de ceea ce știe și de modul în care poate obține anumite rezultate, dar aceasta nu înseamnă că nu deține cunoaștere. Aceasta ar fi cunoașterea tacită. Cunoașterea explicită, după Nonaka, este cunoașterea de care un individ este conștient, știe că o deține și o poate comunica celorlalți prin intermediul limbajului.

În mod tradițional, cunoașterea era localizabilă la nivel individual. În acest sens, vorbim, pe de o parte, despre cunoașterea încorporată în competențele și aptitudinile unei persoane, care face parte dintr-o anumită organizație. O persoană poate îndeplini un anumit rol într-o organizație doar pe baza unor asemenea competențe și deprinderi practice, iar cu cât dispune de mai multe cunoștințe practice, eventual chiar de competențele cheie ale organizației, care asigură o identitate specifică acesteia, va putea să urce în ierarhia organizațională corespunzător acestor competențe. Pe de altă parte, vorbim despre cunoașterea manifestată ca înțelegere conceptuală și aptitudini cognitive. În acest caz, dacă îl raportăm pe individ la organizația din care face parte, vom constata că într-o organizație au un rol mai important acei indivizi care au capacitatea de a tezauriza cât mai multă cunoaștere sau de a produce ei înșiși cunoaștere. Rolul de transmitători ai sensului într-o organizație îl au indivizii care nu doar decodifică informația de care dispun, ci și o corelează cu nevoile individuale și organizaționale. Distincția dintre aceste două componente se suprapune distincției menționate mai sus dintre cunoaștere tacită și cunoaștere explicită, dintre cunoaștere în stare practică și cunoaștere conceptuală sau teoretică. Nonaka și Takeuchi propun identificarea acestor două componente și în cazul cunoașterii localizabilă la nivel colectiv într-o organizație. Astfel, vom deosebi între cunoașterea încorporată în tehnologiile, regulile și procedurile organizaționale, și cunoașterea întipărită cultural, înțeleasă ca ansamblu de percepții, valori și convingeri. În primul caz, vom constata că orice organizație tinde să se reglementeze intern, inclusiv pentru a utiliza eficient cunoașterea de care dispune. O persoană nu ar avea nici un fel de cunoaștere a unor asemenea reguli și proceduri în afara organizației. În al doilea caz, vom lua în discuție de la elemente ce țin de programarea neuronală specifică membrilor unei organizații la mentalități colective și atașamentul față de anumite valori.

Lucrarea lui Nakata și Takeuchi a avut un impact deosebit asupra comunităților de cercetători din domenii diverse, de la economie la filosofie, și a generat atitudini dintre cele mai diverse în orizont interdisciplinar. Părerile ocupă un spectru larg, de la aprecieri entuziaste privind noutatea domeniului la îndoieli majore cu privire la sensul unei asemenea cercetări, dar pot fi sintetizate toate prin întrebarea dacă o abordare de tip managerial a cunoașterii este cu putință.

Davenport și Prusak¹, economiști de la Harvard, rafinează propunerile teoretice ale lui Nakata și Takeuchi printr-un import din zona debaterilor metateoretice despre teoria informației și a comunicării. Este formulată distincția dintre cunoaștere și informație, începe să se vorbească despre memoria corporatistă și devine dominantă abordarea holistă. Este cercetată ca fenomen complex relația dintre cunoaștere și organizație și este precizat definițional conceptul de organizație care învață. De asemenea, este semnalată nevoia formulării unor criterii precise de recunoaștere în timp util a acelor unități de cunoaștere care contribuie la îmbunătățirea performanțelor organizației, în primul rând prin creșterea capacității de inovare competitivă a acesteia. Nu în ultimul rând, este supus unei analize conceptuale de detaliu raportul dintre managementul cunoașterii și managementul strategic. Pe de altă parte, înăuntrul managementului cunoașterii se face distincție între două direcții de cercetare, una orientată spre crearea de cunoaștere, cealaltă spre transferul cunoașterii stocată deja în organizație. În primul caz se acționează asupra resursei umane

1 Tom Davenport, Tom, Larry Prusak, *Working Knowledge: How Organizations Manage What They Know*, (Boston: Harvard Business School Press, 1998).

cu scopul de a-i crește capacitatea de inovare, în al doilea caz sunt căutate cele mai bune tehnologii de gestiune a cunoașterii, de la modul în care ea este depozitată la tehnicile folosite pentru punerea ei în circulație.

Managementul cunoașterii are în prezent, la mai puțin de două decenii de la debut, toate caracteristicile unei discipline științifice instituționalizate. Apar reviste de specializate, se organizează congrese, se înființează centre de cercetare. Unii autori au scris deja istoria disciplinei sau au prezentat-o în stil enciclopedic. Unele organizații de succes își explică reușitele prin recurs la principiile managementului cunoașterii. Neîndoielnic, se poate vorbi de un avantaj competitiv al acelor organizații și societăți centrate pe o abordare managerială a cunoașterii. Din aceasta perspectivă, o dezbatere asupra fundamentelor teoretice ale managementului cunoașterii poate fi lămuritoare inclusiv pentru alegerea celor mai bune strategii de politică globală într-o societate a cunoașterii. Firește, una dintre țintele unei asemenea societăți trebuie să fie căutarea echilibrului armonios între exploatarea prin învățare și exploatarea prin practică a cunoștințelor deținute. Ceea ce se poate face doar dacă îți asumi conștient costurile macroeconomice corespunzătoare.

Dezbaterile electorale – un joc discursiv ritualic

■ MONICA PĂTRUȚ și CAMELIA CMECIU

Abstract

Political debates have always been an important discursive cue used within election campaigns. Having as theoretical framework Benoit's functional approach, we will focus our content analysis on the presidential debate (November, 20, 2009) which had Crin Antonescu, Traian Basescu and Mircea Geoana as main discursive participants. The results will prove that the hypotheses of the functional theory should be country-specific in order to render the topics within each discursive function better.

Keywords

presidential debate, functional theory, Crin Antonescu, Traian Basescu, Mircea Geoană

I. Campania electorală – un ritual polemic

Campania electorală se bazează pe interacțiunea între anumiți participanți menționați chiar prin legea electorală: Președintele României; alegătorul; Biroul Electoral Central; birouri electorale teritoriale; candidații; partidele politice. Dincolo de interacțiunea legală pe care se bazează orice campanie electorală, ea nu este altceva decât cadrul unui joc în care toți pionii acestui câmp se vor deplasa în funcție de mișcările celorlalți, intenția unuia atrăgând automat schimbarea sau menținerea tacticii celuilalt. Fiecare tip de strategie politică (de apărare sau contraatac) se manifestă printr-o acțiune, tradusă prin cuvânt sau/și imagine. Considerăm că armonia dintre performanța verbală și performanța iconică poate constitui o posibilă definiție a politicii. De fapt, ne apropiem de un principiu al pragmaticii («gr. pragma „acțiune”»¹): enunțul ca un act sau activitate – un act de limbaj, iar asumarea de roluri actanțiale înseamnă acțiune². Dar cele două elemente de bază ale domeniului politic – per-

1 Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călarășu, Liliana Ionescu-Ruxandoiu, Mihaela Mâncaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar general de științe – Științe ale limbii* (București : Editura Științifică, 1997), 373.

2 Murray Edelman, *Politica și utilizarea simbolurilor*, traducere de Ruxandra Nichita (Iași : Polirom, 1999), 54.

forma verbală și cea iconică – trebuie „îmbrăcate” în talent, care nu este altceva decât arta de a juca/ performa cât mai bine. Considerăm că „a fi talentat” discursiv politic¹ înseamnă a intra într-un joc al făuririi propriei identități prin manevrarea abilită a mecanismelor discursive. Această iscusință discursivă ne trimite spre o definiție modernă a politicii, văzută drept o știință care „se aplică numai acelor ființe umane care comunică simbolic, și pot astfel să afirme, să invoce principii, să argumenteze, să nu fie de acord”². Astfel, pentru a fi vizibilă, interacțiunea legală trebuie să se bazeze pe reprezentare. În ciuda varietății înțelesului cuvântului „joc” (ludus), locul copiilor, destindere, competiție, reprezentare scenică, Johan Huizinga³ este de părere că noțiunea „a lua înfățișarea de” este în prim-plan. Această metamorfoză în orice reprezentare electorală este, de asemenea, prezentă în definiția oferită de Eric Rothenbuhler⁴ ritualului: „Ritualul este performanța voluntară a unui comportament stabilit și trebuie să producă un efect în mod simbolic sau să facă parte din viața serioasă”.

Candidatul politic se va înscrie într-un joc „de-a subiectul” în care viața serioasă din ritualul politic se va axa pe două ipostaze ale aceleiași realități: a) situația electorală ca schimb unde cel care inițiază schimbul va fi subiect; b) situația electorală ca reprezentare unde cel care oferă o reprezentare va fi actor. Cele două poziționări îl obligă pe candidat să intre în patru tipuri de relații⁵: relație de incluziune (candidat-partid), relație conflictuală (candidat-contracandidat), relație de legitimație (candidat-votanți) și relație de construire a imaginii (candidat-consultanți-votanți). Obsesia vidului din centru (funcția de președinte sau de parlamentar) ia forma unei crize, în opinia lui Lucien Sfez⁶, care va fi stopată doar printr-un conflict, adică o confruntare discursivă în urma căreia candidatul obține puterea prin votul electoratului.

În jocul ritualic de „luptă” specific unei campanii electorale, etapa cea mai fascinantă este cea a confruntării, unde are loc războiul practicilor discursive a căror semnificație creionează imaginea candidatului care devine actor pentru o perioadă stipulată de lege. Paradoxul campaniei electorale constă în reglementarea implicită prin Constituție a necesității existenței performanței electorale. Polarizarea obligatorie pe care se construiește o politică democratică este transpusă pe scena electorală prin diferite stiluri de comportament, care, devenind semne, sunt investite cu o conotație reprezentativă. Astfel, ritualul electoral ia o formă comunicatională, unde obiectele, gesturile și cuvintele pierd latura funcțională (denotativ) pentru a fi transpuse în simboluri (conotativ).

Dacă într-o campanie pozitivă, discursul polemic poate lua o formă implicită, situația electorală lasă posibilitatea instaurării unui „terorism verbal” a cărui finalitate nu este convingerea adversarului de falsitatea adevărului, ci distrugerea explicită a acestuia pentru a obține astfel adeziunea auditoriului. Marc Angenot⁷ consideră că puterea persuasivă a cuvântului polemic constă în lovirea adversarului folosind strategii discursive care să redea dezamăgirea. Dar polemistul politic nu va

1 Camelia-Mihaela Cmeciu, *Strategii persuasive în discursul politic* (Iași: Universitas XXI, 2005), 83.

2 Ianin McLean, *Dicționar de politică*, traducere de Leonard Gavriliu (București :Univers Enciclopedic, 2001), 339.

3 Johan Huizinga, *Homo ludens: încercare de determinare a elementului ludic al culturii*, traducere de H.R. Radian (București: Humanitas, 2007), 86.

4 Eric W. Rothenbuhler, *Ritual Communication. From Everyday Conversation to Mediated Ceremony* (London: Sage Publications, 1998), 27.

5 Cmeciu, *Strategii persuasive*, 95.

6 Lucien Sfez, *Simbolistica politică*, traducere de Diana Salceanu (Iași : Institutul European, 2000), 22.

7 Marc Angenot, *La Parole Pamphlétaire- contribution à la typologie des discours modernes* (Paris : Payot, 1982) 147.

fi victorios dacă verbalizarea acestei deziluzii nu se va transfera asupra electoratului a cărui decepție va lua forma nonverbală a unui gest de blam împotriva celui vinovat.

Sperăm că în acest (fals) joc al transparenței, (e)lectorul se va transforma într-un lector abil care, deși și-a asumat intenția de a fi persuadat, deține strategii de decodare. El va căuta dincolo de verosimilitatea promisiunii adevăratul sens al cuvântului.

II. Dincolo de ritualul dezbaterii electorale ca practică discursivă polemică

Într-o campanie electorală, arta constructorului de mesaje politice presupune menținerea¹ longevității ordinii sociale, prin instaurarea simbolică a unei duble apartenențe: pe de o parte, politicianul coboară în rândul plebei, ieșind din anonimul prin tehnicile vizibilității iar pe de altă parte, plebea se ridică o dată la patru/cinci ani la rangul de spectator investit cu puterea legitimării. Astfel, actorii politici trebuie să-și plătească tributul cotidian teatralității, acest fenomen fiind denumit de Georges Ballandier² *teatrocratie*, cuvânt asociat cu sintagma „a juca teatru”, ceea ce impune punerea în scenă a corpurilor politizate, care vor înlocui existența cu aparența. Strategiile discursive prin care se obține această glisare sunt afișele, broșurile, siteurile, reclamele radio și TV, blogurile. Benoit, Blaney și Pier³ consideră că dezbaterile electorale constituie, de asemenea, una dintre cele mai importante practici discursive pe care votanții trebuie să o ia în considerație în procesul decizional. Braud⁴ este de părere că dezbaterile iau locul violenței fizice și presupun participarea activă a cel puțin doi participanți (moderatorul și candidatul). Chiar dacă ritualurile trebuie să includă un grad de seriozitate, după cum spune Rothenbuhler, nu trebuie să ignorăm faptul că dezbaterile nu sunt „acte inocente dacă luăm în calcul aspectul pragmatic”⁵.

Trăsăturile dezbaterilor menționate de diverși autori includ caracteristici ale conceptelor de ritual și joc:

– *un set de reguli*. Moderatorul joacă cel mai important rol din moment ce impune anumite variabile de bază⁶ pentru spațiul expresiei (strategiile de luare de cuvânt) și spațiul tematic (întrebări axate pe anumite teme).

– *spontaneitatea*. Va sublinia controlul candidatului nu numai la nivelul conținutului printr-un control cognitiv al unor teme economice, sociale sau culturale, ci va sublinia abilitatea mentală de a realiza conexiuni interesante.

– *confruntarea directă*. Dezbaterile au fost adesea asociate metaforei unui câmp de luptă din moment ce studioul devine spațiul mental al realizării unor relații între candidați și între alți participanți nonverbali (stafful de campanie și audiența). Orice confruntare directă are o dublă funcție: pe de o parte, este un factor decisiv în cadrul actului comparativ implicat de un vot⁷ deoarece oferă votanților informații politice pe baza cărora aceștia ar putea vota rațional, pe de altă parte, constituie spațiul unei agresivități (non)verbale, element important al discursului polemic.

1 Pascal Lardellier, *Teoria legăturii ritualice. Antropologie și comunicare*, traducere de Valentina Pricopie (București : Tritonic, 2003), 57.

2 Georges Ballandier, *Scena puterii*, traducere de Sanda Fărcaș (Oradea : Editura Aion, 2000), 15.

3 W.L. Benoit, J.R. Blaney, P.M. Pier, *Campaign '96: A Functional Analysis of Acclaiming, Attacking, and Defending* (Westport, CT: Praeger, 1998), 234.

4 Philippe Braud, *Grădina deliciilor democrației. Pentru o lectură psiho-afectivă a regimurilor pluraliste*, traducere de Adriana și Mihai Mitu (București: Editura Globus, 1996), 206.

5 Constantin Sălăvăstru, *Artă dezbaterilor publice* (București: Tritonic, 2009), 27.

6 Patrick Charaudeau, Rodolphe Ghiglione, *Talk show-ul: despre libertatea cuvântului ca mit*, traducere de Oana Pocovnicu (Iași : Polirom, 2005), 69-70.

7 W.L. Benoit, J.R. Blaney, P.M. Pier, *Campaign '96*, 3.

II.1. Contextul situațional al dezbaterii prezidențiale din 2009

Demiterea guvernului de către Parlament, filmul prin care Traian Băsescu era acuzat că lovește un copil sunt doar două elemente care ne determină să catalogăm anul electoral 2009 drept un element al agresivității politice. De asemenea, este anul în care echipa de campanie a jucat un rol decisiv în temporalizarea dezbaterilor prezidențiale. Această luptă pentru locație, zi sau moderator a avut drept finalitate trei dezbateri (14 noiembrie: Traian Băsescu-Crin Antonescu; 20 noiembrie: Traian Băsescu-Crin Antonescu-Mircea Geoană; 3 decembrie: Traian Băsescu-Mircea Geoană).

Formatul celei de-a doua dezbateri de la Palatul Parlamentului s-a axat pe următoarele elemente:

– *participanți egali*. Rezultatele a patru institute de sondare a opiniei publice i-au catalogat pe cei trei candidați cu șanse aproximativ egale de reușită:

Institutul care a realizat sondajul	Traian Băsescu (PD-L)	Mircea Geoană (PSD)	Crin Antonescu (PNL)
CURS	33%	30%	18%
CCSB	35%	31%	18%
INSOMAR	31%	32%	18%
GALLUP ROMANIA	32,5%	21,5%	21,5%

(Source: <http://alegeri.ziare.com/alegeri-prezidentiale-2009/sondaje/>, accesat 30 ianuarie 2010)

– *o cronologie a regiei dezbaterii*. Dezbaterile s-a construit pe cinci runde: runda 1: de ce vreau să fiu președinte? - cinci minute fiecare candidat; runda 2: trei dueluri unu la unu; runda 3: dezbateri de 60 de minute; runda 4: trei întrebări din partea presei; runda 5: întrebarea moderatorului.

III. Cadrul teoretic și metodologic

Secvențialitatea tematicii este alt element important al unei dezbateri deoarece candidații pot apela la strategii discursive diverse pentru a stârni un sentiment de (auto)stimă în reprezentările mentale ale votanților, ceea ce va conduce la etapa de legitimare. Modelul funcțional de analiză a dezbaterilor¹ constituie cadrul teoretic pe care îl vom folosi în analiza de conținut a dezbaterii din 20 noiembrie. Potrivit celor trei autori, candidații doresc să se poziționeze pe o poziție cât mai înaltă pe scala preferabilității care stă la baza procesului de judecată de valoare al votanților. A fi sau a nu fi preferat se realizează prin trei funcții discursive:

– *aclamații* (A₁) – enunțuri pozitive al căror scop este reliefarea calităților și a faptelor bune ale candidatului;
– *atacuri* (A₂) – enunțuri pozitive al căror scop este sublinierea punctelor slabe ale contracandidatului;
– *apărări* (A₃) – enunțuri al căror scop este respingerea atacului din partea contracandidatului.

Aceste funcții discursive pot fi raportate la două teme: *politici* (P = acțiuni dispuse pe o axă temporală: realizări anterioare - RA, planuri de viitor - PV, obiective generale - OG) și *caracter* (C - calități personale - CP, abilități de conducere - AC și idealuri/ valori - I).

Menționăm faptul că votanții trebuie să fie (e)lectori abili care trebuie să decodeze discursurile electorale. Analiza categorială propusă în această lucrare se bazează pe trei etape:

¹ W.L. Benoit, J.R. Blaney, P.M. Pier, *Campaign '96*, 7.

- cronologia tematicii impusă de moderator sau de candidați;
- categorizarea fiecărei teme drept politică sau/ și caracter;
- fiecărei politici și fiecărui caracter li s-au asociat una dintre cele trei funcții discursive (aclamație, atac, apărare).

Potrivit lui Foucault¹, o serie de semne (non)verbale formează un enunț dacă intră într-un câmp asociat care le permite să aibă un context determinat și un conținut reprezentativ. Astfel, enunțurile care vor fi codate prin teoria funcțională vor fi, de asemenea, interpretate printr-un model semantic care, datorită cotextelor discursive, impune anumite condiții de producție și formare. În procesul de codare realizat, am considerat enunțuri propoziții simple, dar și fraze:

Mircea Geoană: "Domnule Antonescu, săriți calul!" [A3, C, CP, Morala]

Crin Antonescu: „Primul ministru va fi primarul Sibiului, Klaus Johannis. Formula guvernamentală e o chestiune care se va rezolva în Parlament. În alegerea sa va avea un rol și premierul.” [A1, P, PV, Guvern]

Traian Băsescu: "Procesul de la Haga a fost un succes al statului roman." [A1, P, RA, Politica externă].

Urmând ipotezele propuse de autorii teoriei funcționale, analiza dezbaterii prezidențiale din România se va centra pe cinci ipoteze:

I1: Aclamațiile sunt mai frecvente decât atacurile.

I2: Politica va constitui o temă mai frecventă decât caracterul.

I3. Reprezentantul partidului la putere va folosi mai mult aclamațiile și va ataca mai puțin decât cei doi reprezentanți ai partidelor în opoziție.

I4: Față de contracandidați, candidatul partidului la putere va folosi realizările anterioare mai mult pentru a aclama, decât pentru a ataca

I5: Calitățile personale vor fi folosite mult mai frecvent pentru a aclama decât pentru a ataca.

Dezbaterea din 20 noiembrie a fost cadrată pe temele prezentate în tabelul de mai jos:

Teme	Atribuții prezidențiale	Reforma statului	Educație	(Criza) morala	Sănătate	Politica externă	Agricultura	Guvern (are)	(Criza) Economică
Crin Antonescu	6 (12,76%)	1 (2,12%)	0	13 (27,65%)	4 (8,51%)	2 (4,25%)	1 (2,12%)	12 (25,53%)	6 (12,76%)
Mircea Geoana	8 (16%)	4 (8%)	3 (6%)	11 (22%)	3 (6%)	5 (10%)	4 (8%)	6 (12%)	7 (14%)
Traian Basescu	5 (11,62%)	4 (9,30%)	2 (4,65%)	11 (25,58%)	3 (6,97%)	3 (6,97%)	1 (2,32%)	9 (20,93%)	5 (11,62%)

III.1. Rezultatele analizei funcționale

Prima ipoteză, aclamațiile sunt mai frecvente decât atacurile, este confirmată atât în ponderea generală, cât și pentru fiecare candidat în parte. De asemenea, se validează cea de-a treia ipoteză, conform căreia reprezentantul partidului la putere va aclama mai mult și va ataca mai puțin.

	Aclamații	Atacuri	Apărări
CRIN ANTONESCU	22 (46,80%)	19 (40,42%)	6 (12,76%)
MIRCEA GEOANĂ	30 (60%)	16 (32%)	4 (8%)
TRAIAN BASESCU	32 (74,41%)	7 (16,27%)	4 (9,30%)
Total	84	42	16

¹ Michel Foucault, *Arheologia cunoașterii.*, traducere de Bogdan Ghiu (București: Editura Univers, 1999), 121.

Cea de-a doua ipoteză (I2: Politica va constitui o temă mai frecventă decât caracterul) este, de asemenea, validată:

	POLITICI	CARACTER
CRIN ANTONESCU	32 (68,08%)	15 (31,91%)
MIRCEA GEOANĂ	41 (82%)	9 (18%)
TRAIAN BASESCU	29 (67,44%)	14 (32,55%)
Total dezbatere	102(72,85%)	38 (27,14%)

Ultimele trei ipoteze sunt surprinse în tabelul de mai jos:

	POLITICI									CARACTER								
	Realizari anterioare			Planuri de viitor			Obiective generale			Calități personale			Abilități de conducere			Idealuri și valori		
	A1	A2	A3	A1	A2	A3	A1	A2	A3	A1	A2	A3	A1	A2	A3	A1	A2	A3
CRIN ANTONESCU	1	10	2	8	3	2	4	1	1	4	4	-	1	1	1	4	-	-
MIRCEA GEOANĂ	2	12	1	16	2	1	6	1	-	5	1	1	1	-	1	-	-	-
TRAIAN BASESCU	9	4	2	12	-	-	2	-	-	4	3	2	2	-	-	3	-	-

Traian Băsescu a folosit realizările anterioare pentru a aclama (9 enunțuri), față de Crin Antonescu și Mircea Geoană care au folosit 10 enunțuri și 12 enunțuri pentru a ataca acțiunile trecute ale partidului la guvernare, astfel validându-se I 4 (Față de contracandidați, candidatul partidului la putere va folosi realizările anterioare mai mult pentru a aclama, decât pentru a ataca). Aclamațiile lui Traian Băsescu s-au axat pe:

– politica externă: „Procesul de la Haga a fost un succes al statului român.” [A1, P, RA]. Referința este implicit printr-o cadrare temporală a procesului de la Haga, care a avut loc în timpul mandatului lui Traian Băsescu.

– atribuții prezidențiale: „În mandatul meu am făcut o prioritate din justiție. Votul uninominal a devenit o realitate”. [A1, P, RA]. Referențialitatea directă este conferită de adjectivul pronominal posesiv (meu), care are o forță indexicală deictică ridicată.

Mircea Geoană a atacat realizări anterioare care se cadrează în tema moralei, a economiei sau a atribuțiilor prezidențiale: „Suntem cea mai coruptă țară din Europa. [A2, P, RA]; După cinci ani de mandat Băsescu, nu trăim mai bine! [A2, P, RA]”; „După cinci ani de mandat Băsescu românii trăiesc mai bine? Raspunsul este „nu”! Acești ani au fost dominați de crize și scandaluri”. [A2, P, RA].

Crin Antonescu a atacat realizările anterioare axate pe reforma statului și atribuțiile prezidențiale: „Istoria ultimilor 20 de ani este istoria reformelor eșuate. România nu a dus la capăt nicio reformă.” [A2, P, RA], „Dacă într-adevar crezi în valorile Constituției României și ascultă Constituția și nu de baroni, ai acolo ce îți trebuie. Dacă ascultă valorile din Constituție și nu telefoanele altora ai acolo ce îți trebuie. [A2, P, RA, Atribuții prezidențiale] Constituție avem, ne mai trebuie președinte!” [A2, P, PV, Atribuții prezidențiale]

Cele două tipuri de atacuri ale realizărilor anterioare sunt structurate pe o dublă raportare discursivă la trecut:

– atac explicit polemic prin calificative („cea mai coruptă țară din Europa”, „mai bine” – Mircea Geoană; „eșuate” – Crin Antonescu);

– atac implicit polemic prin enunțuri ipotetice repetate („Dacă într-adevar crezi în valorile Constituției României” – Crin Antonescu) și construite pe realități implicite („dacă ascultă... nu de baroni, ascultă... nu telefoanele” – Crin Antonescu).

Ipoteza 5 (Calitățile personale vor fi folosite mult mai frecvent pentru a aclama decât pentru a ataca) a fost în mare parte confirmată. Am modificat ipoteza

propusă de teoria funcțională care se axa pe idealuri și valori deoarece discursul polemic din România este construit mai degrabă pe aclamații sau atacuri ale calităților personale decât pe idealuri și valori. De fapt, această discrepanță în ponderea celor două teme se poate observa și în ultimul tabel. Dacă Traian Băsescu a făcut referire explicită la baroni („Acesta trebuie să fie un om pe care Vîntu să nu-l poată controla, ca pe Geoana.” [A2, C, CP]), Crin Antonescu și-a îndreptat atacurile împotriva predispoziției politicianilor de a ocoli adevărul („Dincolo de reproșuri, vreau să vă spun că pentru mine sunteți un demagog!” [A2, C, CP, Morala]).

Față de cei doi candidați, Mircea Geoană a cadrat tema calităților personale mai mult pe funcția discursivă a aclamațiilor („Sunt un om educat, civilizată, modest, un om care și-a pus în serviciul țării și energia, și talentul.” [A1, C, CP, Morala]).

IV. Concluzii

Analiza funcțională a dezbaterii prezidențiale din 2009 demonstrează faptul că discursurile electorale din diferite țări se aseamănă. Considerăm că ipotezele trebuie adaptate la contextul situațional al fiecărei țări deoarece, după cum am văzut, discursurile din unele țări se cadrează pe teme diferite: în România, predomină atacurile sau aclamațiile calităților personale, pe când în SUA predomină funcțiile discursive centrate pe idealuri și valori.

Reforma partidelor. Cazurile PSD și PNL

■ ALEXANDRU RADU

Abstract

We propose to analyse, by means of the following article, the evolution of the SDP and the NLP. The perspective we will employ to this end will be that of the institutionalisation process that these parties have underwent. As such, we aim to appraise whether or not this desired end was attained by means of the recent SDP and NLP congresses results and by the difficult trial of having the founding leader removed from office. The arguments we provide tend to favor the conclusion that the NLP has made considerable progress on the path of depersonalization – and consequently, on that of internal reform, when compared to the SDP.

Keywords

political party institutionalisation,
personal parties, founding-leader
removal test, party reform

Pe 20 februarie 2010, delegații la congresul PSD îl desemnau pe Victor Ponta noul președinte al partidului; Ponta devenea astfel cel de al cincilea titular al acestui post. Pe 6 martie același an, Crin Antonescu era reconfirmat președinte al PNL, cel de al șaselea de după reconstituirea partidului în 1990. Între aceste două adunări de partid, mai micul PC și-a organizat și el propriul congres, soldat cu alegerea unui nou președinte – Daniel Constantin. Totodată, au fost operat și unele modificări ale statutelor partidelor. Astfel de schimbări petrecute în interiorul partidelor politice, a anatomiei lor cum ar spune Duverger, sunt firești, chiar necesare în perioadele postelectorale. După câștigarea, dar mai ales după pierderea unui scrutin, partidele își restructurează conducerile și își redefinesc obiectivele și mijloacele de acțiune. Așa s-a întâmplat și la începutul lui 2010, cu deosebirea că de astă dată reprezentanții partidelor, inclusiv cei ai PD-L, al cărui congres urmează în câteva luni, au vorbit, la unison, despre reformarea propriilor partide. Așadar, vom putea spune că ceea ce a motivat organizarea și desfășurarea congreselor amintite a fost proiectul reformei de partid.

Ne propunem, deci, să chestionăm modul și măsura în care proiectele de reformare ale PSD și PNL, formalizate prin deciziile amintitelor congrese, au dat consistență obiectivului asumat,

în raport cu evoluțiile lor anterioare, dar mai ales prin raportare la procesul instituționalizării partidelor românești. Pentru aceasta, vom porni de la a puncta câteva din caracteristicile emergenței pluripartidismului postcomunist, după care vom trece în revistă momentele de schimbare din istoria PSD și PNL, inclusiv congresele din 2010.

Mai întâi, cu referire directă la procesul genezei lor, partidele postcomunistului românesc aparțin unei singure categorii din cele cinci pe care Michael Waller le consideră a fi specifice partidelor din fostele țări comuniste¹, anume cea a *partidelor create după 1989* sau, într-o altă formulare, a *partidelor post-revoluționare*. Aprecieri este valabilă și în cazul așa-numitelor partide istorice, a căror existență a fost stopată de regimul comunist în 1947-1948. Având în vedere faptul că partidele s-au constituit, ca regulă generală, în jurul sau cu participarea diverselor personalități și grupări din cadrul Consiliului Frontului Salvării Naționale, organism care a preluat puterea politică după fuga liderilor comuniști, putem aprecia, prin raportare la teoriile clasice care explică geneza fenomenului partidist, că procesului de naștere a pluripartidismului românesc postcomunist i se aplică *teoria instituțională*.

Pe de altă parte, suntem îndreptățiți să vorbim despre un *specific românesc al clivajului comunisti-anticomunisti*, clivaj inexistent înainte de 1989 și manifestat ulterior sub forma opoziției dintre *revoluționarii neocomuniști din FSN* și *tradiționaliștii partidelor istorice*. În fapt, genezei partidiste i-au lipsit actorii principali veritabili: partidul comunist și partidul anticomunist. Au existat doar copii ale acestora, adică partide (formațiuni) care și-au asumat unul sau celălalt rol în mod fortuit și postfactum, după prăbușirea instituțională a regimului comunist. De aici și specificul clivajului comunisti - anticomunisti, pe care Cristian Preda îl definește ca „o opoziție în termeni de „legitimitate”, căci partidele care apar după 1989 se revendică – unele de la Revoluție, iar celelalte – de la tradiția sau istoria politică românească”².

În ceea ce privește dinamica procesului de recompunere partizană a României, distingem următoarele etape. Pe scurt, în prima etapă (1990-1992), cea a *provizoratului*, sistemul s-a caracterizat prin instabilitate cronică, cu corolarul unei vieți politice conflictuale. Este perioada boom-ului partidist, a confruntărilor politice de stradă, ca și a unui sistem partidist puternic dezechilibrat. Tendința regroupărilor partidiste în direcția *stabilizării* sistemului de partide s-a făcut simțită în cea de-a doua etapă a evoluției sale (1992-2008), sub forma unui pluripartidism redus numeric și ordonat către formatul occidental al multipartidismului cu partid dominant. Specificul etapei l-a reprezentat centrarea vieții politice pe disputa politică dintre o stângă unitară – reprezentată de FDSN (PDSR, din 1993, respectiv PSD, din 2001) – și o dreaptă fabricată prin coaliții de partide – CDR și, apoi, Alianța „Dreptate și Adevăr” PNL-PD –, care s-au rotit la guvernare. Ultimul scrutin parlamentar, cel din 2008, a prefigurat o *nouă arhitectură partidistă* a României³, cu numai patru formațiuni parlamentare și cu poziționarea cvasiegală a principalelor două partide, similară cu ceea ce Giovanni Sartori numește un *multipartidism moderat*⁴. Pe de altă parte, trebuie remarcat că axa politică centrală este reprezentată de confruntarea dintre cele două partide succesoare ale FSN, de pe versantul „neocomunist” al tensiunii inițiale, ca și faptul că axa secundară, a disputelor naționaliste, a rămas dezechilibrată prin dispariția PRM de pe scena parlamentară.

1 M. Waller (1996), „Parties Inheritances and Parties Identity”, Pridham and Lewis, *Stabilizing Fragile Democracies: Comparing New Party Systems in Southern and Eastern Europe*, London: Routledge, pp.124-131.

2 C. Preda (2005), *Partide și alegeri în România postcomunistă: 1989-2004*, București: Nemira, p.71-74.

3 Pentru detalii, vezi, spre exemplu, Dan Pavel (2009), „Noul sistem”, *Sfera Politicii*, nr. 131-133, pp. 22-28.

4 Schimbările petrecute în compoziția politică parlamentară, accentuate după alegerile prezidențiale din 2009, materializate prin apariția așa-numitului grup de independenți îndepărtează însă sistemul de categoria multipartidismului moderat.

Însă cea mai importantă caracteristică a partidelor o reprezintă apartenența lor la categoria *partidelor personale*. Constituite într-un mod răsturnat, de sus în jos, în absența unei societăți civile reale și fiind antecedente bazei lor sociale, partidele românești s-au născut ca *entități politice de tip personal*, ca mijloace de putere la dispoziția liderilor și anturajelor acestora, și au funcționat ca atare. Dependența partidelor de liderii lor, în mod deosebit de liderii fondatori, le-a marcat evoluția de la origini până azi, consolidându-le caracterul personal dar, în același timp, frânându-le reformarea. Căci depersonalizarea, și nu personalizarea partidelor, este factorul decisiv al instituționalizării lor. Depersonalizarea sau, în expresia lui La Palombara și Weiner¹, durabilitatea reprezintă expresia capacității partidului politic de a-i supraviețui ca organizație liderului fondator. Dacă un partid politic nu poate face față crizei de succesiune, instituționalizarea sa este precară. Să vedem, în continuare, cum au trecut testul răsturnării liderului fondator PSD și PNL².

Oficial, Partidul Social Democrat și-a făcut apariția pe scena politică românească la un an de la alegerile din 2000. Dar PSD este continuatorul direct al Partidului Democrației Sociale din România (PDSR), înnobilit cu altoiul Partidului Social-Democrat Român (PSDR) în 2001, numit, înainte de 1993, Frontul Democrat al Salvării Naționale (FDSN) și născut din schisma care a afectat Frontul Salvării Naționale (FSN). La Convenția Națională FSN din 27-29 martie 1992, nemulțumiți că Ion Iliescu nu a fost nominalizat drept candidat prezidențial al FSN pentru proximele alegeri, adepții acestuia au decis să se separe de gruparea Roman, constituindu-se într-o altă formațiune politică. Formal, deci, FDSN pornea ca o dizidență politică, dar legăturile sale cu vechiul Front erau mult prea puternice pentru a-l considera un partid cu totul nou.

Prima manifestare oficială a FDSN a reprezentat-o Conferința Națională din 27-28 iunie 1992, când președinția partidului i-a fost încredințată, formal, lui Oliviu Gherman, în condițiile în care liderul fondator al partidului ocupa funcția de șef al statului.

Cu Ion Iliescu pe post de locomotivă electorală, care și-a reconfirmat poziția de președinte al României, noul Front a câștigat alegerile parlamentare din septembrie 1992, chiar dacă performanța sa electorală s-a situat la nici jumătatea celei a FSN din mai 1990. A urmat lunga guvernare Văcăroiu, la sfârșitul căreia FDSN, rebotezat, din iulie 1993, Partidul Democrației Sociale din România, deși mai puternic ca partid, a fost sancționat de electorat pentru tendințele sale hegemonice și pentru proliferarea corupției. Sub aspect organizatoric, Conferința Națională din iulie 1993 s-a remarcat, pe lângă amintita schimbarea denumirii partidului, prin promovarea lui Adrian Năstase – desemnat președinte executiv. Totodată, PDSR a înghițit trei mici partide: Partidul Republican, Partidul Socialist Democratic Român și Partidul Democrat Cooperatist.

După alegerile pierdute în 1996, părăsit de mulți dintre suporterii săi conjuncturali, partidul până mai ieri cel mai puternic din România a cea mai puternică criză din întreaga sa istorie. La Conferința Națională PDSR din 20-21 iunie 1997, grupul „reformator”, reprezentat de Teodor Meleșcanu, Viorel Sălăgean, Iosif Boda, Mircea Coșea și Marian Enache, pentru care conviețuirea cu „conservatorii” din partid devenise imposibilă, a anunțat constituirea unui alt fel de PDSR, mai social-democrat, mai pragmatic și, nu în ultimul rând, mai moral, numit Alianța pentru România. După schismă, participanții la Conferința Națională i-au încredințat partidul lui

1 Cum bine se știe, J. La Palombara și M. Weiner definesc *partidul politic este o organizație durabilă, completă, cu voința deliberată de a exercita puterea, pe baza sprijinului popular obținut anterior* (cf. J. La Palombara, M. Weiner (1996), „The Origin and Development of Political Parties”, Joseph La Palombara, Myron Weiner (ed.), *Political Parties and Political Development*, Princeton University Press.

2 Pentru o analiză complementară, vezi Al. Radu (2004), „Partidele ca organizații politice. Testul răsturnării liderului”, *Sfera politicii*, nr. 113, pp. 5-8.

Ion Iliescu, cu doar 41 de voturi împotriva dintr-un total de 524, secondat de Adrian Năstase – prim-vicepreședinte.

În pregătirea alegerilor generale din 2000, pe 25 februarie a fost parafat acordul cu Partidul Umanist Român privitor la constituirea alianței politice Polul Democrat-Social din România (prescurtat tot PDSR), lărgit la începutul lunii septembrie, prin cooptarea Partidului Social Democrat Român (membru al Internaționalei Socialiste). Ca lider al alianței electorale cu aceleași inițiale – PDSR (Polul Democrat Social din România) –, înconjurat de o pleiadă de formațiuni minore, beneficiind de spijinul sindicatelor și cu o imagine de învingător, PDSR a câștigat detașat alegerile parlamentare, primind 36,61% din voturi (3.968.464 votanți) pentru Senat, respectiv 37,09% (4.040.212) pentru Camera Deputaților, cu peste 16 procente mai mult decât ocupantul locului doi și la distanță de 30 de procente de partidul clasat pe locul trei. Și Ion Iliescu a câștigat prima rundă a prezidențialelor, cu un scor similar partidului – 36,35%. Urmând a disputa runda finală (din 10 decembrie) cu Corneliu Vadim Tudor, candidatul Polului a beneficiat de voturile tuturor forțelor democratice, ajungând la un surprinzător scor de 66,83%. Așadar, o dublă victorie pentru PDSR, de altfel anticipată, care îi va permite să dețină toate pârgurile puterii, în ciuda neatingerii majorității parlamentare absolute. Dar și acest inconvenient va fi depășit de PDSR prin politica de tip partid dominant pe care o va promova cu asiduitate.

După alegeri, reuniți, pe 19 ianuarie 2001, în cadrul Congresului PDSR, delegații l-au ales, în unanimitate, ca președinte al PDSR pe Adrian Năstase. Un al doilea congres al PDSR pe anul 2001, s-a desfășurat cinci luni mai târziu, pe 16 iunie, marcând nașterea oficială a Partidului Social Democrat, în urma fuziunii micului PSDR cu marele PDSR, decisă prin votul unanim. Tot în unanimitate, Adrian Năstase a fost confirmat ca președinte al noului partid.

La alegerile din noiembrie 2004, PSD a reușit, în premieră, câștigarea pentru a doua oară consecutiv a competiției parlamentare. Uniunea Națională PSD+PUR a obținut 37,17% din voturile pentru Senat (3.798.607 votanți), respectiv 36,80% din cele pentru Camera Deputaților (3.730.352 votanți). Cu un scor electoral practic egal cu cel din urmă cu patru ani, PSD, împreună cu PUR, a câștigat mai puține mandate – 57 la Senat și 132 la Cameră. Pe de altă parte, PSD a pierdut alegerile prezidențiale – Adrian Năstase fiind depășit de Traian Băsescu cu circa 250.000 de voturi – și, drept urmare, guvernarea. Semieșecul electoral a avut urmări asupra reșezării raporturilor din interiorul partidului, ca și asupra forței partidului în ansamblul eșichierului politic românesc.

La Congresul din 2005, Ion Iliescu a pierdut, în condiții pe care le putem considera excepționale, competiția pentru șefia partidului. Aceasta a revenit lui Mircea Geoană, secondat de Adrian Năstase – președinte executiv și Miron Mitrea – secretar general. Totuși, noua formulă de conducere nu a putut asigura nici stabilitatea, nici relansarea partidului, astfel că un nou congres a trebuit organizat, la finele anului 2006. În urma acestuia, Mircea Geoană și-a păstrat funcția de președinte, iar cea de secretar general a revenit lui Titus Corlățean. Funcția de președinte executiv a dispărut, dar a apărut cea de președinte de onoare, rezervată lui Ion Iliescu. Când îl privește pe Adrian Năstase, și acesta va reveni în conducerea partidului, ca președinte al Consiliului Național, la începutul lui 2008.

Deși, sub conducerea trioului Geoană-Corlățean-Iliescu, a reușit să-și pună amprenta asupra vieții politice – vezi, spre exemplu, suspendarea președintelui în exercițiu, susținerea guvernului Tăriceanu II sau legea privind majorarea pensiilor – PSD nu a mai putut depăși poziția de partid secund al scenei politice, poziție în care a fost plasat după alegerile generale. Spre comparație, dacă în 1999, sondajele indicau o tendință constantă de creștere a principalului partid de opoziție, confirmată la alegerile din 2000, la finele lui 2007, performanța sa electorală era una modestă, cu puțin peste 20 de procente, palierul de 15-25% fiind cel în care PSD s-a menținut

pe toată perioada de după alegerile din 2004. Susținerea sa electorală a fost confirmată de alegerile eruo-parlamentare, unde PSD s-a plasat pe poziția a doua, în urma PD.

În fine, alegerile din anul 2008 au arătat realitatea unui partid care nu a mai găsit resursele necesare pentru a reveni în poziția de forță politică dominantă. La scrutinul local, PSD a primit, pe ansamblul alegerilor, mai puține voturi comporativ cu PD-L, ocupantul primului loc. Cei care susțineau că PSD a câștigat totuși alegerile, invocând numărul superior de mandate adjuocate, aveau să se confrunte cu reversul situației în noiembrie 2008, cu ocazia alegerilor parlamentare. În urma acestora, PSD, deși a câștigat cele mai multe voturi, s-a clasat pe poziția a doua din perspectiva numărului de mandate parlamentare ocupate. Concret, cu 33,10% din voturi a obținut 34,13% din locurile de deputați (adică 114), în timp ce PD-L, cu 32,36% din voturi, și-a adjudecat 34,43% din mandate (115). Similar au stat lucrurile la Senat: PSD – 34,16% din voturi și 35,77% din locuri (49), PD-L – 33,57% din voturi și 37,23% din mandate (51).

Înfrânt victorios în alegeri, PSD a acceptat, pe 8 decembrie 2008, intrarea la guvernare alături de PD-L, dar de pe o poziție secundată, în ciuda aranjamentelor guvernamentale privind împărțirea portofoliilor în mod egal între cele două partide sau adjuocarea funcției nou înființate de vicepremier. Mariajului cu PD-L i s-a pus punct în debutul campaniei prezidențiale din 2009, dar nici această decizie strategică nu a fost favorabilă PSD. Candidatula cեսtuia, Mircea Geoană, clasat al doilea după primul tur al scrutinului, a pierdut cursa prezidențială în fața lui Traian Băsescu la o diferență de circa 70.000 de voturi, deși a beneficiat de sprijinul electoral direct al liberalilor conduși de Crin Antonescu și al PNȚCD.

În fine, delegații la Congresul extraordinar din 20 februarie 2010, la care Mircea Geoană pornea ca favorit, i-au încredințat șefia partidului contracandidatului său, Victor Ponta.

De cealaltă parte, Partidul Național Liberal, partidul cu cea mai importantă contribuție la formarea și modernizarea statului român a reapărut oficial pe scena politică în data de 15 ianuarie 1990, sub conducerea unui grup de vechi liberali avându-l în frunte pe Radu Câmpeanu.

În primul deceniu al existenței sale postcomuniste, PNL a avut o traiectorie extrem de sinuoasă. Numeroasele schisme și desele schimbări ale strategiei politice l-au împiedicat să joace un rol politic important, pe măsura celui din perioada antecomunistă și, totodată, prefigurat de poziția a doua ocupată la primele alegeri poatcomuniste, când a obținut circa 7% din voturi (aproximativ 900.000).

Imediat după alegeri, PNL a cunoscut prima fracturare, prin desprinderea Partidului Național Liberal – Aripa Tânăără (PNL-AT), având în frunte lideri precum Dinu Patriciu, Horia Rusu sau Viorel Cataramă. Ulterior, acesta din urmă va fonda Noul Partid Liberal.

Membru fondator al CDR, alianța care i-a adus câștigarea primăriei Bucureștiului în vara anului 1992, PNL a decis separarea de partidele din Convenție și participarea indendentă la alegerile din toamna aceluiași an. Decizia s-a dovedit păguboasă, PNL ratând intrarea în parlament; nu însă și dizidențele sale – PNL-AT și PNL-CD –, rămase fidele Convenției. După alegeri, încercările diferitelor grupări liberale de a reunifica partidul au eşuat. Mai mult, în urma congresului PNL din februarie 1993, care l-a înlocuit pe Radu Câmpeanu, liderul fondator, cu Mircea Ionescu-Quintus, liberalii s-au scindat în două partide: PNL-Câmpeanu și PNL-Quintus, ambele disputându-și legitimitatea reprezentării mișcării liberale. După aproape doi ani de dispute, PNL-Q a fost recunoscut de justiție ca adevăratul partid liberal.

Revenit în CDR, PNL a făcut parte din coaliția guvernamentală condusă de Convenție, după victoria acesteia din 1996. Liberalii au deținut 5 portofolii în guvernul Ciorbea (cărui i-au cerut demisia în martie 1998), 3 în guvernul Vasile și 4 în

guvernul condus de Mugur Isărescu. În 1998, PNL a fuzionat, prin absorbție, cu Partidul Alianța Civică.

La scrutinul din 2000, liberalii au participat din nou pe liste independente, reușind intrarea în parlament cu un scor similar celui din 1990, de 7%, performanță care poate fi considerată, deopotrivă, un eșec (având în vedere evoluția partidului în acest deceniu) sau o victorie (prin raportare la PNȚCD). Din 2001, președinte al liberalilor a devenit Valeriu Stoica, anterior deținând funcția de prim-vicepreședinte. Artizan al reunificării mișcării liberale, dar cu oponenți puternici în partid, Stoica a predat ștafeta lui Theodor Stolojan, președinte PNL din august 2002, după fuziunea cu Alianța pentru România (ApR), dizidentă a PDSR. Stolojan a continuat politica inaugurată de Stoica, realizând fuziunile, prin absorbție, cu UFD și PNL-C, în 2003. În același an, PNL a pus bazele alianței cu PD.

În urma alegerilor din 2004, liberalii au reușit să ocupe peste 20% din locurile noului parlament: 64 de mandate în Camera Deputaților și 28 în Senat, care reprezentau mai mult de 57% din totalul mandatelor câștigare de Alianța PNL-PD. Conform înțelegerii dintre cele două partide și ca urmare a victoriei lui Traian Băsescu în competiția prezidențială, în funcția de prim-ministru a fost numit Călin Popescu-Tăriceanu, președinte interimar al PNL, după retragerea (temporară) a lui Theodor Stolojan din viața politică. În noul guvern, liberalii dețineau cele mai multe posturi, în număr de 9 (exclusiv premierul).

La congresul din februarie 2005, Popescu-Tăriceanu a fost confirmat președinte al PNL. Totodată, partidul și-a reafirmat dorința de colaborare politică cu PD, dar a temporat realizarea proiectului dreptei unite, prin fuziunea cu PD. Congresul a pus în evidență și existența unei facțiuni, minoră dar notabilă, adeptă a fuziunii cu partidului președintelui Băsescu.

În timp, pe măsură ce raporturile dintre partenerii Alianței s-au deteriorat, facțiunea pro-Băsescu din interiorul PNL a evoluat către o grupare de sine stătătoare, care, la începutul lui 2007, s-a constituit în Partidul Liberal Democrat. În fruntea noului partid liberal s-au aflat figuri de marcă ale liberalilor, precum Theodor Stolojan, alături de Valeriu Stoica.

În ciuda acestei crize interne și a diminurii suportului său parlamentar, PNL și-a menținut poziția de partid guvernamental până la sfârșitul mandatului, e drept, cu ajutorul parlamentar al PSD. Totuși, alegerile parlamentare din 2008 au readus PNL în postura de partid de opoziție, în acord cu scorul său electoral, de 19% din totalul voturilor, cu peste 5 procente superior celui obținut în alegerile europarlamentare din 2007. De menționat că acesta a reprezentat și cea mai bună performanță a partidului din întreaga sa istorie postcomunistă.

În urma alegerilor, la congresul din 29 martie 2009, Crin Antonescu a devenit cel de al șaselea președinte liberal după 1989. Conform statutului liberal, Călin Popescu-Tăriceanu s-a alăturat celorlalți doi foști președinți, în cadrul conducerii colegiale a PNL.

La alegerile prezidențiale din 2009, Crin Antonescu a repetat performanța lui Petre Roman din 1996, obținând peste 20% din voturile exprimate în primul tur de scrutin. În schimb, alianța pentru turul secund cu candidatul plasat pe locul doi, Mircea Geoană, împotriva lui Traian Băsescu, nu a mai funcționat. Oricum, Antonescu a reușit să atragă un număr record de votanți, superior celui al susținătorilor PNL în alegerile locale și parlamentare din 2008 și europarlamentare din 2009.

Pe 6 martie 2010, același Crin Antonescu a fost reconfirmat președinte al PNL.

Rezumând, în decurs de două decenii PSD și-a schimbat președintele de cinci ori, dar răsturnarea liderului fondator s-a produs abia în 2005, când Ion Iliescu, înfrânt de Mircea Geoană în competiția pentru șefia partidului, a rămas simplu membru de partid. E drept, doi ani mai târziu, Iliescu s-a întors în conducerea partidului, ocupând poziția de președinte de onoare. Schimbarea liderului fondator nu a pro-

vocat o criză a organizației¹, dar din 2005 PSD a retrogradat în poziția de partid secund al scenei politice. De cealaltă parte, PNL a experimentat răsturnarea liderului fondator încă din 1993, de la prima din seria de șase schimbări produse în fruntea partidului după 1990, cu consecința scindării sale imediate. Totuși, după o perioadă lungă de instabilitate, PNL a reușit să-și refacă unitatea și chiar să-și sporească rolul pe scena politică. Una peste alta, *se poate spune că și PSD și PNL, au putut depăși criza de succesiune a liderului fondator, deși fiecare a făcut-o într-un mod particular și cu costuri specifice*: PSD a utilizat soluția succesiunii testamentare, adică a desemnării unui președinte agreeat de liderul fondator², doar congresul din 2005 fiind excepția de la regulă, pe când PNL a experimentat calea critică a răsturnării de timpuriu a liderului fondator (reîntors în partid după un deceniu). Cu toate acestea depersonalizarea partidelor, în mod desosebit în cazul PSD, legat în continuare de destinul lui Ion Iliescu, rămânea încă un deziderat. Să ne explicăm.

Cum am arătat deja, partidele românești au funcționat încă de la naștere ca structuri personalizate, influențate puternic de liderii naționali și anturajul acestora. Consecința managerială a reprezentat-o centralizarea deciziei politice. În general, liderul național al partidului (fie că era vorba de conducători carismatici precum Ion Iliescu sau Corneliu Coposu, ori simpli președinți de partid) era „încărcat” cu autoritate maximă, iar conflictele interne erau arbitrate de conducerea națională, de regulă, într-o formulă restrânsă la anturajului liderului. Un asemenea model de management politic își afla justificarea în valoarea sa de antidot la fărâmițarea partidistă manifestată la debutul partidismului. Centralismul reprezenta, deci, o soluție strategică pentru a controla competiția internă, de cele mai multe ori identificată cu criza organizației. Totuși, privind istoria primului deceniu pluripartidist postcomunist este greu de apreciat măsura în care strategia centralismului a contribuit la ordonarea și stabilizarea vieții partizane. Oricum, în ultimii ani s-a făcut simțit un nou management de partid, manifestat prin autonomia tot mai mare a filialelor, unele suficient de puternice chiar pentru a se opune directivelor centrului sau pentru a impune la nivel național anumite decizii favorabile acestor structuri locale. Exemplele care pot fi citate în acest sens sunt numeroase, dar diversitatea lor se poate reduce, în esență, la două categorii. Pe de-o parte, trebuie avute în vedere acele evoluții determinate de schimbările statutare care recunosc forța și competențele specifice organizațiilor locale ale partidelor. Un criteriu puternic îl reprezintă gradul de independență acordat de statute filialelor în ceea ce privește întocmirea listelor cu candidați parlamentari. Un alt criteriu este structura bugetului, alimentat în proporție tot mai mare prin contribuțiile organizațiilor teritoriale și a sponsorilor acestora. Pe de altă parte, dar în dependență în special cu finanțarea activității de partid, este vorba despre ceea ce media numește fenomenul *baronilor de partid*, în fapt o manifestare directă a forței liderilor organizațiilor teritoriale ale partidelor, de ale căror interese și cerințe conducerile centrale trebuie să țină seama. Deși semnalat în mod deosebit în legătură cu partidul de guvernământ, fenomenul baronilor de partid devine o caracteristică a partidelor cu reprezentare puternică la nivel administrației locale³.

1 În mod paradoxal, aceasta s-a produs în 1996, când Ion Iliescu s-a întors la conducerea partidului; atunci miza competiției interne a reprezentat-o, cum am văzut, postul de adjunct al lui Iliescu.

2 Acesta a fost formula practică și de PC, dar chiar și de PD, în 2005.

3 Putem exemplifica acest proces printr-un caz extrem de autonomizare a unei organizații locale. În 2000, impunerea de la centru pe prima poziție a listei PD pentru Camera Deputaților la alegerile din 2000 a candidaturii vicepreședintelui Bogdan Niculescu Duvăz, respinsă de filiala Constanța a partidului, s-a soldat practic cu trecerea întregii organizații, condusă de Stelian Duțu, totodată președinte al Consiliului județean, la PNL. Probabil că PD s-a putut consola cu faptul că atât Bogdan Niculescu Duvăz, la Cameră, cât și Viorel Pană, la Senat, au câștigat pozițiile pentru care au candidat, iar partidul a obținut în circumscripția Constanța un scor

La fel de exagerată ca și centralizarea din deceniul anterior, actuala descentralizare îmbracă forma unei tendințe de *feudalizare* a partidelor, adică de fărâmițare a acestora după criteriul părților (*partidelor*) componente, tutelate de baronii locali¹, autoritatea liderului național fiind direct dependentă de susținerea baronilor de partid. În cadrul acestei noi reguli de funcționare a partidelor politice, migrația inter-partinică nu este decât un instrument de reglare spontană a raporturilor de putere dintre centru (conducerea națională a partidului) și periferie (structurile partizane locale). Oarecum paradoxal, această tendință sui-generis de descentralizare a partidelor a transplatat caracteristica personală a partidului din plan național în plan local, având drept rezultat multiplicarea leadershipului de tip autocratic, adică o poliartzizare a partidelor: partidele au rămas entități personale, dar persoanele importante au devenit liderii locali. Așadar, putem aprecia că, în ciuda transformărilor interne petrecute în ultimii ani, *partidele își mențin caracterul personal*, aplicabil acum și la nivelul federațiilor de partide ce le compun, prin multiplicarea rolului jucat inițial de liderul național și reproducerea acestuia la nivelul diferitelor structuri partizane locale.

Cum feudalizarea partidelor, deși probabil profitabilă sub aspect strict electoral, nu poate contribui la instituționalizarea lor, miza congreselor PSD și PNL din 2010 a reprezentat-o continuarea procesului de depersonalizare a partidelor. Iată de ce, atât în cazul PNL, cât și în cel al PSD, principalii competitori, totodată președinți în exercițiu, au vorbit despre reforma de partid în termenii, oarecum paradoxali, ai centralismului sau, mai exact, ai re-centralizării partidului. Soluția aleasă de amândoi a fost cea a alegerii în bloc a președintelui și a echipei acestuia, ce necesita, în ambele cazuri, modificări statutare.

Cum au evoluat lucrurile știm deja. Pe de-o parte, în cazul PSD, participanții la Comitetul Executiv² din 16 februarie au decis să susțină varianța prezențată de Mircea Geoană, respectiv ca alegerea conducerii naționale să se facă în bloc.³ Ulterior însă și în mod deosebit la presiunea lui Ion Iliescu, care a amenințat chiar cu „retragerea din toate funcțiile deținute în partid”, s-a renunțat pur și simplu la decizia adoptată de Comitetul Executiv. Astfel, pe 18 februarie, și-au depus candidaturile individuale pentru funcția de președinte PSD, în ordinea înscrierii în competiție a principalilor competitori, Cristian Diaconescu, Victor Ponta,⁴ Miron Mitrea și Mircea Geoană. Tot individual au fost depuse candidaturi și pentru celelalte funcții ce urmau a fi alese de congres⁵. Rezultatul votului pentru cei doi candidați la președinția

apropiat de media națională. Ulterior, nemulțumit de situația din PNL, grupul Duțu a părăsit partidul liberal în favoarea umaniștilor, pe 5 martie 2001. El a adus cu sine o „zestre” de 23 de primari, 8 consilieri județeni și alți 1500 de membri. În fine, *partida Duțu* a revenit în PD la începutul lui aprilie 2003, nu fără a generat noi tensiuni în partid, soldate, printre altele cu demisia senatorului Viorel Pană. Totuși, dizidenții au fost primiți cu brațele deschise, iar Stelian Duțu a fost reconfirmat ca președinte al PD Constanța. De reținut că în confruntarea dintre un senator, susținut de conducerea centrală, și un lider local, învingător a ieșit cel din urmă, ceea ce vorbește de la sine despre forța *partidei Duțu*. Într-o formă similară, experimentul Duțu s-a repetat după alegerile locale din 2008.

1 Din această perspectivă, având în vedere rolul jucat de partide în România, suntem îndreptățiți să înlocuim termenul de *partidocrație* cu cel de *partitocrație*, ce definește acel tip de regim politic în care dominația nu aparține ca atare structurilor numite partide politice, ci diferitelor *părți* (grupări) ce le compun.

2 Conform Statutului PSD, Comitetul Executiv este organismul colegial de conducere la care participă președintele, președintele de onoare, vicepreședinții naționali, președinții filialelor și alte persoane îndreptățite.

3 Tehnic, procedeul aparține categoriei scrutinelor majoritare plurinominal cu vot pe listă blocată.

4 În locul lui Adrian Năstase, retras din cursă în ziua Comitetului Executiv.

5 În total, au fost depuse 9 candidaturi pentru funcția de președinte, 3 pentru cea de secretar general și 62 pentru cele 15 poziții de vicepreședinți.

partidului rămași în cursă în ziua congresului a fost o surpriză: din cei 1703 delegații, 856 l-au preferat pe Victor Ponta, în timp ce 781 au votat cu fostul președinte, ce nu confirma astfel poziția de favorit de pe care pornea. Cât privește celelalte posturi, secretarul general și șapte dintre foștii vicepreședinți au fost realeși, cu mențiunea că numai patru din totalul celor aleși ca adjuncți ai lui Ponta nu sunt și președinți de filiale. Mai adăugăm că, imediat după congres, trei parlamentari PSD au dezertat din partid, urmați, la câteva zile, de alți trei, printre care și Cristian Diaconescu, care s-au alăturat așa-numitului grup al „independenților” din Parlament.

De partea cealaltă, Crin Antonescu nu a întâmpinat piedici serioase în calea implementării scrutinului pe listă blocată pentru alegerea conducerii naționale. Primul pas a fost făcut pe 23 februarie, când Antonescu a dat publicității moțiunea „Prin noi înșine, ACUM”, prin care concura pentru un nou mandat de președinte, chiar dacă statutul PNL nu prevedea sistemul de moțiuni¹. Au urmat voturile din Biroul Politic Central (3 martie) și din Delegația Permanentă (4 martie), ambele favorabile modificărilor statutare propuse de Antonescu – alegerea în bloc a membrilor Biroului Politic Central, pe o listă propusă de președinte, și desființarea funcției de prim-vicepreședinte. În fine, congresul extraordinar din 5 martie a confirmat schimbările statutare (1098 voturi pentru și numai 258 împotrivă)². La congresul ordinar de a doua zi, Crin Antonescu și echipa lui, înnoită doar în proporție de 28%, au fost votați de 986 de delegați, 357 pronunțându-se pentru contracandidatul său, Ludovic Orban. Victoria lui Antonescu nu a confirmat scenariul dezertărilor importante din PNL, un singur parlamentar părăsind partidul chiar în ziua congresului.

Pe scurt, Mircea Geoană a eșuat în încercarea de a restaura centralismul în PSD, în timp ce, în PNL, strategia antonesciană a „echipei prezidențiale” a avut câștig de cauză.

Concluzia pe care o vom formula ar putea părea paradoxală: *nu înfrângerea lui Mircea Geoană, ci realegerea lui Crin Antonescu poate fi catalogată drept o reformă de partid!* Dar nu și dacă avem în vedere obiectivul instituționalizării partidelor românești. Căci, privite din această perspectivă, deciziile celor două congrese ne arată că PNL a făcut progrese în raport cu PSD în ceea ce privește procesul depersonalizării partidului. Deși persistă în conducerea sa un număr relativ mare de baroni de partid, PNL, prin noul leadership, își propune să devină un partid mai puțin feudalizat și, deci, mai reformat decât PSD, unde liderul fondator este revigorat iar dominația baronilor de partid se perpetuează, în ciuda alegerii unui nou președinte. E drept, un anume paradox persistă, din moment ce procesul în sine trebuie să treacă printr-o etapă a re-centralizării partidelor, ca antidot la feudalizarea lor.

1 Până la acel moment singurul partid în care funcționa statutar sistemul moțiunilor era PD-L, sistem utilizat încă de la Convenția Națională FSN din martie 1992, cea care a marcat separarea actualelor PD-L și PSD.

2 Trebuie totuși spus că adoptarea votului pe listă blocată nu era o noutate absolută pentru PNL. Formula a fost introdusă în 2002, odată cu alegerea ca președinte a lui T. Stolojan (acesta primind atunci 82% din voturile exprimate) și a fost utilizată, într-o variantă atenuată, în 2005, când Popescu-Tăriceanu a fost confirmat președinte.

Managementul conectării și resursele ideologice ale puterii

■ SORIN BORZA

Abstract

The modern individual is performance oriented; hence, he is highly preoccupied with connecting himself with the public. His means of communication (mainly the imago-visual ones) are being permanently adjusted on a performative basis. Therefore, it turns to be more important what an individual is able to provide in public rather than whom he actually is and what values shape him up. Absorbed by a social "dialect" which he uses by reasons of conformity, any individual becomes the promoter of a culture of dissimulation. The vassalage's architecture articulates in the ambit of individual's ability to exploit the personal formulas of consensus. In the following we will thus argue that Romania missed its modernity, partly because of the residual effect of the post-feudal model of authority and because of the inertia of the vassalage system.

Keywords

Missed modernity, academic consensus, imagocentrism, political management, imago-ideologies

Putere și seducție. Valoarea politică a imaginii de consum

Prestigiul și puterea politică se cuantifică azi în perspectiva anvergurii și calității funcționale a **conectării** la o rețea dinamică de influențare a valorilor care determină dinamica unei societăți. În condițiile în care „Binele, la fel ca adevărul, include elemente ireductibil subiective”¹ sursa primară a influenței devine seducția. Mentalul colectiv asociază în mod curent seducția cu o categorie specială de atracție pe care cineva o poate exercita asupra celorlalți și pe seama căreia îi poate determina să ia anumite decizii. Plasată undeva în intervalul dintre infracțiune² și manipulare simpatică ea se bucură de îngăduința colectivă cu argumentul că probează *volens-nolens* prezența unei forme de grație intelectuală. La o analiză mai atentă seducția, chiar în formule pretins inocente, nu-și poate reprima latura sa violentă. Seducția ca formă de preluare a controlului deciziei de grup a permis înlocuirea puterii pumnului prin puterea disciplinei.

S-ar putea obiecta aici cu argumentul că normele (adesea convertite în legi) sunt liber consimțite și acest lucru schimbă radical lucrurile. În realitate

1 Nagel, Thomas, *Perspectiva de nicăieri*, trad. rom. Bogdan Lepădatu, @Ed. Vellant, București, 2008), p. 17

2 Există, ca încadrare penală, seducția unei minore...

toți profesorii de drept care privesc contractualismul cu atâta venerație au mari dificultăți atunci când trebuie să definească în termeni clari ce înțeleg prin consimțământ liber în condițiile în care știu sigur că mulți dintre ei au întârziat să-și plătească imediat impozitele cu scuza că au anumite rețineri în ceea ce privește legitimitatea lor. N-am nici un motiv să-i contrazic, dar mă pot întreba cât de liber este consimțământul unui bătrân țăran pentru care dreptatea a părut mereu a fi doar „folosul celui puternic”¹?

În aceste condiții pare destul de rezonabilă ideea conform căreia din rațiuni de economie a puterii seducția joacă în societatea modernă rolul de liant al *continuum*-ului carceral care acoperă spațiul dintre puterea disciplinei și puterea legii. Atunci când libertatea populară devenise mai mult decât o jucărie conceptuală decentă politicienii s-au simțit mereu în mare pericol. Istoria a arătat de prea multe ori că între libertate și filosofia libertății stau infinit mai multe gloanțe decât argumente. Ne putem însă consola cu ideea că pentru această întâmplare filosofii nu au, de cele mai multe ori, nici o vină. Politica trimite oamenii la filosofie înainte și după revoluție. În timpul luptelor pentru putere revoluționarii vor mai multe arme și mai puține idei. Abia după aceea sunt invitați la masă filosofi.

Puterea exercită seducție și seducția întreține puterea. Dimensiunea violentă a seducției rezidă în intenția ei programatică de a prelua controlul și nici un considerent de ordin moral nu va împiedica folosirea oricăror mijloace în vederea atingerii acestui scop. Imagocentrismul contemporan transformă imaginea cu caracter public în vector determinant de seducție și implicit în instrument major de preluare a controlului. Caracterul specific al competiției politice moderne nu face decât să confirme acest lucru.

Semnificativ dependentă de performanța ideologică a sistemului puterea politică dezvoltă o rețea dinamică de gestiune a informației prin care propria paradigmă a omului și a societății e livrată insistent pe o piață imagocentrată. Sfera „imaginilor de consum” are aspect de marfă și se comportă, până la un punct, ca atare. Publicitatea este expresia comună a competiției pentru preluarea controlului. Rezonanța publică a unei informații devine criteriul dominant de aprecierea unui conținut. Gradul de vizibilitate publică este condiție primară a capacității de a propune valori. Controlul canalelor de comunicare continuă devine miza majoră de putere. Internetul și televiziunea au devenit surse privilegiate de informare cotidiană și, implicit, factor primar de influență. **Societatea ultraconectată** a devenit mediul globalizat unde se manifestă rivalități cu caracter specific.

Piața informațiilor nu apare însă ca o piață concurențială de factură clasică. Esența superiorității în domeniu nu este gestiunea resurselor pe fondul unor rivalități în ce privește accesul, ci managementul strategic al valorii de piață. Valoarea de piață a unei informații nu se decide în orizontul adevărului ori a oportunității efective, ci în cel al preferinței. Piața informației se autoreglează pe baza mecanismelor tradiționale, însă valoarea de schimb se formează pe baza unui mecanism specific. Cererea ia naștere în orizontul intereselor subiective ale indivizilor și nu pe baza unui calcul decizional care are în centru utilitatea publică.

Volatilitatea cererii de informație este în directă legătură cu dinamica fără precedent a reorientării zonelor de interes și a polarizării fără precedent a centrelor de putere. Această dinamică e stimulată de perfecționarea tehnicilor de transmitere a imaginilor în timp real. Pe baza acestor tehnici are loc un fenomen global de „participare” care facilitează asumarea în comun a aceluși tip de experiență considerată esențială la nivelul liderilor informali de sistem. Decizia de a considera anumite fapte sau evenimente ca fiind semnificative în plan general uman are întodeauna un substrat ideolo-

¹ E o nouă ocazie să recunoaștem actualitatea lui Platon, chiar dacă acest punct de vedere nu ar fi corect să-l pe seama lui.

gic consistent. Manualele de istorie clasică la fel cu publicitatea, ori site-urile Internet cu trafic consistent sunt, în acest sens, forme de educație (manipulare) ideologică. Există însă o limitare a seducției de tip manipulator pe care istoria de tip clasic nu o poate trece cu vederea: câmpurile de luptă sunt pline cu morți care nu mai pot spune nimic despre credința ori ideile lor. La nivelul istoriei propriu zise informația se validează fără echivoc într-un joc transparent al reciprocității. Informația e cheia puterii, iar puterea e cea mai importantă „fabrică” de informație socialmente exploatabilă.

Despre deteriorarea relației dintre știință, adevăr și influență

Indecentă cu metodă, asemeni unei curtezane care își cunoaște prea-bine puterea de seducție, știința a rămas spațiul unde istoria (totdeauna contemporană) se încorporează să învețe masele ce înseamnă să fii om. Caracterul și volumul de informație de care un grup (ca și un anumit individ) dispune la un moment dat poziționează social. Societatea informațională, dincolo de complexitatea și rafinamentul ei tehnologic rămâne efectul natural a unor structuri ierarhice cât se poate de vechi. Și tot ceea ce facem nu pare să fie decât o altă încercare de a răspunde la o întrebare cât se poate de veche: dacă e omenesc să dorim mai multă putere oare câtă putere ne lipsește pentru a ne purta cândva omenește?

Legătura între putere și informație nu e mai puțin strânsă decât în trecut. Informația și-a schimbat însă fundamental natura în condițiile în care azi nu răspunde neapărat unor nevoi imediate de cunoaștere. Ca formă adaptativă de capitalizare a influenței informația nu coagulează prioritar în jurul unui conținut. Valoarea publică a unei informații are tot mai puține legături cu adevărul ori rigoarea și tot mai mult cu răspunsul la întrebarea „ce se poate face cu ea?” Clișeul potrivit căruia „informația înseamnă putere” și-a schimbat radical accentele. Produsul informativ „beneficiază” de aceleași prelucrări cu efect publicitar pe care le suferă în epoca actuală orice marfă.

Expresia „știință pură” e atrăgătoare dar ea nu are conținut, poate cu excepția câtorva marginali pierduți în tăcerea laboratoarelor. Maniera contemporană de a face cercetare științifică dezvoltă o latură spectaculoasă tocmai pentru că resursele pentru cercetare sunt direcționate generos în zone care pot capta atenția. Vizibilitatea a devenit un criteriu al expertizei¹ care deplasează centrul de greutate al interesului științific în zone frecventabile unor indivizi fără o bogată cultură domeniială. Prezentările obișnuite la conferințele științifice contemporane implică de cele mai multe ori grafica Power Point și această preocupare de a oferi suport intuitiv pentru ideile vine să confirme orientarea imagocentrică a culturii academice. ***Valoarea unei informații variază proporțional cu intensitatea și anvergura conectării pe care o determină.*** Pentru că o informație primește valoare numai dacă prezintă interes și interesul e rezultatul unui management politic al informației, conectarea a devenit accesoriu indispensabil al puterii. Orice putere rămâne în viață atâta vreme cât e capabilă să producă, să gestioneze și să legitimeze ideologic ierarhii publice și interese comunitare.

Videocultura și imaginea-marfă

Imaginea e mai ușor vandabilă decât un ansamblu textual pentru că poate fi mai captivant ambalată. Appetitul întreținut al contemporanilor pentru divertisment și metodele facile de dezvoltare personală sunt expresii colaterale ale imagocentris-

¹ Indexările în baze de date internaționale, ISI (cât se poate de respectabile, de altfel) sunt totuși forme de acreditare a activității științifice în orizontul intereselor și al preferinței conformiste.

mului contemporan. Clișeul conform căruia *o imagine bună spune mai mult decât o mie de cuvinte* a încolonat destui vasali nu pentru că ar dispune azi de argumente mai clare, ci mai ales pentru că la nivel de masă asigură confort virtual la prețuri promoționale. Video-cultura de masă are succes nu fiindcă imaginea ar fi mai relevantă decât mesajul textual (adesea ele sunt combinate), ci fiindcă facilitează iluzia inteligibilității fără efort într-o manieră pe care textul nu a îndrăznit să o pretindă. Să pătrunzi esența ascunsă a realității rămânând totuși la suprafața lucrurilor, iată promisiunea irezistibilă a imagocentrismului. Cum nu există, pentru moment, probe suficiente că ar fi o promisiune mincinoasă, imaginile au pus stăpânire pe viețile noastre de zi cu zi.

Există deja destule produse unde ambalajul a devenit mai important decât conținutul și uneori costă chiar mai mult. Produsele de marcă sunt însemne de putere. Preeminența imaginii-marcă asupra obiectului (conținutului) conduce la o reorganizare de raporturi de influență în planul vieții publice. Puterea politică și-a găsit instrumente noi odată cu expansiunea accelerată a societății informaționale. Pentru că sursele clasice de autoritate evaluabile în termeni de performanță și eficiență managerială pierd teren se poate admite că *are loc o desubstanțializare a surselor puterii*. Banii înseamnă dintotdeauna putere și cum cei puternici se înghesuie să cumpere imagine, înseamnă că imaginea a devenit capital și sursă de putere. Modalitatea actuală de exercitare a puterii politice e cea mai bună dovadă în acest sens. Într-o lume unde „demișii de onoare” nu au legătură cu vreo morală anume, ci doar cu succesul unor anchete de presă *teatrocrăția e principalul simptom al acestui fenomen*. Așa cum observa Nicolas Evreinov, în epoca teatrocrăției actorii politici „trebuie să-și plătească tributul”¹. Un soi de utilitarism recalibrează politic orice imagine care intră în contact cu spațiul public. În acest orizont marcat politic orice imagine se pretează la o lectură mercantilă. Piața de imagine pentru public a devenit principala piață mondială. La nivelul discursului intelectual dimensiunea comercială a imago-mesajului contemporan e ținta unor acuze firave și oarecum pasagere. Motivele rămân, deloc întâmplător, ocazia unor platitudini cu iz academic. „*Proprietarii societății s-au străduit din totdeauna să minimalizeze noile forțe care riscau să le ia locul, încercând să demonstreze caracterul perimat al discursului și al acțiunii lor.*”² Faptele sunt din fericire destul de încăpățănate și, în absența oricărei solidarități academice, trec repede peste mulțimea intelectualilor care acceptă mai greu acest lucru.

Puterea de tip clasic era oricând în măsură să probeze și să convertească influența politică în performanță economică sau succes militar. Fără ca aceste elemente să-și fi pierdut complet relevanța e evident faptul că ecuația tradițională a puterii trebuie consistent amendată. Într-o lume în care preocuparea pentru cunoaștere și adevăr e doar un mijloc îmbunătățire a ratei profitului, nu adevărul e criteriul care decide cât de semnificativă e o informație, ci *ratingul*. Conectarea totală a indivizilor în societățile moderne permite lansarea și întreținerea publică a unor modele care pun actele individuale în ecuația conformistă a onorabilității. Puterea are nevoie de inși disciplinați și onorabili (ceea ce, în esență, e același lucru din punctul de vedere al sistemului). *Ratingul este expresia statistică a capacității de a produce conformism și angajament de masă*. Imaginea capătă valoare nu atât prin rigoare de conținut, cât prin capacitatea (potențialul) de a deveni obiect al interesului de masă și instrument al mobilizării conformiste. În acest sens imago-informația cu valoare mobilizatoare este principala marfă în orizontul modului de viață dionisiac, nomad și tribal care marchează postmodernitatea.

1 Evreinov, Nicolas, *Le théâtre dans la vie*, Ed. Librairie Stock, Paris, 1930, trimitere în Ballandier Georges, *Scena puterii*, trad. rom. Sanda Fărcaș, Ed. Aion, Oradea, 2000, p. 15.

2 Maffesoli, Michel, *Clipa eternă*, trad. rom. Magdalena Tălăban, Ed. Meridiane, București, 2003, p. 17.

Determinismul imagocentric și instrumentele managementului total

Suntem martorii unei fracturări fără precedent a lanțului tradițional adevăr-credibilitate-interes. Valoarea politică a cunoașterii științifice se decide cu instrumente cel puțin bizare. Odată ce un anume subiect reușește să capteze atenția publicului soarta lui (ca problemă a maselor) ajunge la dispoziția managerilor de imagine. Percepția publică a temelor (care incită și excită) devine preocuparea de bază a managementului total. Managementul total politizează informația (indiferent de natura și domeniul de referință) accentuând până la obsesie dimensiunea ei performativă. Mesajul, grav descentrat în direcția conformismului formei, blocat în orizontul bavardajului¹. Structura subiectelor mediatice care fac rating este revelatoare în acest sens.² ***Televiziunea (urmată îndeaproape de Internet) este principalul vector de promovare a determinismului imagocentric.*** Medii optime ale survolului ambele oferă compensații pentru deficitul de exprimare individuală care marchează existența omului comun. Decompensat, imatur și vulnerabil emoțional omul masă își consumă docil iluzia participării la o lume în care orice pare posibil. Paralizat sub vraja confortului imediat individul „se înscrie” în lume și acceptă o poziție de sistem plecând de la o formă a imaginii de sine a cărei lectură se face plecând de la valori socialmente frecventabile. Odată capturat în „piramidă” individul e mult prea ocupat să urce spre vârf pentru a mai găsi timp să mediteze la sensul actelor sale. Managementul total e posibil doar sub presuposiția impusă că nu e posibilă nici o formă a progresului acolo unde nu avem concurență directă. Cum doar indivizi centrați ideologic pot concura pe același puterea produce imagini-simbol menite să aloce sens efortului conformist. Politicile de imagine sunt instrumentele clasice de centrare ideologică a maselor. ***Managementul politic al sensului vieții e resursa ideologică fundamentală pentru că nici o formă de știință nu e posibilă în alt orizont.***

Configurația piramidală a structurilor de putere se reflectă cu destulă fidelitate la toate nivelurile, cel mai vizibil fiind segmentul executiv al guvernării. Fără ierarhii influente puterea ar fi doar un concept subminat de lipsa de reflex public. Partidele, ca principali competitori în lupta pentru putere au prefigurat la nivelul mecanismelor interne liniile managementului total. Optimizarea controlului este proba performanței în managementul total. ***A putea în plan politic, înseamnă a dispune și a impune.*** Puterea managerială folosită eficient se convertește lesne în autoritate politică. Dacă puterea înseamnă influență, influența presupune resurse. În afara resursei economice, ca izvor tradițional de putere, rețelele moderne de influențe sunt condiționate de capacitatea de a gestiona mesaje cu potențial mobilizator. Puterea politică se asigură de caracterul mobilizator al propriei ideologii pentru că aderența ei la mase îi asigură accesul la resurse, inclusiv la resursele de informație. Calitatea și cantitatea surselor contează, dar în contextul globalizării capacitatea de a folosi informația și de a disemina date rămâne decisivă.

Deplasarea mizelor competiției între partide către zona politicilor mediatice e un simptom al imagocentrismului. Imagocentrismul este grație naturii eterice a vectorilor de influență principala cauză a procesului de „desubstanțializare” a puterii. Vectorul economic sau cel al politicilor de forță nu dispar, dar cadrele puterii în lumea modernă sunt retrasate în perspectiva unui utilitarism care limitează rolul lor. Conceptul modern al democrației și consecințele ei consumatoriste sunt în definitiv dovada întâmplării că „în vreme ce monarhii și ideologiile se pot schimba, *libido dominandi* rămâne mereu același”³.

1 Heidegger.

2 Divertismentul facil, excentricitățile și în general excesul specific „societății spectacolului” a luat locul informației de conținut.

3 Maffesoli, Michel, *Clipa eternă*, trad. rom. Magdalena Tălăban, Ed. Meridiane, București, 2003, p. 24

Seniori și tehnocrați

Autoritatea politică era sprijinită în mod tradițional pe o formă exemplară de legitimitate. Competența de a stabili vinovății rămâne până în zilele noastre apanajul unor „inițiați”. Ei acționează în numele legii sau numai al moralei, dar știm sigur că nu întotdeauna de dragul lor. Asta măcar pentru faptul că „nu constituie cu necesitate un adevăr faptul că cea mai bună viață poate fi realizată făcând doar ceea ce se cuvine.”¹ Statul pretindea imperativ monopolul folosirii forței tocmai pentru a controla principalele pârghii de putere și rămâne astfel principalul generator de ierarhii. Azi această perspectivă e pe cale de a fi revizuită. Care e azi noul câmp de bătaie și care sunt noile arme? Cine are dreptul legitim de a pedepsi în orizontul unei istorii pe care globalizarea informației și polarizarea centrelor de autoritate o subminează cu metodă?

E limpede faptul că „fizionomia” puterii s-a schimbat profund în ultimul secol. „Dreptatea” discreționară a seniorilor medievali s-a convertit în autoritate decizională și control al conectărilor publice. A apărut însă o competiție fără menajamente între aspiranții la audiență. Există în primul rând o problemă tehnică legată de aria de penetrare a propriilor opinii. Televiziunea și Internetul au oferit un suport prezumtiv democratic mesajelor cu caracter politic. Numai că penetrarea publică a ideologiilor nu e condiționată de asigurarea suportului tehnic adecvat. Oamenii care pot să primească a anume tip de mesaj reprezintă obiectul seducției pentru purtători de mesaj diferiți. Ei își dispută atenția și acordul unor indivizi care au (potențial) discernământ și care, pot negocia propria poziționare politică în urma unor decizii cu caracter rațional. Prestigiul a devenit condiție a credibilității și influenței. „Expertiza calificată” a devenit argument public al îndreptățirii acțiunii politice și se constituie ca formă de putere.

Experții ne spun întotdeauna cum stau lucrurile insistând prea puțin asupra motivelor care îi determină pe ei să afirmeli să apere un punct de vedere. Opinia publică preia pozițiile de autoritate cu destulă docilitate în condițiile în care lipsa de îndreptățire a unei poziționări diferite ar produce dificultăți de relaționare socială. Deconturile sociale ale lipsei de consens apar majorității ca fiind inacceptabile. Publicul e înclinat spre consens cu motivații psihologice firești. Nevoia de securitate și cea de acceptare vor face mereu mai interesante discuțiile despre fotbal decât analiza ultimelor decizii guvernamentale. Detașarea civică provocată de subvenționarea politică care rentabilizează *cultura plăcerii* e mediul în care orice putere politică dezvoltă mecanisme totalitare. Tendința de a comasa politicul cu administrativul a rămas forma trans-istorică de constituire și reaşezare a rețelelor de influență. Apelul insistent la experți și tehnicieni, mai ales în situațiile de criză, rămâne expresia comună a acestui fapt. Tehnocrații au de cele mai multe ori capacitatea de a ne explica în ce mod lucrurile stau prost (și de ce trebuie să plătim), însă nu pot oferi decât în mod excepțional soluții temeinice de depășire a crizelor.

Expertiza dă legitimitate aparentă deciziei și înlesnește un arbitraj consensual. Crizele politice moderne sunt rampe de lansare pentru intelectuali „neangajați” și „tehnocrați” predispuși la remoraj ideologic.² Noua tehnocrație este alcătuită majoritar din experți cu „ereditate” politică discretă. Există o figurație academică surprinzător de consistentă din punct de vedere cantitativ care asigură servil și interesat porția aferentă de credibilitate în cadrele căreia granița dintre politică și demagogie e tot mai greu de găsit. Uzul de metaforă la nivelul discursului politic pro-

1 Nagel, Thomas, *Perspectiva de nicăieri*, trad. rom. Bogdan Lepădatu, Ed. Vellant, București, 2008, p. 392.

2 În România sunt exemple suficiente de intelectuali care după stagii televizate cu patină ideologică evidentă s-au regăsit pe listele electorale ale partidelor „progresiste” în beneficiul cărora au lansat diverse analize și evaluări.

bează excesul de preocupare pentru seducție. Caracterul performativ al mesajului e principalul criteriu al relevanței sale politice. Asta pentru că, mai mult sau mai puțin postmodern „spectacolul nu este un ansamblu de imagini, ci un raport social între persoane, raport mijlocit de imagini”.¹ La probleme politice sunt formulate deliberat soluții contaminate emoțional.

Tezele consensuale rămân miza pedagogiei imagocentrice și mijloacele de informare în masă nu își pot reprima tentația (devenită misiune) de a fi dascăli conformiști. Dezbaterea politică a fost vulgarizată și acest lucru s-a întâmplat cu aportul decisiv al „experților” angajați ideologic. Frivolitatea captează interesul și teatralitatea declanșează un soi de solidaritate superficială care permite păstrarea unității în rândul membrilor „tribului”. Frecvența aparițiilor televizate a unor tâlhari „buni la suflet”, dezbaterile asupra corupției conjuncturale și mediatizarea înverșunată a delincvenților de duzină nu sunt fenomene analizabile independent. Azi nu operăm cu o definiție a binelui public care să fie concepută în absența oricărei predeterminări ideologice. Câtă vreme percepția publică a binelui se constituie și se reconstituie în trena unor supoziții conformiste nimic nu poate motiva o schimbare radicală a viziunii comune asupra actului de guvernare ca mecanism exclusivist de distribuire a privilegiilor. ***Puterea gestionează o rețea de vasalități cu ajutorul căruia dezvoltă un sistem de distribuire a privilegiilor și sancțiunilor.*** Din rațiuni de eficiență partidele politice, ca principali competitori în lupta pentru putere, acceptă tacit formule de conducere puternic centralizate. Numai prin păstrarea unității acestea își conservă șansa de a ajunge la putere și, mai apoi, de a o păstra. Ca principiu, ierarhiile de putere din lumea modernă nu schimbă esențial caracterul neuniform al accesului la privilegii. Există în continuare diferențe semnificative de blazon și în plan social doar însemnele au pierdut ceva din fastul lor medieval.

Vasalități postmoderne

Tentația gândirii filosofice de a decupla teoria de la o istorie plină de derapaje cinice și dictatori sângeroși e legitimă. La rigoare, orice om de bun simț va admite că exterminarea evreilor are tot atâtea legături cu Nietzsche pe cât aveau crimele stalinismului cu filosofia marxistă. Nu aș vrea să trecem peste această idee decentă cu aerul că ea ar putea asigura inocența unui sistem de gândire doar pe baza convingerii subiective că anumite atrocități au fost comise în istorie din pricina întâmplării că, pur și simplu, criminalii n-au înțeles filosofia așa cum ar fi trebuit.

Nu cred că cineva s-ar putea aștepta ca filosofia, indiferent de orientare, să asume crime. Oricât am încerca, nu putem deduce de aici inocența filosofiei pentru că, într-un fel sau altul, filosofia a pregătit orizontul istoric unde anumite evenimente au devenit posibile. Tentația filosofiei de a juca rolul de „amantă înșelată” e un loc comun tocmai fiindcă absența inocenței e o acuzație greu de probat în cazul său. Pe de altă parte, filosofiile sunt mereu gata să arate cum principalele ideologii care au marcat istoria omenirii și-au găsit adepți și opozanți înarmați tocmai din rândul celor care aveau mai puțin de a face cu fundamentele filosofice ori logica internă a ideilor. ***În acest punct democrația nu oferă nimic în plus față de cea mai odioasă dintre dictaturi: orice ideologie se va bucura să supraviețuiască hrănită de pasiunea adepților, fiind fără excepție, prea puțin interesată de inteligența ori cinstea lor.*** Ideologia este, în acest sens, un produs consensual bazat pe un acord emoțional privind o serie de aspecte referitoare la raporturile interesate care se stabilesc într-o comunitate umană. Concepțiile comune despre lume și viață (adică o anume filoso-

¹ Debord, Guy, *Societatea spectacolului*, trad. rom. Ciprian Mihali și Radu Stoenescu, Ed. EST-Samuel Tastet Editeur, București, 2001, p. 40

fie) au rămas ingredientul esențial al „jocurilor de strategie” care produc și demască imago-ideologii concurente.

Percepția comună a cotidianului se petrece sub presiunea „grilelor de lectură” care domină societatea la un moment dat. Pentru că această grilă are puternice conotații etice ea nu-și poate reprima simpatii implicit ideologice. Numai aderența la un „alfabet” ideologic determinat face posibilă o lectură consensuală a imediatului. Cotidianitatea se articulează și capătă consistență doar în orizontul unor convingeri de masă fasonate politic. „Videmele oficiale” ale puterii sunt instrumente primare ale comunicării eficiente și direcționate. Pentru a produce efecte publice precise imaginea relevă selectiv și insistențios o anumită perspectivă asupra lumii.

Orice ideologie mizează pe un „videm” fundamental.¹ Monarhiile sacre, totalitarismele ori democrația modernă rămân, în egală măsură, sisteme structurate în jurul unei imagini-cheie care condiționează interpretarea ideologică a lumii, a omului și a istoriei. Monarhul-divinitate, arianul ori clasa sunt *grafeme* în absența cărora nu este posibilă (pentru individul conectat) o lectură inteligibilă a vieții. Filosofia livrează comunității alfabetul civic în absența căruia acțiunea politică ar apărea lipsită de orice sens. În istorie eroii calcă în urma filosofilor (nu pe urmele lor...). Dimensiunea eroică a istoriei ia naștere în orizontul preparat pe care îl livrează și îl întreține un mod specific de raportare la lume.

A manageria politic imago-informația înseamnă a genera consens. Dependentă de consensul public, orice ideologie își păstrează aspectul spectral: sunt preluate selectiv acele dimensiuni ale sale capabile să legitimeze o viziune publică a raporturilor de putere. Filosofia interesează câtă vreme poate identifica valori consensuale, iar arhitectura raporturilor de putere este consecința vizibilă a negocierilor cultural-politice care de desfășoară continuu în orizontul societății imagocentrice. ***Imago-ideologiile sunt forma comună, accesibilă și extrem simplificată care înlesnește individului-masă conturarea unei concepții despre propria identitate.*** Identitatea subiectivă a individului comun păstrează accente pronunțat conformiste. Lumea imagocentrică asigură „uni-forme” de gală pentru toată lumea. Individul conectat nu are dileme: el știe de la ceilalți cum ar trebui să arate el însuși și, în consecință își poate întreține convingerea că știe exact ce are de făcut.

În acest sens, politica nu propune azi doar un mod de organizare a cetății ci, în primul rând un „ideal” despre cum poți partaja beneficiile de integrare în sistem. A fi bun cetățean înseamnă azi, mai mult ca oricând, a fi funcțional fără timpi morți, parte organică a unei structuri profitabile și competitive. Grija contemporană pentru individ e, în termeni mai puțin complezenți dar mai exacti, grija față de acei indivizi funcționali și adaptați nevoilor sistemului. Puterea politică încurajează replica-re a unor modele de succes individual care asigură continuitate ideologică și performanță. Imagocentrismul e sursa primară de putere a noilor autocrați pentru că asigură o lectură uniformă a criteriilor de performanță și a succesului în interiorul sistemului. Desigur, la fel cu toate lucrurile care au o anumită legătură cu politica, imaginile sunt măști seducătoare ce ascund chipul declarat imoral al voinței de putere. Și imaginile umilesc azi orice gând filosofic fiindcă liderii politici au văzut că, ***cine cucerește azi privirea oamenilor stăpânește lumea.***

¹ Metoda pe care Sol Worth a numit-o vidistică urmărește să combine dimensiunea lingvistică și descriptivă cu elaborarea unui set de reguli vizuale necesare interpretării unui *eveniment-Imagine*, pe baza conceptului lui Eisenstein de „videm”. Videmul este unitatea vizuală minimală a comunicării filmice, iar din combinarea videmelor se produce cadremul - cadrul, elementul major al semnificării.

Arhivele Sfera Politicii

■ STELIAN TĂNASE

Sadoveanu mason

Dosarul Mihail Sadoveanu de la CNSAS nu e bogat. Conține cu totul 109 file. Te aștepti să găsești mai multe dosare, cu mii de pagini. Sunt numai câteva rapoarte (sumare) ale Siguranței (destul de lipsite de interes), la care se adaugă multe tăieturi din presa vremii, mai ales anii 1936/7. Acestea din urmă reflectă o polemică gălăgioasă lansată de *Universul*, susținută și de *Curentul*, *Țara Noastră* (gazeta lui AC Cuza și a micului său partid), *Porunca Vremii* etc. Atacul împotriva lui Sadoveanu a survenit la sfârșitul anului 1936, îndată ce scriitorul a acceptat să fie directorul cotidianelor *Adevărul* și *Dimineața*. Decizia lui Sadoveanu a surprins, dat fiind dezinteresul dovedit până atunci (își începuse cariera în 1904) vizavi de presă, de jurnalism, dedicat fiind cu totul literaturii. Era și o lovitură de presă, autoritatea scriitorului fiind în epocă foarte mare. Era desigur o sinecură (plătită cu 100.000 lunar) în condițiile în care un director de mare ziar cîștiga atunci cam 50.000 lei lunar. Patronii celor două cotidiane de stînga aveau nevoie de o asemenea numire pentru a șterge impresia rămasă între cititori (drept susținători ai Kominternului, ai ideologiei bolșevice), după procesul lotului comunist condus de Ana Pauker, fosta soție a lui Marcel Pauker, unul dintre patronii trustului. Cu acel prilej presa „naționalistă” se năpustise asupra celor două cotidiane. Grupuri „indignate” formate din legionari, huligani etc. – care, în urma campaniei de presă, au trecut la incendierea unor chioșcuri unde se vindeau *Adevărul* și *Dimineața*, la incendierea unor ediții și la atacarea unor umili vînzători care plasau cele două ziare. Dincolo de diferențele ideologice, era vorba, cred, pur și simplu, de concurență, de bătaia pentru tiraje, ambalată în această controversă care a ținut luni de zile. Scandalul alimentează interesul cititorului. Afacerile înainte de toate! În acest context Sadoveanu a acceptat să preia directoratul de la *Adevărul* și *Dimineața* (după ce alți intelectuali de vază au refuzat), oferindu-și numele, și nu pe gratis cum am văzut. Atacul dinspre naționaliști și extrema dreaptă are ca temă nu atît valoarea operei sale, cît apartenența sa la masonerie. Polemica a prilejuit „o spălare a rufelor din familie” în vîzul lumii.

Date despre apartenența lui Sadoveanu găsim la Horia Nestorescu-Bălcești în *Sadoveanu mason*. Aflăm că devensie membru în 1927, la Iași. Escaladează (datorită numelui său cred n.a.) rapid ierarhia, devenind **Mare Maestru al Marii Loji Naționale** din România. În 1929 trece de la gradul 18 la gradul 33 și devine membru activ al Supremului Consiliu de Grad 33 și Ultim al Ritului Scoțian Antic și Acceptat din România. Sadoveanu se nimerește într-o perioadă de mari tulburări în interiorul masoneriei și este unul din protagoniștii controverselor. Își face mulți dușmani în contextul diferitelor schisme suferite în anii '30 de lojile masonice. Unele dintre aceste conflicte își regăsesc ecoul în scandalul de presă *Adevărul&Dimineața vs Universul&Co*.

Detractorii lui Sadoveanu pleacă de la premisa că masoneria este antinațională, antidinastică și îndreptată împotriva bisericii ortodoxe. Demonizarea și simplificarea, falsificarea trecutului și țelurilor francmasoneriei este operată de Pamfil Șeicaru, Nichifor Crainic, Brătescu Voinești, Nicolae Crevedia etc. Sadoveanu, lipsit de experiență în presă, nu sesizează miezul atacului (care are și anumite legături cu apartenența sa la masonerie), și se apără arătând care sunt scopurile prevăzute în statute și dă o listă de nume mari în istoria europeană și românească de membri ai lojilor masonice. De aici, când tema masoneriei se subțiază, atacurile amintesc unele afaceri suspecte ale scriitorului, mereu în căutare de stipendii, „finanțări” le-am zice astăzi. Sunt amintite pe larg și defectele omului, contradicțiile și zigzagurile sale. Lumea scriitoricească și intelectuală, în fața acestor atacuri îndreptate împotriva unui mare scriitor, a reacționat, formulând o scrisoare de protest și de solidaritate cu cel vizat, publicată în presă (nu și în *Universul&Co*) iar universitatea din Iași i-a oferit titlul de doctor honoris causa. Ceremonia apare descrisă într-un raport al Siguranței – s-a desfășurat în liniște, fără tulburările anunțate de extremiști.

Reproducem nu articolele de presă, ușor accesibile la Biblioteca Academiei Române, ci câteva file din dosarul nr 16016 deschis de Ministerul de Interne, Direcțiunea Generală a Poliției. Materialul de aici e citat exhaustiv în cadrul acțiunii informative nr. 51/034, vol 1, 19505, desfășurată de Securitate. Rândurile de mai sus își propun doar să clarifice puțin contextul notelor eliptice ale diferiților agenți ai Siguranței&Securității de-a lungul unui deceniu și mai bine, din 1934 până în 1950. Vreme în care circumstanțele istorice s-au schimbat radical. În 1950 Sadoveanu este portdrapelul intelectualității românești care susține ocupantul sovietic, privilegiat al regimului comunist de la București. Odată scoasă în afara legii, francmasoneria nu se mai bucură de sprijinul său, cred că rațiunea e simplă: nu îi mai aducea nici un fel de avantaje.

Sadoveanu Freemason

Mihail Sadoveanu's file discovered in the records of the National Council for the Study of Securitatea Archives (CNSAS) is pretty poor. While anyone would have normally expected to find at least several files composed of thousands of pages, Sadoveanu's file is made of only 109 sheets, pieced together by Siguranța's agents (all describing pretty uninteresting details) and some newspaper cuts, generally dated 1936/7. The latter reveal a noisy polemic launched against Sadoveanu by *Universul* and backed-up by *Curentul*, *Țara Noastră* (A.C. Cuza's newspaper), *Porunca Vremii* etc. The depicted media attacks started at the end of 1936, when Sadoveanu accepted to run *Adevărul* and *Dimineața*. Back then, everybody was fairly surprised with Sadoveanu's new commitment to journalism, as his dedication for literature was notoriously larger than life. It was practically groundbreaking for one of the most appreciated Romanian writers to take on a leading role in the press industry. As we shall see, the whole thing was in fact a sinecure; Sadoveanu was paid with 100,000/month, while any other leading journalist would have normally received a paycheck of about 50,000/month. In reality, the owners of the two big left-wing newspapers hired Sadoveanu mainly for improving the image of their business. Due to the trials sentencing several communists, among whom Ana Pauker, the ex-wife of Nicolai Pauker, a media tycoon of those times, a consistent part of the audience of *Adevărul* and *Dimineața* came to consider the entitled publications devoted to the Comintern and to Bolshevism.

As a first outcome, the right-wing newspapers and their supporters started to direct their attacks against *Adevărul* and *Dimineața*. Rebels, legionnaires and

hooligans embarked upon setting fire on newsstands and on assaulting innocent newsmen. Supposedly, beyond the ideological struggle which lasted for several months, it was all about competition and strife for audience. After all, scandals and scoops draw very well the readers' attention; and, nonetheless, business is business! On this background did Sadoveanu accept to take the lead of *Adevărul* and *Dimineața* (after several other intellectuals had previously dropped). And he did it not for free at all! As for the right-wing nationalists who consistently campaigned against him, they did it mostly because he was a Freemason and less because of the value of his literary work. Finally, the whole controversy ended up with an unhappy public exposure of private lives.

Valuable information about Sadoveanu's Masonic membership can be found in *Sadoveanu Mason (Sadoveanu Freemason)*, written by Horia Nestorescu-Balcești. We learn that he became a full member in 1927, while he was in Iași. He quickly evolved (probably because of his fame), becoming a Grand Master in the National Masonic Lodge. Next, in 1929 Sadoveanu reached the 18th degree, eventually achieving the 33rd degree and thus becoming an active member in the Supreme Council, the highest rank of the Scottish Rite. But unfortunately, his membership not only interfered with a period of great dissent within the Freemasonry, but Sadoveanu himself turned to be one of the main characters feeding the whole quarrel. Overall it was a cloudy period of schisms and passions for Romanian Freemasonry during the 30's, and sooner or later the spirits came out in newspapers like *Adevărul*, *Dimineața*, *Universul&Co.*

Sadoveanu's contesters mainly argued that Freemasonry was antinational, anti-dynastic and directed against the Orthodox Church. Pamfil Șeicaru, Nichifor Crainic, Brătescu Voinești, Nicolae Crevedia etc., all used to steer a resisting campaign, set on demonization, simplification and on the falsification of Freemasonry's both tradition and intentions. Sadoveanu in turn knew little about how to face the music of his enemies; not aware of their real intentions, he defended himself by bringing forth the provisions of the organization and a large list of famous faces representing European and Romanian Freemasonry. After a while, when the subject started to lose its impact on the audience, the attacks were redirected against Sadoveanu's private life and sensibilities. Still, disapproving this private nuisance, some other important Romanian intellectuals tried to help Sadoveanu. Therefore, they drafted a collective open letter, published in all the important newspapers of those times (excluding *Universul&Co.*), where they clearly stated their sincere support. Soon after, the University of Iași honored Sadoveanu with the degree of *Honoris Causa*, ceremony closely depicted in a record prepared by Siguranța.

Having these said, in the following we are reproducing some few excerpts from the file no. 16016, belonging to the Police Department of the Minister of Home Affairs. The material exhaustively quoted is classified with number 51/034, vol.1/19505, Securitatea files. Our primary concern is to shed light on this affair, which until now has been only partially comprehended, mainly because of the elliptical information we have received from the poor notes taken by different Siguranța&Securitatea agents, during the lapse of time set between 1934 and 1950. In the long run the historical circumstances radically changed. In 1950 Sadoveanu turned to be the leading voice of the Soviet invader, enjoying all the privileges granted by the Communist regime. As for his relationship with Freemasonry, after the organization has been totally outlawed, it completely lost Sadoveanu's support. The explanation is pretty elementary: it was of no help anymore.

Arhiva Sfera Politicii nr. 145
Arhiva CNSAS
Dosarul 166.106
filele,
1, 2, 69, 73, 79, 85, 86, 88, 100, 102, 103, 104, 105, 106, 109

ROMÂNIA

Dosarul nr.166.106 Volumul Nr.....1.....

MINISTERUL DE INTERNE
DIRECȚIUNEA GENERALĂ A POLIȚIEI
ARHIVA SIGURANȚEI
ANUL 193_

DOSARUL

Referitor la Sadoveanu Mihail

.....
Fila 1

NOTA
26 SEPTEMBRIE 1930

Suntem informați că miercuri 10 septembrie a.c., la sediul *Lojei Naționale* din Iași, de sub președinția venerabilului Mihail Sadoveanu a avut loc un enorm scandal care nu s-a potolit din motivele următoare:

Loja Națională din București a scris venerabilului Sadoveanu la Iași, că la flotila aviatică locală, condusă de maiorul Argeșeanu, un vechi mason, soldații evrei sunt persecutați de ofițerii creștini și în consecință președintele Lojei din București, i-a cerut venerabilului să ia măsuri severe împotriva maiorului Argeșeanu.

În această ședință de la 10 septembrie s-au făcut, pe baza scrisorii menționate, observațiuni maiorului Argeșeanu și pe când acesta se justifica, căpitanul Trifu, mason și el, tot din aviație, care era prezent, împreună cu George A.C.Cuza, fiul d-lui A.C.Cuza, președintele ligii antisemite, au luat apărarea maiorului Argeșeanu și au provocat un mare scandal, spunând între altele că ei înțeleg să fie masoni- însă de nici o manieră nu admit să fie puși în serviciul evreilor.

.....
Fila 2

NOTA
9 SEPTEMBRIE 1934

Aproape toată intelectualitatea din Iași (circa 500 de persoane),

este înregimentată în loje masonice de sub conducerea scriitorului **Mihail Sadoveanu**.

Loja domnului Sadoveanu fiind atacată- ca făcând parte din LOJA MARELUI ORIENT- și prin urmare fiind anticreștină, antimonarhică și revoluționară, francmasonii au recurs la un truc: au însărcinat pe doctorul Bădărău cu formarea unei „loji” naționale, despărțindu-se astfel de lojile domnului Sadoveanu.

Revista critică de sub conducerea profesorului universitar Pascu, în numărul viitor va publica numele a vre-o 70 de masoni.

Cum revista nu stă tocmai bine materialicește- având un eficit de 10.000 de lei- s-a sugerat profesorului Pascu ideea formării unui „Comitet român anticomunist”, care să contrabalanseze acțiunea „Comitetului antifascist român”.

D-sa a răspuns că acceptă și va acționa la toamnă când vin studenții, în colaborare cu prof. Universitar Ștefan Berechet.

.....

fila 69

3 mai 1945

NOTA

SADOVEANU MIHAIL, scriitor, născut în Pașcani în anul 1880, de religie creștin-ortodox, domiciliază în Intrarea Romei, nr.7, în calitate de chiriaș al lui Victor Cațașani, expert contabil, care posedă postul telefonic nr.2.11.28.

A făcut studiile secundare la liceul din Fălticeni și Iași. Între anii 1900-1910 a fost director al Teatrului Național din Iași, iar din iunie 1921 membru al Academiei Române, laureat cu premiul național de proză din anul 1924, după care „Doctor honoris causa” al Universității din Iași.

A fost și membru al partidului agrar, deputat în anul 1926, iar în anul 1936 președinte al Senatului.

Numitul în calitate sa de scriitor are o sumedenie de lucrări cu **caracter literar**.

SADOVEANU MIHAIL este cunoscut ca un mare luptător democrat, suferind mult din partea diferitelor regimuri care în perioada de la 1920- până la 23 august 1944 s-au perindat pe la cârma țării.

În anul 1936 a luat conducerea ziarelor democrate *Dimineața* și *Adevărul* într-un moment în care țara aluneca pe panta așa zisului naționalism, fapt ce i-a atras calomniile și insultele din partea presei de dreapta, din partea diferiților scriitori și academicieni.

În mai toate lucrările sale atinge și chestiunea socială a țărănimii la care numitul ține foarte mult, cerând pentru aceștia pământ, credite, cooperative, inventare etc.

Actualmente face parte din A.R.L.U.S, iar mai înainte a fost înscris în loja francmasonică având gradul 33.

La fișele și cazierile polițienesci, precum și la S.I. numitul are dosare din care rezultă că tot timpul și-a îndreptat activitatea sa în lupta pentru democrație.

În cadrul A.R.L.U.S-ului depune o intensă activitate în scopul de a se obține o cât mai mare apropiere între România și U.R.S.S.

.....

Fila 73

La Ministerul Propagandei s-a descoperit că domnul Mihail Sadoveanu, care astăzi deține rolul de conducător al tineretului progresist a figurat printre stipendiații permanenți ai lui Mihail Antonescu. S-au găsit o serie de chitanțe semnate de domnul Sadoveanu.

.....

Fila 79

Sec, III-a

1 februarie 1937

NOTA

În cercurile gazetărești se discută următoarele cu privire la mobilul campaniei duse de **UNIVERSUL** contra scriitorului Mihail Sadoveanu, directorul ziarului **ADEVĂRUL**. De îndată ce dl. Stelian Pop a aflat că se ventilează ideile angajării lui Sadoveanu ca director al ziarelor **ADEVĂRUL ȘI DIMINEAȚA**, d-sa i-a propus să colaboreze la **UNIVERSUL** ca prim-redactor, plătit cu 60.000 de lei lunar.

Sadoveanu a respins această propunere acceptând-o pe aceea a ziarelor din Sărindar, unde primește 100.000 lei lunar.

.....

Fila 85

Direcțiunea generală a Poliției București

Raportăm că astăzi 6 crt., la orele 19:00 s-a ținut senatul universitar la Iași cu care ocazie s-a înmănat domnului Mihai Sadoveanu diploma de **Doctor Honoris Causa**. A asistat Excelența Sa domnul Traian Ionescu Rezident Regal al ținutului de peste Prut, precum și un număr de circa 60 de persoane, între cari profesori universitari și alți intelectuali din acest oraș. Au vorbit domnii profesori universitari: Tănăsescu, rectorul universității, Octav Botez și Iorgu Iordan, după care dl. Rector a înmănat domnului sadoveanu diploma. Totul a decurs în perfectă ordine. Studenții n-au participat decât în număr foarte redus. La orele 20:30 va avea loc un banchet la școala de menaj pentru sărbătorirea domnului Sadoveanu. Am luat cuvenite măsuri preventive de ordine.

.....

Fila 86

Chestura Poliției Municipiului Iași
Biroul Siguranței
NOTĂ INFORMATIVĂ
No. 46 din 7 Februarie 1939

Am onoare a aduce la cunoștință că în seara zilei de 6 februarie 1939 la orele 19:00, la Rectoratul Universității, a avut loc sărbătorirea domnului Mihail Sadoveanu, căruia i s-a oferit diploma de *DOCTOR HONORIS CAUSA* al Universității Mihăilene pentru literatură.

Festivitatea a fost deschisă de către rectorul Universității dl. dr. Tănăsescu, care salută în numele întregii asistențe pe dl. Rezident Regal Traian Ionașcu.

D-sa își arată satisfacția că în calitate de Rector al Universității, prezidează această solemnitate cu care ocazie s-a **decernat titlul de *DOCTOR HONORIS CAUSA* celui mai mare literat; Mihail Sadoveanu.**

Apoi ia cuvântul dl. Octav Botez ca delegat al Facultății de Litere, care deasemenea aduce elogiul calităților de maestru literar al scriitorilor noștri.

La această festivitate a luat parte circa 100 de persoane, între cari: dl. Rezident Traian Ionașcu, profesorii Universității Mihăilene, dl. Procuror general Misihănescu, avocatul Petre Pogonat, Decanul Baroului Iași, avocatul Dumbravă, inginer Andreescu Cala *indescifrabil*

S-a terminat la orele 20:00 după care a avut loc un banchet în onoarea sărbătoritului la Școala de menaj.

COMANDANTUL LEGIUNEI JANDARMERIEI ȘI AL POLIȚIEI IAȘI

ȘEF.BIR.POL.SIGURANȚA
Indescifrabil

.....

Fila 88

CORPUL DEDECTIVILOR
GRUPA I-a

18 august 1939

REFERAT

Urmare delegațiunei primite de a face informațiuni cu privire la M. Sadoveanu și Octav Livezeanu, care solicită autorizația pentru

apariția revistei *MUNCĂ ȘI VOIE BUNĂ* am onoare a referi următoarele:

M. Sadoveanu, domiciliat în București, str. Barbu Delavrancea, nr.13, de profesiune scriitor romancier, nuvelist, este născut la 5 noiembrie 1880 în Pașcani, căsătorit cu Ecaterina de ani 60, are patru copii pe:DIMITRIE de 34 de ani, MIRCEA de 25 de ani și LIVIA de 22 de ani.

Numitul s-a stabilit în București al 1 iulie 1937 și anterior a domiciliat la Copou-Iași. Din informațiunile făcute este cunoscut ca fost simpatizant al partidului național-țărănist și în general al ideilor de stânga și francmasoneriei. A fost director al ziarelor: *Dimineața* și *Adevărul*.

Este membru al Academiei Române, *Doctor Honoris Causa*, al Universității Mihăilene, senator în actualul parlament, membru în cadrul F.R.N-ului în care s-a înscris de la început încadrându-se astfel în noul ritm al Statului.

OCTAV LIVEZEANU, de profesiune inginer și ziarist, domiciliat în București, str. Bărbătescu nr.7, este originar din Vâlcea, fiul lui Andrei Livezeanu fost șef al organizației din Râmnicu Vâlcea, fost deputat și senator, azi decedat.

OCTAV LIVEZEANU, a făcut și el politică național-țărănistă, a fost secretar al dlui. Lupu. În anul 1932 a condus revista *OPINIA PUBLICĂ*, care dezbate ideile politice ale partidului țărănesc de sub conducerea lui dr. Lupu și critica vehement atitudinea Primului Ministru de atunci IULIU MANIU și în care SCARLAT CALIMACHI, colaboratorul său nu se ferea să critice atât pe unele persoane din jurul M.S. Regelui ca și pe Suveranul însuși.

După dezmembrarea partidului național-țărănist a rămas alături de IULIU MANIU și dr.LUPU și a colaborat la ziarul *Dimineața* și *Adevărul*.

.....

Filele 100, 102,103,104,105,106

Material extras din dosarele de probleme deoarece nu a putut fi atașat dosarului persoanei.

Mihail Sadoveanu

Referat

3233/i f.209

La 26 februarie 1934 este arătat conducătorul unei grupări masonice deoarece organizația masonică s-a scindat în două în 1933, una sub conducerea sa, iar alta sub conducerea lui Jean Pangal.

În continuare se arată că scindarea s-a produs pe motivul că gruparea Sadoveanu a adus grupării Pangal din punct de vedere al sentimentului național, contestând lui Pangal autoritatea morală și națională pentru conducerea acestei organizații.

3035/i f.178

La 19 februarie 1935 este arătat conducător al unei grupări francmasonice din țară și că ar fi preluat toată arhiva lui Pangal, conducătorul celeilalte grupări francmasonice.

3602/i f.48/3

În 1936 figura printre membrii din „Comitetul Român pentru pace”.

3233/3 f.342

La 24 ianuarie 1937 este arătat că a comunicat tuturor conducător de loji masonice din țară să facă tot posibilul pentru a se înscrie în partidul lui N. Iorga.

3233/3 f.405

La 10 martie 1937 scrie un articol intitulat „Pentru prieteni” în care face elogiul masoneriei. Printre altele susnumitul arată că România modernă s-ar datora unei generații de francmasoni și că francmasoneria este credincioasă Regelui, Patriei, și Bisericii lui Hristos.

3202/i f.342

La 17 aprilie 1937 participă la un dejun dat de ministerul Afacerilor Externe în onoarea lui John Walter, directorul ziarului Times.

03101/i f.87

Într-un studiu din 1937 asupra mișcării socialiste din România se arată că M. Sadoveanu este conducătorul unei filiale a „Frontului Democratic” din Iași.

11998/ i f.35

La 25 aprilie 1939 se arată că sub conducerea sa apare revista „Muncă și voie bună” care este editată de Ministerul Muncii.

3025/p f.26

La 7 iulie 1940 figura printre persoanele din comitetul de conducere al „Societății Scriitorilor Români” care au semnat un protest împotriva cedării Basarabiei și Bucovinei.

7228/i f.713

La 6 august 1940 figurează printre academicienii care au semnat un memoriu prin care protesta împotriva revendicărilor teritoriale ale Ungariei și Bulgariei cerute României.

3233/6 f.26

Într-un studiu din anul 1940 asupra „Francmasoneriei Române Unite” se arată că încă din 1932, a început o campanie împotriva lui Jean Pangal, acuzându-l de manevrarea necinstită a fondurilor lojii și „Trafic de influență”. În urma acestei campanii, Sadoveanu a fost scos din „Marea Lojă Națională”- „Ars în efigii” după limbajul masonic. În urma excluderii sale, încă din 1935 Sadoveanu constituise o formațiune aparte denumită tot „Marea Lojă Națională”. În ianuarie 1936 în urma unor tratative pe care le-a avut cu avocatul Papiniu (venerabilul M.O.R) se hotărăște unificarea celor două formațiuni.

3233/5 f.168

La 21 februarie 1941 împreună cu I. Teodoreanu, Cornel Moldoveanu și L. Rebreanu au vizitat pe Constantin Argetoianu cu scopul de a se stabili programul de funcționare camuflată a unei loji masonice a scriitorilor în cadrul „Marei Loji Naționale Române”.

3075/3 f.326

Se arată că sub conducerea sa apare la Iași publicația ieșeană lunară „Însemnări ieșene”.

4818 f.407

La 11 iulie 1942 se arată că face parte din comisia constituită de Ministerul Propagandei Naționale care va controla toate romanele și fasciculele de aventuri.

14390 f.2,3

La 7 decembrie 1942 este arătat acționar neoficial al S.A.R Moldova din Iași, interpretare de editură și colportaj. Susnumitul avea deus un capital de 8.000.000 de lei și însărcinase pe fratele său Laurențiu Sadoveanu cu supravegherea zilnică a activității editurii.

3192793 f.509

La 24 ianuarie 1944 este arătat că a participat la un festival organizat de cercul ieșenilor din București pentru comemorarea zilei de 24 ianuarie „Unirea Principatelor”. Luând cuvântul a scos în evidență actul istoric al unirii și curentul literar care a determinat unirea.

3089/94 f.207

La 3 februarie 1944 se arată că era prieten intim cu numitul Mascu Iacobi, domiciliat în Iași, str. Carol și care a făcut parte din loja masonică din Iași și era membru al clubului Vânătorului.

17291/1 P f.369

La 28 noiembrie 1944 figurează printre persoanele din delegația A.R.L.U.S care au fost primite de ministrul Vășinski la București.

31228 ev.f.10

În noiembrie 1944 împreună cu George Budușteanu, C.Titel Petrescu, prof. Gh. Tașcă și alții au pus bazele asociației „Prietenii Cehoslovaciei” care avea ca scop promovarea legăturilor culturale, sociale și economice dintre cele două țări.

17723 f.34

La 20 decembrie 1944 este arătat că a participat la o ședință A.R.L.U.S. unde luând cuvântul a făcut un apel către asociați cerând să porceadă serios la lucru.

17723 f 91

La 31 ianuarie 1945 se arată că a conferențiat la ședința festivă A.R.L.U.S. secția „Arte” despre „Desființarea Propagandei Negative” pe calea cuvântului rostit și a scrisului, arătând reaua credință a propagandei germane care a știut să ne țină deoparte de adevărata situație din URSS, informându-ne tendențios și fals.

3266/6 f.327

La 18 martie 1945 este arătat că a fost citat ca martor de Tribunalul Poporului în cazul Brătescu Voinești.

3227/10

La 4 aprilie 1945 este arătat că se află în fruntea acțiunii de reorganizare a francmasoneriei de rit scoțian din România.

19443 f.1

La 27 mai 1945 participă la un festival dat de „Prietenii Spaniei Democrate” unde conferențiază despre Spania.

21029 f.1

La 17 iulie 1940 este arătat „Președintele Asociației Româno-Bulgare”

17753 f.6

Într-o notă din 30 august 1945 se arată că în anul 1937, M. Sadoveanu era președinte al „Asociației meșterilor și cărturarilor” de la Hanul Ancuței

19713 f. 2,6

La 27 octombrie 1945 este arătat președinte de onoare al „Tineretului Progresist Român” și membru al ARLUS, secția literară. Este cunoscut din activitatea sa trecută și prezentă ca democrat convins. În cursul anului 1945 a vizitat URSS ca invitat al cercurilor culturale din capitala URSS.

4815 sp vol I f. 190

În 1945 figurează printre persoanele din comitetul de conducere al asociației „Prietenii Națiunilor Unite” care avea ca scop întreținerea și dezvoltarea relațiilor culturale cu Națiunile Unite.

4365 f.6

În ianuarie 1946 se arată că a fost membru în comitetul de conducere al „Fundației Culturale Regale”

2743/6 A25 f.25

La 17 iulie 1946 se întreține la hotelul Athene Palace cu Vornic Tiberiu director general al Uzinei Malaxa.

03092/3 f.2

La alegerile din 1946 figurează pe lista nr.1 B.P.D. a orașului București. La alegerile din 1948 din martie figurează pe lista deputaților F.D.P. aleși în Marea Adunare Națională.

53/32 f.292

La 11 iulie 1947 figurează printre persoanele care au fost invitate la dejun de către ministrul bulgar Dimitri Gonev.

02469 f.451

La 30 august 1947 este arătat că a trimis la hotelul Athene Palace pe secretarul general al Camerei Deputaților Petrovici cu un bilet pentru deputatul englez John Mach pe care îl ruga să-i dea un telefon.

02481/33 f.80

La 1 septembrie 1947 este arătat că a venit în țară pe calea aerului de la Praga.

5478 sp.vol 14 f.48

La 19 septembrie 1947 este arătat președinte al CARSU-ului care avea ca scop ajutorarea copiilor și a populației nevoiașe din regiunile bântuite de secetă.

5478 sp.vol 14 f.48

La 19 septembrie 1947 este arătat că făcea parte ca membru în comitetul central al A.R.L.U.S.

4757 vol I f.51

În 1947 figurează printre membrii din comitetul Asociația „Româno-Maghiare” care avea ca scop să realizeze prietenia între popoarele român și maghiar.

04132 f.12

La 27 iunie 1948 este arătat că a avut o convorbire cu Ivăceanu Alexandru fost bibliotecar la Ministerul Afacerilor Externe căria i-a comunicat că are să cheme la el pe Voitinovici, secretarul general al Ministerului de Externe, care să-i comunice că treburile de la acel minister treburile nu merg prea bine deoarece s-au pus oameni nepregătiți. Deasemenea , Sadoveanu i-a promis lui Ivăceanu că are să-l plaseze la Externe deoarece acolo trebuiesc oameni pregătiți.

3854 spec.vol 32 f.380

La 1 mai 1950 se arăta că a sfătuit pe fruntașul PNȚ, Ionel Pop să-și vadă de treabă și să nu mai creadă într-o schimbare de regim. Se mai arată că Sadoveanu este bun prieten cu Ionel Pop și l-a susținut când a fost arestat pentru a fi pus în libertate.

Deasemenea, Sadoveanu a mai ajutat pe Ionel Pop când a fost în criză matrimonială și atunci când i s-a luat casa, fapt care a făcut să i se restituie acestuia casa.

3854 spec.vol.32 f.39

La 1 iulie 1950 este arătat că ar sprijini pe Ionel Pop fruntaș Manist și că numai datorită lui acesta ar fi în libertate.

.....

Fila 109

344/17 aprilie 1952

FIȘA

Sadoveanu Mihail
Francmason gradul 33
Vice președinte al
Prezidiului Marii
Adunări Naționale

Născut în 1880 la Focșani, domiciliat în București, Str. Pitar Moș, nr.....
Din anul 1921 este academician și din 1925 doctor Honoris Causa al Universității din Iași. În 1926 este Deputat al Partidului Agrar și din 1931 președinte al Senatului. În 1936

a condus ziarele Adevărul și Libertatea.

Din anul 1926 a condus la Iași loja francmasonică „Dimitrie Cantemir”, în 1931 era conducătorul pe țară al „Marelui Orient”,

gruparea lojilor francmasonice depinzând de „Marele Orient” din Franța.

În 1932 M. Sadoveanu a federalizat „Marele Orient” cu „Marea Lojă Națională Română”, condusă de Jean Pangal. În 1934 Pangal l-a exclus din „Marea Loje” acuzându-l de arivism. După excluderea sa M. Sadoveanu a fondat F.M.R.U (Federația Masonilor Regulați Uniți din România), pe care a condus-o în calitate de mare maestru până în anul 1936.

În timpul în care a condus loja „Dimitrie Cantemir”, din Iași, „Marele Orient” și F.M.R.U, a dat directive conducătorilor de loji să se înscrie în partidul lui Nicolae Iorga.

În 10 marti 1937 a publicat articolul „Pentru Prieteni”, în care a afirmat că „România modernă” s-ar datora unor generații de **francmasoni**.

Nu a fost semnalat cu activitate francmasonică după această dată.

(Materialul este rezultat de la A.S, confirmat în parte de arhivele francmasonice)

SS/UM

Semn de întrebare

Istoria unui text nepublicat

■ MICHAEL SHAFIR

Introducere

La 5 decembrie 2008, primeam din Canada, de la Lavinia Stan și Lucian Turcescu, urmatorul mesaj (o invitație colectivă în limba engleză, adresată mai multora) pe care îl reproduc întocmai:

1. When and how exactly did you become interested in Romanian and Eastern European studies?
2. Could you tell us what you were doing in 1989? Did you witness the collapse of the communist regimes while in Eastern Europe or did you watch it from your country? How did you perceive those events?
3. Do you think the Revolution of December 1989 was inevitable? In your opinion, how has it impacted post-communist Romania?
4. In 1989, what kind of evolution did you envision for Romania and Eastern Europe for the next two decades? Were your hopes generally confirmed or disconfirmed?
5. In your opinion, which are the most notable successes registered by Romania and Eastern Europe during the last two decades?
6. In your opinion, which are the most notable failures registered by Romania and Eastern Europe during the last two decades?
7. Which are the problems that the country and the region must address in the near future?
8. What difference did the eastern enlargement of the European Union make for Romania and its neighbors?
9. What impact did the eastern enlargement of the European Union have on Europe?
10. What impact, if any, do you think the recent global economic downturn will have on Romania and Eastern Europe?
11. How are Romanian and Eastern European studies viewed in your country and your field (e.g., history, political science, anthropology) 20 years after the collapse of the communist regimes? Does it still pay off to study these countries? Why or why not?

M-am conformat, am răspuns întrebărilor celor doi, avertizându-i în același timp că s-ar putea ca răspunsurile mele să le stârnească neplăceri, alți participanți la volum ridicând obiecții, caz în care sunt dispus să renunț la participare. Am fost asigurat că nu se va întâmpla așa. După avataruri editoriale, volumul se află în stadiul preparării șpalturilor, urmând a vedea lumina tiparului la o respectabilă editură ieșeană. În aceste circumstanțe, am fost recontactat de către dl. Turcescu, care mi-a explicat că, date fiind criticile exprimate la adresa lui Vladimir Tismăneanu în contribuția mea, a considerat necesar să-i ofere acestuia posibilitatea de a-mi răspunde. Potrivit celor scrise de dl. Turcescu, Vladimir Tismăneanu ar fi afirmat că 1) a răspuns deja criticilor mele în trecut și o poate face și dacă e cazul, o poate face în viitor, în altă parte, dar că 2) dat fiind faptul că Monica Lovinescu nu mai poate să răspundă, cere ca pasajele referitoare la ea să fie scoase din textul meu. De două ori fals.

DI. VT nu a răspuns NICIODATĂ și nicăieri acestor critici, decât cel mult prin interpuși, deci nu sub proprie semnătură; s-a referit la UNELE dintre aceste critici având însă grijă să nu numească nici autorul lor, nici unde ele au apărut. Doi: Criticile mele la adresa Monicăi Lovinescu și a rolului ei după 1989 (contrastat, cum se cuvenea, cu cel jucat înainte de această dată) au apărut, atât în țară cât și în străinătate, cu ani de zile înaintea decesului acesteia. Nu a răspuns niciodată, nu s-a referit la ele nici în jurnalele publicate cu atâtea alte detalii. A făcut însă altceva: a refuzat să mai aibă contact cu editorul acestei reviste, Stelian Tănase, pentru "păcatul" de a fi publicat chiar în aceste pagini unul dintre articole referitoare la acest rol. După numeroase încercări de a mă convinge să accept "compromisul" propus de dl Tismăneanu, dl. Turcescu m-a anunțat "cu tristețe" că, dată fiind intransigența mea, se văd nevoiți să accepte repetata mea propunere de a renunța mai degrabă la participarea la volum decât la ce am de spus în acea contribuție. Nu este prima oară când dl. Tismăneanu exercită de la distanță același rol pe care Monica Lovinescu l-a exercitat după 1989: cel de cenzor neoficial (vezi cazul Norman Manea și demisia "protestatară" din colegiul revistei "22"). Mă refer la un asemenea precedent din partea lui într-o carte care urmează să apară în curând (așa sper, mai știți?). Între timp, poate că cititorii *Sferei Politice* să fie, totuși, curioși să afle ce gândesc despre România din ajunul, dar mai ales după, decembrie 1989. Iată, deci, textul nepublicat:

Unsprezece întrebări la tot atâtea

Michael Shafir

Dragă Lavinia Stan, dragă Lucian Turcescu.

După cum bine știți, un evreu răspunde la o întrebare cu alta. Iată, deci, întrebările mele la ale voastre:

1. Mărturisesc că mă cam puneți în încurcătură cu această primă întrebare. Impulsul mă îndeamnă să vă dau un răspuns cam „ortodoxist”: m-am născut așa, am fost interesat de studiile asupra României și regiunii din care face parte de când mă știu. Asta ar însemna că sunt mai degrabă eu însumi produsul acestui interes decât producătorul său, că accidentul (și aici nu mai sunt ortodoxist, ci mai degrabă paradeterminist) nașterii mele pe aceste meleaguri a determinat și interesul meu pentru această țară (cu

„ț” mic, vă rog!) și regiune. Sunt însă destul de lucid să evit acest impuls, deși el conține fără îndoială și un sâmbure de adevăr. Altfel, ferească Domnul, ar fi însemnat să am nu numai câteva sute de concurenți la scară mondială, ci zeci de milioane. Atunci să vezi ce ar fi însemnat „publish or perish” (publică sau pieri)!

Cred, însă, că o serie de circumstanțe și de accidente (viața e plină de ele, accidentele determinând mult mai multe decât dorim să ne închipuim) mi-au marcat cursul carierei. Prima circumstanță este fără îndoială faptul că m-am născut și am crescut într-o familie ultrapolitizată, deci socializarea mea politică a început cu primul banc anticomunist pe care l-am auzit din gura tatălui meu. Desigur, odată emigrat, aș fi putut să-mi îndrept interesele politice spre alte sfere, spre alte meleaguri, spre alte probleme. Aici a intervenit primul accident. Tatăl celui mai bun prieten al meu din copilărie, de origine greacă, m-a recomandat pentru un post la Radio Europa Liberă. Eram atunci pe cale de a-mi absolvi în Israel licența în literatură engleză și în istorie. Am plecat în Germania, am stat acolo doi ani, și am revenit în Israel în 1967. Odată reîntors, știam deja că adevăratul meu interes este în științe politice. Mi-am schimbat, deci, aria de studii de la istorie la științe politice. Și am continuat așa până la doctorat. După ce avusesem enorma șansă să studiez cu un mare istoric, Jacob Talmon, acum formarea mea a trecut în mâinile unei pleiade de uriași politologi: Shlomo Avineri, Zeev Sternhell, Martin Seliger (și i-am numit numai pe câțiva). Dar ce s-ar fi întâmplat dacă accidentul nu făcea ca la facultatea unde studiam să fi venit cu puțin timp în urmă Galia Golan, specialistă în problemele comunismului și ale Europei de Est, cu care aveam să-mi dau doctoratul în cele din urmă? Poate aș fi devenit un specialist în gândirea lui Antonio Gramsci, așa cum dorisem la un moment dat. Și ce s-ar fi întâmplat dacă Universitatea din Tel Aviv, unde predasem câțva timp după obținerea doctoratului, m-ar fi convins (așa cum a încercat s-o facă) să abandonez calea pe care plecasem și să mă concentrez mai mult pe defuncta Uniune Sovietică? Accidentul, numai el, a făcut ca Europa Liberă, unde se pare că lăsasem o impresie destul de pozitivă și care mă cam bombardase cu oferte de noi și noi posturi după plecarea mea, să trimeată o nouă ofertă tocmai când tensiunile de la facultate își atinseseră apogeul și cele din familie așijderea. Am revenit, deci, la Radio Europa Liberă într-un post foarte înalt la scară ierarhică, dar în care mă plictiseam copios. Când Anneli Ute Gabanyi a demisionat din motive personale, am preluat conducerea secției de cercetare române a postului de radio. Restul, cum spun americanii, „e istorie”, dar în regiunea de care mă ocupam, istoria înseamnă tensiuni. Așa că am avut ocazia să constat, mai ales după 1989, că lupta comună pentru înlăturarea comunismului nu a însemnat neapărat și o poziție de valori comune, că nu ajunge să fii anticomunist pentru a fi și democrat. Și dai, și luptă mai departe, până când veniți Dumneavoastră, soții Lavinia Stan și Lucian Turcescu, încurcându-mă cu întrebări privind geneza științifică a subsemnatului. Persoană importantă, mie-mi spuneți?

2. În 1989 eram la Europa Liberă, conducând secția de care vă vorbeam mai sus. Spre deosebire de alți viteji de după război, care s-au grăbit să afirme că prevăzuseră cu exactitudine căderea regimului comunist (deși degeaba veți căuta dovezi scrise asupra acestora), eu unul eram mai degrabă înclinat să cred că regimul va supraviețui, devenind (folosesc aici un fel de formulă troțkist-telescopică) un fel de Coree de Nord a estului european. Îmi amintesc că urma să plec în concediu de Crăciun în Danemarca, la socrii mei de atunci, și cu greu m-a convins directorul Institutului de Cercetare, A. Ross Johnson, să renunț la aceste planuri. Privind înapoi (fără mânie și fără rușine) îmi dau seama că tocmai eu (unul ce se vrea hegelian) nu luasem în considerare „șiretenia istoriei”. Pentru că, de fapt, avusesem dreptate: nu regimul comunist căzuse la 22 decembrie 1989, ci Nicolae Ceaușescu. Să nu fiu carecumva greșit

înțeles: nu am aparținut niciodată grupului care consideră „evenimentele” din 1989 a fi fost un mizerabil complot. Din primele mele analize am afirmat că gruparea ce avea să devină în curând FSN a fost singura cât-de-cât organizată, ceea ce i-a permis să ocupe spațiul politic într-un vid de putere creat de revolta populară care a surprins pe toată lumea, inclusiv pe Michael Shafir. Dar elementele care îl făcuseră pe Michael Shafir să greșescă (mă refer la analiza culturii politice al cărei pionier în ce privește România am fost) se vor dovedi mai puternice decât evenimentele din 17-22 decembrie 1989: pasivitatea și conformismul, frica de inovație, pe scurt tot ceea ce îi facilitase lui Nicolae Ceaușescu acea „schimbare simulată” căreia îi suntem și astăzi tributari, plus puternica notă de naționalism care avea să dispară din parlamentul ales cu instrumente democratice abia în 2008. Și rămâne de văzut pe cât timp. Acest din urmă element, mai mult decât orice teroare, a contribuit la aflarea anticomunismului și a adversarilor lor în aceeași barcă ideologică, așa cum o demonstrează Alina Tudor Pavelescu într-un doctorat susținut la Paris, din al cărui juriu am avut onoarea să fac parte. Din păcate, mai nimic din acestea nu se regăsesc în așa-numitul Raport Tismăneanu. Îmi amintesc cum după 1989, Nicolae Stroeșcu Stănișoară, devenit între timp (catastrofalul) director al postului de radio Europa Liberă în limba română, susținea că Armata, fiind mânată de sentimente naționale, nu putea să fi tras în popor. Astăzi știm adevărul, dar ceea ce se refuza pe atunci să fie luat în considerare (și se refuză și azi) este faptul că naționalismul și autoritarismul conviețuiesc foarte bine. În această situație, eu cu cine votez?

3. Dacă evenimentele din 1989 au fost inevitabile? Inevitabilă este numai moartea individului. În rest, toată istoria se desfășoară sub zodia contrafactualismului, adică sub semnul lui „dacă”. Istoricii vor trebui să-și revizuiască foarte curând tabuizarea lui „dacă”. De fapt, au început să o facă – vezi lucrările lui Niall Ferguson. „Dacă” sovieticii și-ar fi însușit „Primăvara de la Praga” în loc să o înnăbușească în sânge, ar mai fi avut loc dispariția sistemului (care ar fi devenit altul înainte de a fi prea târziu)? Istoria, avea să afirme Gorbaciov (fără a fi conștient că se pronunța și asupra propriului caz, nu numai asupra celui ce se numea Erich Honecker) „pedepsește pe cei care vin prea târziu”. „Dacă” bunicuța marxistă românească nu ar fi fost atât de „sublimă” încât să „lipsească cu desăvârșire”, nepermițând nașterea unei disidențe în cadrul PCR și eventual transformarea acesteia într-una democratică (vezi cazurile Poloniei, Ungariei, Cehoslovaciei), ar fi rezistat Ceaușescu atâta timp oferind naționalism în loc de pâine? Și, după 1989, l-am mai fi avut pe Arpagic în loc să fi avut un program coerent de schimbare democratică? În sfârșit, „dacă” actuala criză economică ar fi izbucnit cu 20 de ani înainte (o ipoteză nicidecum fantezistă), ar mai fi fost opțiunea pentru capitalism atât de tranșantă? În rest, cred că am răspuns deja la întrebare în punctul 2 de mai sus.

4. Ca mai toată lumea, am fost și eu cuprins la început de euforia speranțelor, dar m-am trezit foarte repede din ea. Vedeți, pînă la prima mea vizită la București în mai 1990 (fusesem la Timișoara în martie să mă reîntîlnesc cu singura rudă pe care o mai aveam în România), lumea se cam împărțea între sprijinitorii Pieții Universității și oponenții acesteia. Bineînțeles că mă număram printre primii. Nu cred că trecuseră 12 ore de la venirea mea pînă am ajuns în piață. Nu au trecut alte 12 ore și am înțeles că, vai, nici de data aceasta lumea nu se împărțea între „cei buni” și „cei răi.” La vestitul balcon își făcuse apariția Marian Munteanu, care ceruse imediat publicului să îngenuncheze. Persoana cu care mă aflam atunci în piață și cu mine am fost singurii în perimetrul meu vizual care nu au îngenunchiat. N-am s-o numesc, i-ar crea și astăzi neplăceri. Dar printre cei care îngenunchiaseră se numărau zeci de prieteni reveniți ca și mine din Occident, despre care știam că religiozitatea nu-i dă afară din casă și cu care mă aflasem pe aceeași baricadă politică. Premoniția mea că îngenun-

cherea nu avea nimic de a face cu credința s-a adevărit când Munteanu a deschis gura. Și a fost confirmată de Emil Hurezeanu, care, întorcându-se de la o discuție cu el, era palid și a spus numai atât: "Ăsta e legionar get-beget, a întrebat dacă printre noi sunt și jidani". Apoi mi-a fost confirmată de Alin Teodorescu. Vă invit să nu speculați cine îi dăduse misiunea să mă „lămurească”, dat fiind faptul că și Munteanu s-a dovedit a fi fost informatorul „lor”. La urma-urmei, nu Alin Teodorescu va fi numit candidat la președenție din partea partidului înființat de Măgureanu. Da, lucrurile se complicau din ce în ce mai mult. Și complicate au rămas până în ziua de azi. Așa că îmi este greu să răspund dacă speranțele mele s-au îndeplinit sau nu. Ele au fost înăbușite în fașă. În mai 1990, mai eram acasă la Gabriel Liiceanu împreună cu Mihnea Berindei, Sorin Alexandrescu și alții, plănuiind cum va arăta colecția Humanitas despre comunism. Cum să-mi fi închipuit atunci că Monica Lovinescu avea să decreteze că trecutul de extremă dreaptă nu are nicio importanță, din moment ce nu din el ieșise țara recent, ci din comunism? Și că, practic, tot ce fusese anticomunist avea valoare? Oare nu tot Monica Lovinescu, când se lua la trântă cu ideologia cea-șistă, sublinia că ea îmbrățișase acel trecut devenit acum insignifiant, transformându-l în principala sa bază legitimatorie? Și cum să îmi închipui că cei menționați mai sus (și mulți, mulți alții) vor spune „amin” și vor poza până în zilele noastre în continuatorii moștenirii ierunclovinesciene, atât de îndepărtată de cea eugenlovinesciană? Ba chiar că va exista o concurență între acești moștenitori, una mai degrabă amintind de cea care generase sintagma „cel mai fidel elev al marelui Lenin”. Da, am și speranțe. Altfel, nu m-aș fi întors la catedra pe care o am azi la Universitatea Babeș-Bolyai.

5. Neîndoienic, libertatea de exprimare, fără de care, cum se știe de la John Stuart Mill încoace, nu e de imaginat niciun fel de progres. Dar Mill știa că aceasta nu e identică cu libertatea de organizare, care se cere, totuși limitată de pericolul real al atacului la adresa individului și al democrației. Generația '68 în Occident (vai-vai, una de stânga, acea stângă care nu poate fi nici măcar percepută de vajnicii apărători români ai iliberalismului mascat în toate culorile curcubeului politic autohton post-1989) crease sintagma „este interzis să interzici”. Dar să fie, oare, interzis să interzici interzicerea? Nu cred, dacă nu vrem să ne sinucidem ca democrați. Și aș dori să subliniez că mecanismul alegerii democrate nu constituie câtuși de puțin esența democrației, deși el este parte integrantă din instrumentele acesteia. Extremele, cea dreaptă și cea stângă deopotrivă, nu au dreptul să beneficieze de democrație, din moment ce ele neagă valoarea ei centrală: individul, nu comunitatea definită cum o fi, de clasă, rasă sau (de ce nu?) de gusturi muzicale. În acest punct sunt mai degrabă conservator de nuanță burkiană decât orice altceva. Mi-e frică de prizonieratul „marilor idei”. Mi-e frică de orice nuanță de mesianism – moștenirea cea mai teribilă lăsată de iudaism celorlalte culturi. De unde și agnosticismul meu, dar asta e altă problemă. Democrația este o viziune pesimistă, dragi prieteni. Ea nu are încredere în capacitatea omului de a face față tentațiilor puterii. De aceea sunt create în democrație instrumente menite să constrângă aceste porniri ale naturii umane. Cum să nu te minunezi, atunci, când constăți că elitiști cum sunt Horia Roman-Patapievici sau Gabriel Liiceanu („oameni ca noi” nu se bagă în politică pentru profit) devin partizani înfocați al unei republici prezidențiale? Cum să nu îți amintești de vestitul enunț al lui Bert Brecht, „erst kommt das Fressen, dann kommt die Moral?” (mai întâi vine pâinea, mai apoi morala). Întrebarea mea, deci, este în ce constă „das Fressen”. Nu cumva și în capitalul social transformat din capital simbolic în capital material și/sau politic, pe care, conștient sau ba, și-l apără aceste persoane? Dacă da, care este deosebirea dintre ceea ce am putea numi „grupuri de atitudine” post-1989 și cele ce funcționau sub național-ceaușism? Ca să fiu mai explicit: între 1965-1989 au funcționat grupuri de atitudine a căror compoziție, deși eterogenă, reflecta prima-

tul valorilor naționaliste. Cine folosea pe cine (Kto kogo?) e altă întrebare. După modesta mea părere, partidul îi folosise pe ceilalți, dar s-ar putea să greșesc în unele instanțe. Se alimentau reciproc, contra cost. Acum, în mod paradoxal, reîntâlnim grupuri de atitudine, tot eterogene, mânate de anticomunism. Un anticomunism pe care îl împărtășesc ca valoare, dar nicidecum ca valoare supremă. Nu sunt dispus ca în numele anticomunismului să renunț la individualism și la instrumentele clasice menite să îl apere. Cred că așa se explică că a fost îndeajuns ca puterea bășesciană să își însușească anticomunismul pentru a îi vedea pe acești intelectuali elitiști trecând cu arme și bagaje în tabăra de care se dezisese până mai ieri, devenind de fapt (am arătat-o într-un recent articol publicat la voi, în Canada, în *Canadian Slavonic Papers*) neo-populiști. Mie asta nu îmi miroase numai a ceaușism, îmi pute a ceaușism. Tot așa cum „das Fressen” în calitate de capital social îl poate determina pe președintele comisiei care a analizat perioada comunistă să accepte s-o conducă (cu girofar, aș adăuga) după ce arătase clar de ce nu este nevoie de ea.

6. În ce privește Europa de Est în general, nu am deziluzii. Nu mă așteptam nici în 1989, nici în 1999, și nu mă aștept nici azi ca totul să meargă strună. Normalitatea constă în dificultăți, și e bine că așa stau lucrurile. Altfel, am fi rămas în antichitate. Europa de Est (România inclusiv) face azi parte din NATO, și tot așa stau lucrurile cu Uniunea Europeană. Desigur, această apartenență nu este decât o garanție parțială, și criza căreia îi face față economia mondială va arăta cât de importantă sau lipsită de importanță este apartenența de care vorbeam. Mie îmi este însă clar că această apartenență nu este suficientă pentru a genera salvarea într-o barcă comună. Mai depinde și dacă știm noi înșine să vâslim. Altfel, mai devreme sau mai târziu ne vom trezi aruncați în apele reci ale oceanului. Caz în care iar ne vom plânge, desigur, că am fost „vânduți” ca la Yalta, la Malta, sau mai-știu-eu unde.

7. Slavă Domnului, deși uriașe, problemele regiunii nu sunt diferite cu nimic de cele cărora trebuie să le facă față alte regiuni. Iată un motiv de satisfacție în pofida tuturor buturugilor care ne mai pot răsturna carul. Nu că necazul celor mulți ar constitui cumva acea jumătate de alinare de care vorbește un proverb evreiesc. Un indiciu, însă, de normalitate. Criza economică, tensiunile sociale care vor fi de neevitat, înfracționalitatea, tentația unei mâini forte în această situație, terorismul la scară mondială, sunt numai câteva dintre aceste probleme. România nu le poate evita, interdependența devenind de mult una dintre caracteristicile sistemului mondial la scară economică și socială. Până acum, capitalismul a dovedit o forță de regenerare unică în istorie. Nu este însă o garanție, dat fiind că această regenerare s-a bazat pe expansiune. Unde și ce va putea reproduce o nouă expansiune în condițiile în care un război mondial nu mai este imaginabil? Posibil ca răspunsul să se găsească într-o reevaluare normativă a sistemului. Va mai fi însă acesta același sistem? După eșecul „socialismului cu față umană” să urmeze, oare, eșecul capitalismului cu față morală?

8. Lărgirea Uniunii Europene a avut o semnificație dublă. Cred că prima, cea simbolică, a fost cel puțin tot atât de importantă ca cea de-a doua, pe care aș defini-o ca cea economico-instituțională. Semnificația simbolică a constat în depășirea complexului de inferioritate creat de Cortina de Fier. Cu alte cuvinte, ea a fost nu numai una de natură politică (deși a fost fără îndoială și de această esență), ci în primul rând o confirmare a apartenenței la o civilizație de care estul continentului fusese forțat să se despartă. Paradoxal, tocmai aici, în regiunea dominată politic de defuncta Uniune Sovietică, s-a creat sentimentul general că adevărul „est” începe la granița răsăriteană a propriului stat. Pentru maghiari, estul începea dacă nu la Arad sau Oradea, atunci la Carpați, pentru români dacă nu la Prut, atunci la Nistru. Când cehii,

polonezii și maghiarii au început să reînvie conceptul de „Europa Centrală” către mijlocul anilor '70, românii erau lăsați afară. Ceea ce fusese o regiune multiethnică dominată de Imperiul habsburgic și/sau de Prusia era transformat astfel într-o paradigmă explicatorie a comportamentului politic. Paradigma nu era total lipsită de valoare, și nu încapă îndoială că altfel se gândeau lucrurile la Cernăuți și Timișoara decât la Slatina sau la Caracal. Dar atotexplicatorie cum se pretindea nu era – nici la Brăila nu se gândea la fel ca la București. Civilizația creată de conviețuirea greco-româno-evreiască de la Brăila nu era mai puțin tolerantă decât cea din Bucovina, sau poate nu mai puțin intolerantă, cum știe orice cititor a lui Gregor von Rezzori. Respingerea „estului” ca paradigmă a avut însă în regiunea noastră rezultatul paradoxal că intelectualul (dar și politicianul) român sau bulgar urmărește cu mare atenție ce se petrece la Paris, Berlin și Londra dar arată un dezinteres total față de ce se petrece la Budapesta, ca să nu mai vorbim de Moscova. Ce ne interesează pe noi Budapesta (sau Praga!), când noi aparținem Occidentului? Intrarea în Uniunea Europeană a tuturor acestor state a diminuat întrucâtva fenomenul, vrând-nevrând. Apartenența comună obligă printre altele la urmărirea celor petrecute în ograda vecinului. Din păcate, continuăm să ne dorim să moară în primul rând capra acestuia, nerealizând că decesul bietului animal va afecta propriile noastre buzunare.

În ce privește dimensiunea economico-instituțională, ne lovim de moștenirea atât de grea a ceea ce am denumit „schimbarea simulată”. Aceasta nu începe cu anii comunismului, dar este intensificată de regimul comunist. Pe bună dreptate ne întrebăm și azi dacă „formele fără fond” au fost la timpul lor benefice sau nu pentru meleagurile noastre. Oricum, nu văd în ce ar consta beneficul lor în perioada comunistă, dat fiind faptul că fie ne-am „sincronizat” atunci cu Ivan cel Groaznic, fie cu Burebista. Spre deosebire de aceste timpuri, se creaseră de către pașoptiști instituții unde, e adevărat, se numărau pristanthane „steagurile la primărie” și care erau servite de „români mai mult sau mai puțin onești”. Nepoții și strănepoții acestora, oameni „noi”, au funcționat vreme îndelungată conform „eticii și echității socialiste”, dar, la fel cu bunicii și străbunicii lor, știau că e de datoria statului (fie el și multilateral dezvoltat) să le asigure salarii, pensii și niscaiva castraveți murați, „că de-aia-i stat”. Acum a devenit de datoria Uniunii Europene să facă același lucru, că de-aia-i Uniune. Una de la care (o dovedesc multiplele infraționalități bulgare și române în implementarea proiectelor depuse) ne așteptăm să „bage” la buget în schimbul bifării formale a unor sarcini asumate și uitate în momentul în care am devenit membri. Cum ar fi reforma în justiție. Și atunci, dragi prieteni, permiteți-mi o întrebare: nu-i așa că românul are toate motivele să devină eurosceptic?

9. Rămâne, de văzut dacă în contextul prezentei crize economice, Uniunea Europeană se va dovedi o organizație viabilă. Criza constituie primul mare test al acestei aventuri europene. Să nu uităm că ne-am alăturat acesteia (și același lucru e valabil în cazul NATO) când organizația devenise simbolică pentru democrație și bunăstare. Există semne îngrijorătoare că democrația poate fi periclitată fie prin exportul ei forțat (vezi formula Bush Jr. care a adus „democrația” în Irak sub forma torturării prizonierilor), fie prin demonizarea Celuilalt – în cazul prezent un Celălalt reprezentat de emigrantul economic și/sau musulman. Cu o forță de muncă îmbătrânită și prea longevivă pentru premisele sub care se se încheiase „pactul social” postbelic, Europa de Vest se prăbușește pentru că reușise prea bine. Oamenii trăiesc mult mai mult ca în trecut, natalitatea scade vertiginos (tot din cauză că oamenii doresc să trăiască mai lejer), ceea ce înseamnă că numai importul de forță de muncă (din Răsăritul continentului, dar și din Asia și Africa) ar putea induce o oarecare relansare economică. Dar aici ne lovim atât de problema „ciocnirii civilizațiilor” pe care mulți analiști locali au respins-o din cauză că se percepeau a se număra printre cei „dam-

nați” de Huntington, cât și de problema redefinirii democrației. Poate un sistem democratic exista cu două sau mai multe categorii de locuitori (nu neapărat cetățeni)? În perspectivă scurtă, cred că da. Într-una mai îndepărtată, mă îndoiesc, mai ales că ecuația vest europeană dă semne de inversare a formulei române post-1989. Nu li se reproșează noilor veniți ce nu au mâncat în trecut („salam cu soia”) ci mai degrabă ce mănâncă azi. Când începe să se vorbească despre ce „pute a usturoi”, duhoarea autoritar-comunitară se răspândește repede. Măcar atât ar trebui să știm din propria noastră istorie.

10. Am răspuns deja la această întrebare, cum se poate constata din rândurile de mai sus. Aș adăuga numai o referire la impactul încălzirii globale. Dacă nu se iau urgent măsuri drastice (și s-ar putea să fie deja prea târziu), problemele ridicate de întrebările voastre vor fi oricum soluționate, și de data aceasta pentru totdeauna. Nici măcar nu va mai trebui să ne facem griji pentru generațiile următoare. Nu-i minunat? Aceste măsuri nu pot fi nici locale, nici măcar continentale. În locul lor, constatăm că a început o cursă pentru a profita de dezghețul de la polul Nord, în scopul extragerii de noi resurse dintre cele mai poluante. Un politician regional de primă statură, președintele ceh Vaclav Klaus (la ora actuală nominal primstătător pe șase luni al Uniunii Europene) ia în zeflema încălzirea globală pe care o denumesc „mitologia lui Al Gore”. Ați văzut însă că deșertificarea a început deja în partea de sud a României. Desigur, cu ajutorul neprețuit al noilor latifundiați. Dezmățul deforestărilor, al cărui rezultat se simte odată la câteva luni prin inundații și alunecări de teren, împinge și el în aceeași direcție. O fi el, românul, frate cu codrul, dar în capitalismul sălbatec a cam devenit fraticid. În numele inițiativei private ne sinucidem la modul colectiv. Pe fundalul unei crize economice de proporții care împinge spre intensificarea acestui fenomen (vezi Arctica), speranța nu poate fi pusă nici măcar pe impunerea de măsuri „de la Bruxelles”. Vă mai aduceți aminte de filmul „Opriți lumea, vreau să mă dau jos”?

11. Nu. Să stăm însă strâmb și să judecăm drept. Niciodată în trecut nu a fost avantajos din punct de vedere material să studiezi politologia (sau istoria, sau antropologia). Excepție poate face scurta (istoricește vorbind) perioadă a Războiului Rece pentru cei aflați în Occident. Dar și aceia, puțini. Aceste discipline fac parte din categoria celor cărora te dedici deoarece ai chemare. Sau crezi că o ai. Din acest punct de vedere, toate socioumane nu sunt altceva decât o versiune secularizată a credinței. Problema e alta. Nu toți propăvăduitorii se pot călugări. Majoritatea au nevoie de credincioși. Dacă Biserica nu se umple, ea dă faliment mai devreme sau mai târziu. Tocmai de aceea capitalismul târziu din România și din alte state fost comuniste, a creat învățământul de masă. Dar, atunci când nu poți scoate din Biserică pe cel ce fluieră (copiază, plagiază, recurge la substituirea de identitate pentru a trece examenul), cine mai poate crede în ceea ce propăvăduiești, și cine se mai poate baza pe diploma pe care ai emis-o? Și dacă încerci să îl scoți, ești întrebat cine îți va finanța salariul anul viitor. În această situație, cei puțini care au chemare vor prefera să asculte slujba în alte limbi, la alte biserici, mai ales că devenind membri ai Marelui Ecumenism European, studiile nici nu costă prea mult în străinătate. Cei mai buni vor rămâne acolo. Cine o fi spus că sistemul crează din sinea lui propria sa contradicție?

Cioran și Securitatea

Autor: Stelian Tănase (Coordonator), editura Polirom

Anul apariției: 2010
Număr pagini: 360
ISBN: 978-973-46-1429-5

Cu o lungă carieră de „suspect”, ce a început la scurt timp după instalarea regimului comunist (dosarul a fost deschis, formal cel puțin, în ianuarie 1954) și a continuat până la căderea acestuia din urma (există chiar un document strict secret din 5 mai 1990, cu care pare să se fi închis urmărirea informativă), Emil Cioran a fost acuzat nu atât de simpatia legionare din anii '30, cât pentru faptul că a păstrat legăturile cu rude și cunoscuți din România și a desfășurat „activități duse-mănoase prin scrierile lui «filosofice» (ghilimelele aparțin dosarului) cu caracter idealist”. Documentele de arhivă incluse în volum reprezintă o mică parte a fondurilor existente în arhivele românești – o întreaga serie de dosare sub trei nume codificate: „Ciobanu”, „Chiru”, „Ene” – și provin din arhivele CNSAS și SRI. Ele descoperă cititorului aspecte ignorate din profilul personajului contradictoriu care a

fost Emil Cioran și fundalul istoric pe care acesta a evoluat.

Șase feluri de a muri

Autor: Marius Oprea, editura Polirom

Anul apariției: 2009
Număr pagini: 312
ISBN: 978-973-46-1292-5
Prefață de Zoe Petre

Acest nou volum evocă lupta înversunată a Securității în anihilarea manifestărilor libertății de opinie în perioada comunistă.

Autorul își depășește rolul de simplu evocator al unor întâmplări mai mult sau mai puțin îndepărtate, devenind contemporan cu eroii săi, urmându-i îndeaproape și simțind alături de ei răsuflarea rece a morții. Astfel, Mugur Călinescu, tânărul care a „mînjit” cu creta albă pereții Casei de Cultură a Sindicatelor din Botoșani cu lozinci anticomuniste, cei cinci „spioni” fără voie capturați în munți de Securitate și apoi executați, Vasile Cristurean, cel care și-a semnat condamnarea la moarte pentru că a oferit adăpost unui tânăr „dezertor” care a venit să-și vada iubita care-i purta pruncul – toți devin apropiați ai autorului

lui și i se confesează de dincolo de mormânt, mulțumindu-i că nu le-a lasat memoria uitată în arhive: „Am avut cea mai crudă moarte: cea despre care nu s-a putut vorbi, despre care se știe doar câte ceva și restul trăiește în imaginație. Adevăruri, formule, adrese, tipizate. Toate ștampilate. Cum vă spuneam, Haina Morții”.

„Modul în care Marius Oprea practică istoria nu este încorsetat de «chingile reci ale documentului». Dimpotrivă, documentul este sursa care dă viață, dinamism și culoare scriiturii – și, în consecință, receptării scrisului său și emoției inevitabile a cititorului. Documentul este cel care însufletește, dă chip și identitate evenimentelor și actorilor lor. Acolo unde un istoric tradițional ar scrie fraze impersonale și ar produce statistici despre represiunea comunistă el descoperă, în nesfârșita banalitate a oceanului de procese-verbale pe care le cercetează neobosit, perla rară, diamantul brut, fragmentul de viață autentică în jurul căruia, ca un iscusit giuvaergiu, își făurește textul.”

(Zoe Petre)

Index de Autori

Sorin Borza – Licențiat filosofie Universitatea Babeș Bolyai Cluj, conf.univ.dr. Fac de Științe Politice și Științele Comunicării, Universitatea din Oradea; ultimele apariții editoriale: *Heidegger și Istoria*, Ed. Dacia Cluj, *A seduce și a soma. Conceptul de eikon la Platon*, Ed. Universității, Oradea.

Anton Carpinski – Profesor de filosofie politică la Universitatea „Al.I.Cuza” din Iași. A publicat: *Contemporary Political Doctrines. A Typological Synthesis* (1991); *Orientări ideologice actuale. Tendințe și semnificații* (1991); *Doctrine politice contemporane. Tipologii, dinamică, perspective* (1992); *Deschidere și sens în gândirea politică* (1995); *Știința politicului. Tratat*, vol. I (1998, în colaborare cu C. Bocancea); *Cultura recunoașterii* (2008). De asemenea, studii introductive și îngrijiri de ediții: Nikolai Berdiaev, *Destinul omului în lumea actuală* (1993); Benjamin Constant, *Despre libertate la antici și la moderni* (1996); Jean-William Lapierre, *Viață fără stat?* (1997); Michael Walzer, *Despre tolerare* (2002); J.-J. Rousseau, *Discurs asupra inegalității. Contractul social* (2006).

Maria Cernat – Lect. univ. dr. Facultatea de Jurnalism, Comunicare și Relații Publice, Universitatea „Spiru Haret”.

Camelia Cmeciu – Lector universitar doctor, Facultate de Științe ale Comunicării Universitatea Danubius din Galați.

Monica Pătruț – Lector universitar doctor, Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău, Facultatea de Litere.

Andreea-Mihaela Prundeanu – studentă în anul al II-lea atât în cadrul Facultății de Științe Politice (SNSPA), cât și în cel al Facultății de Relații Economice Internaționale (ASE). Începând cu octombrie 2009 este bursier „Sur-Place” al Fundației Konrad Adenauer (Biroul din România).

Alexandru Radu – Prof.univ.dr., Facultatea de Științe Politice, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”.

Mădălin-Bogdan Răpan – Consilier, Ministerul Apărării Naționale.

Cristina Rhea – asistent universitar la Facultatea de Științe Politice, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București. Scriitor, Jurnalist. Membru al Uniunii Scriitorilor din 2002. A publicat 7 cărți: două volume de poezie prefăcute de Ana Blandiana și Irina Mavrodin (1996, 2006), trei volume de interviuri cu personalități culturale contemporane (1998, 2000, 2002), o carte de cercetare în jurnalism (2001).

Daniel Sidor – Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj Napoca, Facultatea de Istorie și Filosofie, Departamentul de Filosofie politică.

Constantin Stoenescu – Conf.dr., Facultatea de Filosofie, Universitatea din București.

Stelian Tănase – Profesor de științe politice la Facultatea de Științe Politice, Universitatea București. Apariții recente: *Clienții lui Tanti Varva*, Editura Humanitas, București, 2009, *Istoria căderii regimurilor comuniste. Miracolul revoluției*, Editura Humanitas, București, 2009, *Maestro* (roman), Editura Polirom, București, 2008.

Irina Velicu – PhD Candidate, University of Hawaii.

Titlul articolului

Prenumele Numele Autorului
Funcția și Instituția de apartenență
Adresa de e-mail.

ABSTRACT:

Toate articolele trebuie însoțite de un abstract care rezumă tematica articolului, evidențiind contribuția autorului. Abstractul nu trebuie să fie mai lung de 140 de semne. Abstractul trebuie redactat în limba engleză. Articolele trebuie trimise în format Microsoft Word (.doc) sau Rich Text Format (.rtf). Lungimea dezirabilă a unui articol este de 10.000-18.000 de semne. Pentru a vedea câte semne are articolul dumneavoastră, puteți folosi opțiunea word count din orice pagină pe care o deschideți în programul Microsoft Word. La sfârșitul abstractului trebuie să menționați titlul articolului în limba engleză.

KEYWORDS:

Drept *Keywords* trebuie să indicați, în limba engleză, cu italice, un număr de 5-7 termeni principali din articolul dumneavoastră. De exemplu în foma: *abstract, author name, title of the paper, references, submission*.

ARTICOLUL:

Articolul trebuie redactat folosindu-se alienate de felul acelor care se folosesc în acest document. Ele trebuie redactate cu fonturi *Times New Roman*, de preferință, de mărimea 12 pt., la doua rânduri, pentru textul articolului, *Times New Roman*, mărimea 10, la un rând, pentru *footnotes*. În cadrul articolului se respectă normele ortografice în vigoare stabilite de Academia Română. Atunci când este nevoie, diferitele note sau referințe se realizează prin utilizarea opțiunii *footnotes* din programul *Microsoft Word*. De fiecare dată când orice referință bibliografică este menționată prima dată, trebuie să dați informația bibliografică integral. Traducătorul trebuie întotdeauna menționat în prima citare. Vezi următoarele exemple de citare:

Pentru cărți

Se indică prenumele și numele autorului, titlul cărții integral (titlu și subtitlu) scris cu italice, urmat de paranteză, în interiorul căreia se dau localitatea apariției cărții, urmată de două puncte, editura la care a apărut cartea, anul, iar după închiderea parantezei se indică pagina sau paginile din care se citează. Dacă sînt mai mulți autori sau editori, se dau toate numele. Notele de subsol corespunzătoare arată astfel:

1 Giovanni Sartori, *The Theory of Democracy Revisited* (Chatam, New Jersey: Chatam House Publishers, 1987), 23.

2 Giovanni Sartori, *Teoria democrației reinterpretată*, traducere de Doru Pop (Iași: Polirom, 1999), 272-27.

3 Juan Linz, Alfred Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe* (Baltimore and London: The John Hopkins University Press, 1996), 74.

Pentru capitole din cărți

4 Edward G. Carmine, Robert Huckfeldt, „Comportamentul politic – o perspectivă de ansamblu”, în Robert E. Goodin, Hans-Dieter Klingemann (coordonatori), *Manual de știință politică*, traducere colectivă (Iași: Polirom, 2005), 206.

Pentru referințe la o notă de subsol

5 Robert A. Dahl, *Democracy and Its Critics* (New Haven: Yale University Press, 1989), 164, n.1.

Pentru articole

Se respectă aceleași norme, menționîndu-se prenumele și numele autorului, titlul articolului în caractere drepte, între ghilimele, urmat de numele revistei/publicației în italice, numărul publicației, anul apariției (în paranteză), urmat de două puncte, pagina sau paginile citate.

6 Adrian Cioroianu, „Și totuși, Europa unită există – deși nu toți europenii votează”, *Sfera Politicii* 136 (2009): 9.

Pentru articole din ziare

7 Daniel Dăianu, „Schimbarea modelului”, *Jurnalul național*, 29 iulie 2009.

Pentru texte nepublicate

8 Ion Popescu, „Coalițiile din perioada postcomunistă. Cercetare comparată – România, Ungaria, Bulgaria” (lucrare de licență, Facultatea de Științe Politice, Universitatea București, 2009).

Pentru documente sau texte de pe Internet

9 Francis Fukuyama, „The Neoconservative Moment”, *The National Interest* 12 (2003), <http://www.thetharmaproject.com>, accesat 12.09.2009.

Pentru documente din arhive

Dacă se folosesc surse primare din arhive, trebuie să dați sursa în concordanță cu sistemul relevant de catalogare și locația arhive. Dacă referințele sînt la documente guvernamentale, ale partidelor politice, ale unor fundații, societăți, think-tanks sau alte organizații ale societății civile, atunci sursele vor fi identificate pe cît de complet este posibil.

10 ASRI, fond D, dosar 9897, f. 93.

11 Documentul poartă mențiunea „Strict secret de importanță deosebită. Exemplar unic”, Arhiva Comitetului Executiv al CC al PCR, dosar 264/1972, vol. VI, f. I-II.

12 Petre Roman, „Viziune politică asupra strategiei de dezvoltare a României în întîmpinarea secolului XXI. Pentru o bună guvernare a țării – calea social-democrată” („Caiet politic” distribuit participanților la Congresul extraordinar al Partidului Democrat, 16 martie 2001, fără alte mențiuni).

Atenție!

În citatele următoare din cărți sau articole deja citate, nu se mai dau prenumele și numele autorului, ci doar numele, nici titlul integral, cu referințe, ci doar titlul prescurtat, urmat de pagină, nu se vor folosi *op.cit.*, p. 23, sau *loc. cit.*, nici *ibid.* ori *ibidem*. De exemplu:

13 Sartori, *Teoria*, 29.

14 Cioroianu, „Și totuși”, 8.

15 Tismăneanu, „Dynastic”, 35-38, esp 36.

Atenție!

Trimiterile bibliografice se fac întotdeauna folosind limba originală a referinței, nu prin traducerea titlurilor de cărți sau articole. Titlurile unor cărți sau articole din limbi străine care nu folosesc alfabetul latin se dau prin transliterare fonetică a titlului din limba respectivă.

Cînd se citează cuvinte străine ori numele unor autori străini sau ale unor personaje politice străine, se păstrează ortografia din limba originală, cu respectarea normelor ortografice din limba respectivă.

SUMMARY

Editorial

Political Avatars of Recognition.....	3
<i>Anton Carpinski</i>	

Challenges of Democratic Regime

The Evolution of the Idea of Democratic Participation.....	9
<i>Mădălin-Bogdan Răpan</i>	
From the Natural State to the Political Community In Between Renouncement and Delegation.....	15
<i>Daniel Sidor</i>	
Mediating Democracy: is the New Media Able to Create a Pure Democracy?	20
<i>Maria Cernat</i>	
Analyzing Maurice Duverger's Law and Hypothesis	26
<i>Andreea-Mihaela Prundeanu</i>	
New Powers, Old Habits. A Critical Analysis of Corporate Social Responsibility	32
<i>Irina Velicu</i>	
Communication in Democracy. Between Core Definitions and EU Practice.....	42
<i>Cristina Rhea</i>	
The New Immaterial Economy And The Knowledge Management.....	46
<i>Constantin Stoenescu</i>	
Electoral Debates – A Discursive Ritualistic Game	57
<i>Monica Pătruț și Camelia Cmeciu</i>	
Reforming Political Parties. The Cases of SPD and NLP	64
<i>Alexandru Radu</i>	

Essay

Connection Management and the Ideological Resources of Power	73
<i>Sorin Borza</i>	

Archive

Sfera Politicii's Archives - Sadoveanu Freemason	81
<i>Stelian Tănase</i>	

Question Mark: The History of an Unpublished Text.....94

Michael Shafir

Signals..... 102

Index of authors 103

Challenges of Democratic Regime

„Sfera Politicii” este înregistrată în Catalogul Publicațiilor din România la numărul 4165.
Textele vor fi trimise redacției. Deciziile privind publicarea sunt luate de către echipa editorială.
Pentru a reproduce un text din revistă este necesar acordul scris al redacției „Sfera Politicii”.
Reproducerea textelor în alte condiții constituie o infracțiune și se pedepsește conform
legilor în vigoare.

